

MAGYAR MÚZEUMOK

Vác

„FEHÉREK

TEMPLOMA”

KRIPTAFELTÁRÁS

1994-1995

Spring

Volume2 Number 1

1996/1

• TAVASZ

1

2

3

4

- 1-2. Leányka halotti koszorúja: in situ - restaurálás után
 3. Viaszból készült halotti kereszt
 4. Gyermekcipőcske, restaurálva
 5. Nyomott mintás kötény részlete
 6. Rózsafüzér csontfaragványokkal
 7. Selyemre nyomott skapuláré
 8. Kis Barbara selyem pruszlikja 1780-ból, restaurálva

6

5

- 1-2. Funeral wreath and mourning band of a girl: in situ - after restoration
 3. Death-crucifix moulded of wax
 4. Little shoes of a girl after restoration
 5. Part of apron made of printed mottled fabric
 6. Rosary with ivory carvings
 7. Scapular printed on silk
 8. The silk stomacher of Barbara Kis from 1780, after restoration

7

8

Olvasói levél

A szentendrei "lelkigyakorlat"

Érdeklődéssel és örömmel olvastam lapunk 1995/2. számában Kaposvári Gyula írását az 1950 októberi szentendrei iskoláról. Engedtesse meg, hogy mint egyik résztvevő közlésem néhány emlékem, úgy - "alulnézetből" - erről a "lelkigyakorlatról".

Alig foglaltam el - mint frissen végzett muzeológus - állásomat a bajai múzeumban, máris "beiskoláztak". Máiig sem tudom, kik és milyen szempontok szerint válogatták össze a hallgatóságot. Voltunk akkor-végzetek, volt a közép-generáció, és voltak "öregek", akik nemcsak közel voltak a 40. évükhöz, de szaktudományukban is nevet szereztek (pl. Sági Károly, Párducz Mihály, Némethy Endre, stb.) Vegyesen voltunk pártönkivüliek és párttagok, köztük még funkcionáriusok is.

Az első esti "elbeszélgetésnek" volt egy emlékeztető - bár nem mindenki által ismert - mozzanata, mikor Nagy Piroskát "vizsgáztatta" Bodrogi Tibor. Az eset megértéséhez tudni kell, hogy évfolyamtársak voltunk, s éveken át minden vizsgára együtt készültünk, s együtt mentünk. Piroska állandóan jajgatott, hogy semmit sem tud, aztán fújta az anyagot. A muzeológusi diploma megszerzése után különleges engedéllyel elvégezte az orvost, később Svájcba "disszidált". Bodrogi idézett néhány mondatot, s megkérdezte: mi ebben az idealista, népellenes, reakciós? Piroska perceként át ízekre szedve bebizonyított mindent. Bodrogi faarccal hallgatta, majd megszólalt: Ezt Sztálin elvtárs mondta. Kitért a röhögés, Piroskának elakadt a lélegzete, hisz nem tudta, hogy megelőzte korát.

Az előadásoktól nem voltunk éppen elragadtatva. Hogy az idősebb generáció mit profitált az ideológiából, nem tu-

dom, de mi az egyetemen hol diákköri szemináriumokon, hol neves ideológusoktól (Fogarasi, Szalay, stb.) többszörösen megtanultuk a dialektikus és történelmi materializmust, a magyar és nemzetközi munkásmozgalom történetét. Minden alkalommal előről kezdték, már a könyvünkön jött ki. (Később Baján Kőhegyi Mihállyal együtt még háromszor rágtuk végig. Jellemző, hogy kétszem muzeológussal nem tudtak mit kezdeni, egyszer a vendéglátósokhoz, aztán az orvosokhoz, végül a nyomozókhoz csaptak bennünket.) Tehát amit Szentendrén hallottunk, abból már az egyetemen vizsgáztunk is. Gyanítom viszont, hogy az "öregeknek" nehezen emészthető volt. A szakmai előadásokból a saját szakunkból mindannyian többet tudtunk, mint amit ott pár óra alatt elmondtak. Az idegen szakokból - leszámítva néhány "mazsolát" - keveset értettünk.

Nagy szobában, emeletes ágyakon aludtunk. Itt már vidám beszélgetés folyt. Béres Bandi cigánytáncokkal szórakoztatta a társaságot s folyt az anekdotázás.

Féldióban a családosok hétvégére eltávoztak kaptak. Hétfőn elég rosszkedvűen tértek vissza. Este az egyik elszóltta magát, hogy ifjú neje kétheti távollét után némi aktivitást várt volna tőle. Hümmögés innet is, onnét is. Kiderült, hogy brómozta bennünket.

Végül két tanulságot vontam le: az iskola - legyen bármilyen - összehozza a hallgatókat, s tartós barátságok kötődnek, a másik, hogy az iskolapadban a felnőtt is diák lesz, korra, nemre és tudományos rangra való tekintet nélkül, puskázik, regényt olvas a pad alatt, papírgalacsinnal dobálódzik, s minden csínyre kapható.

Solymos Ede

A szerkesztő levele

Igaz ugyan, hogy a MAGYAR MÚZEUMOK mostani száma sorrendben még csak a harmadik, de a fejlécen már a II. évfolyam olvasható! Jelezve: van remény a folyamatosságra. A lap fogadtatása is optimizmussal tölthet el. Elsősorban a kollégák véleménye, érdeklődése lehet a fokmérő. Mégpedig nemcsak az olvasó kollégáké, hanem a folyóirat munkatársának jelentkezőké, a szerzőké is. Már az előző szám szerkesztésekor kénytelenek voltunk néhány kéziratot áttenni a következőbe, zsúfoltság miatt erre kényszerültünk most is. (Az érintettek szíves türelmét kérjük - egy negyed évig!)

Az elmúlt féle évi két "mutatványszám" megjelenését követően a kiadásért felelősek elérkezettnek látták az időt, hogy létrehozzák a szerkesztőbizottságot. Mégpedig olyan kollégákból, akik - az előzetes megbeszéléseken - vállalták, hogy nemcsak nevüket, inkább a munkájukat adják a folyóirat szerkesztőségéi tennivalóinak ellátásához.

A lapterv megvitatására meghívottakból nemcsak a szűkebb körű szerkesztőség került elő. Egyetértettünk abban, hogy mögöttük fel kell sorakoztatni egy tanácsadó testületet is. E testület - többek között - a megjelentetés és terjesztés gondjaiból is részt vállalna, segítené a kiadói munkát, a szponzorálást. Nevesíteni a következő szám impresszumától fogjuk a bizottságokat: érdemi munkájuk a második szám szerkesztésétől veszi kezdetét.

Az impresszum jelen esetben másirányú, de legalább ennyire fontos változásról informál. Ennek a számnak - és remélhetőleg a következőknek is - a nyomdai előkészítését már a Tájak-Korok-Múzeumok Egyesület Tipográfiai Stúdiója végezte.

Miután ez a munka gyakorlatilag - fizikailag is - közvetlenül a szerkesztőségben folyik, fel-

MAGYAR MÚZEUMOK

1996/1 TAVASZ

Olvasói levél 1

A szerkesztő levele 1

A kiadó levele 2

VÁC, "FEHÉREK TEMPLOMA"

KRIPTAFELTÁRÁS 1994-95

Zomborka Márta: Az előzmények és a feltárás 3

Zomborka Márta: Temetkezési szokások 7

Ráduly Emil: 18. századi polgárviséletek 9

Ráduly Emil: A koporsók díszítése 12

Susa Éva - Pap Ildikó - Józsa László: A váci múmiák antropológiai vizsgálata 14

MŰHELY

Mahunka Sándor: A tudományos kutatások célja, helyzete és jövője a természettudományi múzeumokban - Szubjektív megjegyzések egy kényes témához 17

Kecskeméti Tibor: A vita 21

Szentlélek Tihamér: A múzeumi etika - Egy készülő etikai kódex kérdései 22

Kerek József: A múzeumi munka néhány etikai kérdése 24

Csorba László: Pulszky Ferenc a nemzeti múzeumok "filozófiájáról" 25

Pulszky Ferenc: Haladás és hanyatlás a művészetben; és egy nemzeti múzeum berendezése 26

KIÁLLÍTÁSOK

Buzinkay Géza - Vigh Annamária: Budapest az újkorban - Történelmi pillanatok egy nagyváros életében - új állandó kiállítás a Budapesti Történelmi Múzeumban 29

Hajdú Éva: Budapest az újkorban - Kiállításkritika 32

Lencső László: 100 éves a mozi 34

Horn Emil: Tények és gondok egy kiállítás kapcsán 37

Tari János: Etno-phono-photo-kinematographia 40

SZÁMVETÉS

Müller Róbert: A magyar múzeumok esélyei és lehetőségei 43

Tálas László: Öt esztendő Jász-Nagykun-Szolnok megye múzeumainak életében (1990-1995) 47

Buzás Gergely: A visegrádi Mátyás Király Múzeum és a királyi palota tíz éve 49

Gócsáné Móró Csilla: A Blaskovich Múzeum öt éve - 1990-1995 51

KÜLFÖLDI KAPCSOLATOK

Fejérdy Tamás: Beszámoló az ICCROM 19. közgyűléséről 53

Tímárné Balázs Ágnes: Dr. Harold James Plenderleith ünneplése 54

Wollák Katalin: A Holland Múzeumi Szövetség és a

Pulszky Társaság együttműködési megállapodása 55
Tájékoztató a zágrábi Múzeumi Dokumentációs Központ munkájáról 56

KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATSZEMLE

Die Nation und ihre Museen (Wellmann Nóra) 57
Pannonia Hungarica Antiqua 58
Ivo Maroevic: Uvod u muzeologiju (Baranyi Anna) 58
Nordisk museologi (Néma György) 58
Museums Journal (Néma György) 59
Museum News (Néma György) 60
VMS/AMS (Wellmann Nóra) 61
Jakab Mária: Magyar múzeumi sorozatok 1989-1995 62

E számunk szerzői 64

A címlapon: A Vác-felsővárosi plébániatemplom és a kriptá. Fotó: Deim P.

MAGYAR MÚZEUMOK

A Pulszky Társaság - Magyar Múzeumi Egyesület és a Magyar Múzeumok Szövetsége folyóirata

Megjelenik évente négyszer

II. évfolyam 1. szám, 1996. tavasz

Főszerkesztő: Éri István

Fordítók: Papp Tímea, Tardos Károly, Wollák Katalin

Fényképek: Deim Péter, Fáryné Szaltnyai Edit, Gócsa Mihály,

László János, Orlik Edit, Ráduly Emil, Roboz László,

Winter Edina, Zomborka Márta és múzeumi archívumok

Reprodukciók: Nyíri Gábor, Schertling Péter

Rajzok: Buzás Gergely, Szilágyi Éva

Szerkesztőség és kiadóhivatal:

1087 Budapest, Könyves Kálmán körút 40.

Telefon/fax: 210-1329

Felelős kiadó: Matskási István

Nyomdai előkészítés: TKME Tipográfiai Stúdió

Tervező tipográfus: © Grausz Péter

Borító: Tüdös Balázs

Tördelőszerkesztő: Török Balázs

Színes feldolgozás: AD Grafikai Stúdió

Nyomdai munkálatok: VESZPRÉMI NYOMDA RT.

Felelős vezető: Fekete István igazgató

Előfizethető a kiadóhivatalban (levélcím: 1476 Bp. 100. Pf. 54.),

illetve postautalványon, csekkel vagy átutalással

MHB 10200823-22220165-72030000

Előfizetési díj számonkért

egyéni előfizetőknek 250 Ft, közületeknek 500 Ft

HU ISSN 1219-4662

Megjelen a Művelődési és Közoktatási Minisztérium

és a Magyarországi Ludwig Alapítvány támogatásával,

a Hazai Tájékoztató Alapítvány gondozásában

CONTENTS

Reader's letter 1

Editor's letter 1

Publisher's letter 2

THE EXPOSURE OF THE DOMINIC CRYPT IN VÁC 1994-95

Márta Zomborka: The Initial Stages of the

Restoration 3

Márta Zomborka: Burial, the Costums of Laying Out in State 7

Emil Ráduly: The Attire of the Citizens of Vác in the 18th century 9

Emil Ráduly: The Decoration of the Coffins in the 18th Century in Vác 12

Éva Susa - Ildikó Pap - László Józsa: Mummies from the 18-19th Century, Hungary 14

WORKSHOP

Sándor Mahunka: Scientific Research in Museums of Natural Sciences 17

Tibor Kecskeméti: Discussion 21

Tihamér Szentlélek: Museum Ethics, Question of an Ethical Code Under Preparation 22

József Korek: A few Questions of Museum Ethics 24

László Csorba: Ferenc Pulszky on the Philosophy of the National Museums 25

Ferenc Pulszky: On the Progress and Decay of Art; and on the Arrangement of a National Museum 26

EXHIBITIONS

Géza Buzinkay - Annamária Vigh: Budapest in Modern Times, historic moment in the life of a metropolis 29

Éva Hajdú: Budapest in Modern Times

- Critic of the Exhibition 32

László Lencsés: One Hundred Years of Movie 34

Emil Horn: "Hello, This is Radio Budapest" 37

János Tari: Ethno-phono-photo-cinematography 40

RECKONING

Robert Müller: The Chances and Possibilities of Hungarian Museums 43

László Tólas: Five Years in the Life of the Museums of Jász-Nagykun-Szolnok County (1990-1995) 47

Gergely Buzás: The 10 Years of the Visegrád King Matthias Museum and the Royal Palace 49

Csilla G. Móró: Five Years of the Blaskovich Museum - 1990-1995 51

RELATIONS WITH ABROAD

Tamás Fejérdy: Reports on the 19th General Assembly of the ICCROM memberstates 53

Ágnes T. Balázs: Celebration of Dr. H. J. Plenderleith 54

Katalin Wollák: The Agreement on Cooperation between the Netherlands Museum Association and the Hungarian Museum Association 55

Informations from Museum Documentation Centre (Zagreb) 56

BOOKS AND PERIODICALS REVIEW

Die Nation und ihre Museen (Nóra Wellmann) 57

Uvod u muzeologiju (Anna Baranyi) 58

Nordisk museologi (György Néma) 58

Museums Journal (György Néma) 59

Museum News (György Néma) 60

VMS/AMS (Nóra Wellmann) 61

Mária Jakab: Hungarian Museum Series 1989-1995 62

Authors of this issue 64

gyorsulhat a szedés-tördelés munkája, a szerkesztőség tagjai, de maguk a szerzők is közvetlenül részt vehetnek a nyomdai előkészítés folyamatában. (Pl. kézirataikat faxon és floppy-n is fogadni tudjuk.) - Természetesen ezáltal a lap előállítási költségének csökkenésével is számolunk.

Mind az olvasókat, mind a reménybeli, eddig még nem jelentkezett szerzőket szeretnénk arról tájékoztatni: hogyan alakul a 96-os év három további számának tematikája? A rovatrend természetesen változatlan marad, az ú.n. "címlapsztorik" hatnak a közlésre kerülő írásokra. A nyári - második - szám a műemlékek és múzeumok kapcsolatát járja körül. Szó lesz a pannonhalmi feltárások eredményeiről, a visegrádi, esztergomi, székesfehérvári, - nem mindig zavartalan - restaurálási/be-mutatási gondokról.

Kiállítások című rovatunkban elsősorban az oktatástörténet millenniumára készültekről lesz szó.

Ősszel a Magyar Nemzeti Múzeum új állandó történeti kiállítása állna a középpontban. A téli számmal kapcsolatban hasonló elképzelés alakult ki: a Magyar Természettudományi Múzeum új, önálló kiállítási épületének megnyitása teszi aktuálissá, hogy foglalkozhassunk a hányattott sorsú múzeumnak a Ludovika épületében történő - remélhetőleg végleges - elhelyezkedése ürügyén a múltjával, jelenével és jövőjével.

A kiadó levele

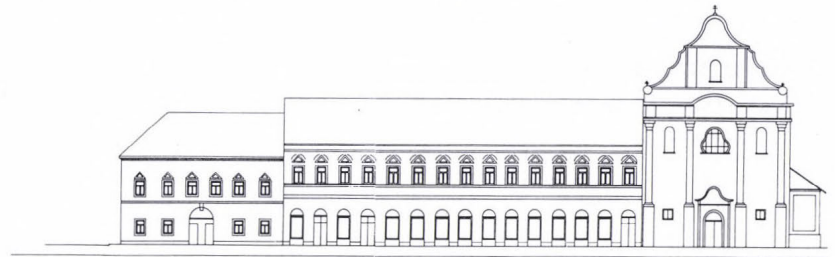
Tisztelt előfizetőink, közületek és egyének egyaránt! Minden, nyilvántartásunkban szereplő intézményt és személyt levélben kértünk: újítsák meg tavalyi előfizetésüket! Most csak megismételjük: várjuk befizetéseiket, hogy fedezni tudjuk a nyári szám nyomdaköltségeit.

On the cover: Vác, Dominic Church and the Crypt
Photo: P. Deim

Vác, "Fehérek temploma" kriptafeltárás

1994-95

Az előzmények és a feltárás

Zomborka Márta

A domonkos rendet a 17. század végén telepítette Dvornikovits Mihály püspök Vácra. Alig másfél évtizeddel a törökök kiűzését követően már megkezdték rendházuk kialakítását a város főterén. Rendi ruhájuk színe alapján a köznép fehér barátoknak nevezte a domonkos szerzeteseket, és máig *Fehérek templomának* emlegetik az általuk a 18. században használt templomot. Első templomukat a jelenlegi helyen 1699-ben kezdték építeni, fennmaradt róla a kőművesnek kiadott német nyelvű megbízási szerződés is.¹ A donátor püspök váratlan halála, a Rákóczi szabadságharc zűrzavara, az anyagi háttér hiánya lassí-

totta az építést. Évtizedekig tartó munkával építették, s már működés közben több alkalommal bővítették is a rendházat és a templomot. A templomtorony építésekor, 1729-ben kezdték meg alatta a kripta kialakítását. A plébánián fennmaradt halotti anyakönyv szerint 1731-ben temetkeztek ide először. A rend szabályzatából következően a szerzeteseket korábban is közös kriptába kellett temetni, vélhetően egy, a templom alatt fennmaradt középkori pincszakaszt használták fel erre a célra. Vácon a többi korabeli templomnak is van kriptája, a piaristák, a ferencrendiek és a Hétkápolna temploma alá is temetkeztek polgárok, s tudjuk, hogy a 18-19. században lebontott két templomban is élt ez a szokás.² A székesegyház attemploma főpapi temetkezőhely, itt egyenként elfalazott fülkébe máig temetnek.

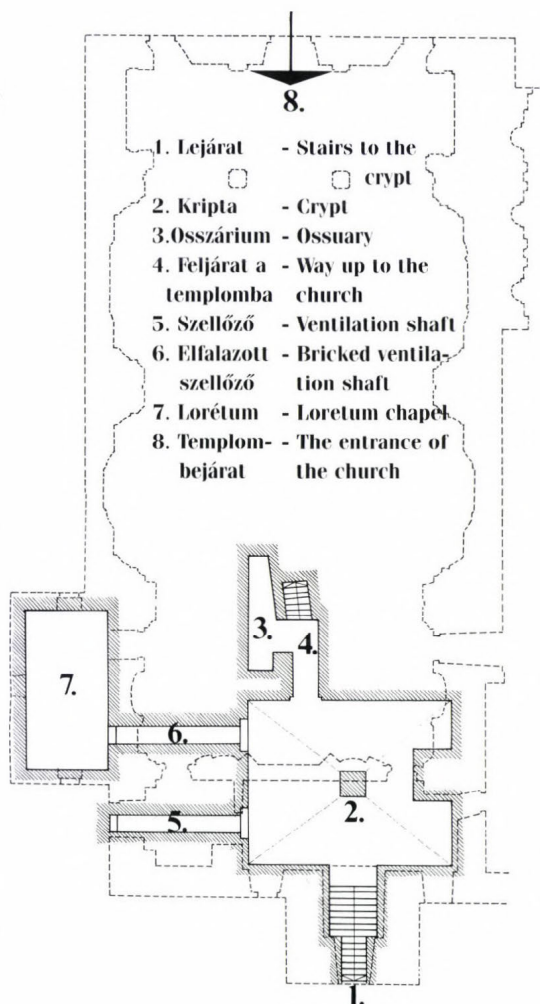
A domonkos kriptába kezdetektől temetkezett a polgári lakosság is, sőt, elsősorban az ő temetkezőhelyük. 1808-ig tekinthetjük folyamatosnak a kripta használatát. Két betemetés ezt követően is történt, az időben messze legutolsó pedig - egy gyónási igazoló cédula tanúsága szerint 1841-ben vagy később. Mária Terézia törvényei ugyan korlátozták, II. József rendelkezései pedig elvben megszüntették a közös kripták használatát, a Fehérek templomának kriptájából származó adataink e rendeletek hatástalanságát mutatják.³ II. József bezáratta a váci domonkos rendházat, ezt követően pár évig a piaristák kezelték a templomot, majd a Felsőváros plébániatemploma lett. A kripta lejáratait idővel megszüntették, a templom felújításai még ezek nyomait is elfedték.

A kripta két szellőzője közül az egyik az átépítések ellenére folyamatosan működött, s a környék vízjárta altalajával dacolva a helyiség az utóbbi évekig száraz maradt. A jelenlegi részleges nedvesedés az elmúlt évtizedek vízvezetési, csatornázási munkáinak következménye lehet. A templom 1994-ben zajló felújítási munkái során a szellőzőnyílásra felfigyelve kerestette meg a plébános a kripta lejáratait. A zsúfolásig telt, átláthatatlan pincében építészeti felmérés, statikai vizsgálat, megerősítés elképzelhetetlen volt, így a templom érdekében a fenntartó a temetkezőhely megszüntetése mellett döntött. Eredetileg csontmaradványokra számítottak, s a kripta talajában kívánták újratemetni azokat. A felszámolóshoz

The Exposure of the Dominican Crypt in Vác, the Initial Stages of the Restoration

In autumn 1994, in Vác, the cathedral town besides the Danube, during the restoration of the 18th century church of the Dominic order, they found the passage leading down to the common crypt. The climate has conserved the richly decorated coffins, the funeral textiles, the grave furniture, and the bulks of the corpses have also become mummified in a natural way. The burialplace had to be liquidated, the local Ignác Tragor Museum, upon the notification from the parson, organised a work group for the rescue excavation. (The Hungarian museological statutes do not contain provisions concerning finds of this age, it depends on the consent of the conservator whether or not the material can pass into a public collection.)

The excavation, done in three stages between November 1994 and May 1995, was executed by ethnologist museologists, an anthropologist and restorers. In the course of the preparations, they also had to think about their own safety, the stability of the climate, the precise documentation, the appropriate packing, storing and registration of the objects exposed. They exposed 263 coffin-burials in the two crypt-parts not connected with each other, and near-

ly 40 corpses, earlier also buried in coffins, in a common tomb, an ossarium. A significant majority of the more than 300 persons was a citizen of Vác-Felsőváros, who had supported the church with his donations, but members of the order and other clergymen were also buried here. For the execution of the anthropological examinations, the corpses were transported to the Anthropological Cabinet of the Museum of Natural Sciences.

Because of the repopulation, necessary because of the Turkish destruction, going on just in the given epoch, a significant population of German and Slavic origin arrived to the city. In the finds we can see the co-existence of the culture of ethnic groups of different origin, and the process of the merger can also be followed well. The examination of the remaining wearing pieces, the material furniture, the differences that can be observed in the ceremonial and naturally the inscriptions makes it possible to make statements which go far beyond the burial culture of the city. The processing work is under way, a permanent exhibition from the finds and a publication is planned in Vác. The cleaning and the restoring of the objects has started, the examination of the composition of certain materials, the analysis of the colouring matter, the elaboration of the necessary technologies is in process.

szükséges engedélyek birtokában a plébános megkezdte a kiürítés előkészítését, ekkor jelentette be a váci Tragor Ignác Múzeumban a felszámolás tervét. Az első együttes szemle során szembeötlő volt a leletmentés igénye. Teljes épségben megmaradt, gazdagon díszített koporsók és temetési textíliák tömegét láthattuk, az illetéktelenek által megbolygatott néhány koporsóból ép mellékletek, viseleti darabok, természetes módon mumifikálódott holttestek tűntek elő. A klímát egészségesnek találtuk, gombásodást szembetűnő módon nem tapasztaltunk. A leletek védelme érdekében a fotózást követően a kriptá lejárátát visszafalaztattuk.

A temetkezőhely felszámolásával kapcsolatos bejelentés a plébános, *Zavetz József* jószándékának köszönhető, a hatályos múzeumi törvény nem tartalmaz megkötést e témában. Az érvényben lévő muzeológiai és műemlékvédelmi jogszabályok nem vonatkoznak a föld alatti, építménnyel fedett kriptákra, s e hiányosságok, "joghézagok", ismereteink szerint eddig is okoztak már jövétlen károkat. Leletmentési szándékunk nyilvánítását követően rövid időt kaptunk a szervezésre és a lebonyo-

Munkálatok a kriptában Work in the crypt

Fotók - Photos:
Zomborka M. - Ráduly E.

lításra, hiszen csak a templom melletti piac felújítási munkái idejére szorítkozhattunk. 1994 október 31-én tekintettük meg először a kriptát, november 28-án megkezdtük a feltárást. 1995 tavaszára a felszíni munkák előrehaladása, majd az itt felújított városi piac átadása végérvényesen elzárta a lenn végezhető munkálatok lehetőségét.

Az előkészületeket nehezítette, hogy a munkafolyamat és a dokumentálás ilyen módja szakterületünkön nem megszokott, a leletanyag hatalmas mennyiségű, azonnali beavatkozást igénylő volt. Gondolnunk kellett saját biztonságunkra, védőruházat és fertőtlenítőszer alkalmazására, valamint a munka közben keletkező szemét elkülönítésére, megsemmisítésére is. A tennivalókat felmérve beláttuk, hogy tevékenységünk nem végezhető esetlegesen, a temetkezési vállalat munkája "klegeszítéseként", ezért muzeológus munkacsoportot hoztunk létre az újkori leletegyüttes teljes mentésére. A munkát néprajzos muzeológusok vezették, *Ráduly Emil* (Szabadtéri Néprajzi Múzeum) és *Zomborka Márta* (Tragor Ignác Múzeum, TIM). Néprajzos munkatársként *Csukovits Anita* (TIM), antropológusként *dr. Susa Éva* (Igazságügyi Orvostudományi Intézet) vett részt a feltárában. A restaurátori munkát *B. Perjés Judit* (Budapesti Történelmi Múzeum) és *Újvári Mária* (TIM) irányította, a feltárában közreműködött *Hostyánszki Attila* (TIM).

Dr. Miklós Zsuzsa régész (MTA Régészeti Intézet) az építmény középkori előzményeit vizsgálta. Szükségszerű volt a felsorolt külső munkatársak bevonása, köszönjük, hogy az érintett intézmények lehetőséget biztosítottak egy-egy munkatársuk közreműködéséhez. A feltárási fizikai munkájában állandóan segítségünkre volt egy-két nem szakképzett múzeumi alkalmazott is.

A feltárában közreműködő antropológus a Természet-tudományi Múzeum Embertani Tárával egyeztetve a tetemek vizsgálatára kért és kapott engedélyt a váci püspöktől, így a vizsgálat céljából folyamatosan a Tárba szállítottuk a tetemeket. A TIM feltárási költségeihez anyagiilag is hozzájárult, sőt, az első mikrobiológiai vizsgálatokat is felkérésükre végezték el Baselban. Egy további, számunkra ismételtlen megnyugtató eredményű mikrobiológiai vizsgálatért prof. *Józsa Lászlónak*, az Országos Traumatológiai Intézet patológus főorvosának tartozunk köszönettel.

A leletmentésre való elméleti felkészülés során a dokumentálás számunkra elérhető teljességére törekedtünk, hiszen az általunk látottak akár a mozdítástól megsemmisülhetnek. Az anyagi feltételek a múzeum költségvetéséből nem voltak biztosíthatóak. Számbavettük a szükséges technikai és egyéb költségeket, melyek biztosítása elengedhetetlen feltétele volt a feltárási megkezdésének. A múzeumot fenntartó megyei önkormányzathoz, a városi vezetéshez és a MKM Kulturális Örökségünk Főosztályához küldött levelünkben beszámoltunk a körülményekről, terveinkről, anyagi támogatást kértünk és kaptunk a munka lebonyolításához. Kérésünknek megfelelően eközben illetéktelenek számára nem szivárogtak ki korai információk tervezett munkánkról.

Az előforduló anyagféleségeket figyelembe véve szereztük be a szükséges vegyszereket, a tárgyak méreteire is gondolva gyártattuk le és vásároltuk meg a csomagolóanyagokat. A feltárás eszközeinek, a mobil, átépíthető munkaasztaloknak, a szállítás és a tárolás feltételeinek biztosítása okozott még nehézségeket. Saját védelmünk érdekében fekete-fehér öltözöt alakítottunk ki, ott is és a feltárás helyszínén is fertőtlenítőszeres oldat állt rendelkezésre, védőruhaként zárt öltözetet viseltünk és a műtői gyakorlatban használatos kesztyűket, maszkokat, sapkákat alkalmaztuk. A számítógépes feldolgozás igényeinek megfelelő adatlapot készítettünk a részletes adatrögzítés megkönnyítésére, ezt munka közben a tapasztalatok alapján tökéletesítettük. Munkanaplót vezetünk, ebben a páratartalom és a hőmérséklet alakulását is folyamatosan rögzítettük. Részletes klímamérést a feltárást követően az ELTE TTK Meteorológiai Tanszékének munkatársai végeztek az Embertani Tár felkérésére.

A munka megkezdésekor az általunk talált helyzetben folyó sorszámmal megszámoztuk a koporsókat, így készítettünk pozíciófotókat. Ez a sorszám az egyének és a tárgyak azonosításánál hivatkozási számként egyaránt szerepel. A nyilvántartás további menetében is ragaszkodni kívánunk az azonosítás eme formájához, ez a sorszám most a gyarapodási számok alapja, ez tartja össze az egy objektumhoz tartozó leleteket. Némileg ellentmond az érvényben lévő nyilvántartási szabályzatnak, de csak a tisztítást-konzerválást követően kapnak majd leltári számot a tárgye gyűtesek, ekkor dől el ugyanis, hogy mi menthető meg közülük.

A dokumentáció vezetését, a csomagoláshoz, fényképezéshez szükséges számtalan azonosító cédula megírását néprajzos kolléganőnk, Csukovits Anita végezte. Így az ő figyelme csak e területre összpontosulhatott, a szennyeződések nem vittük át a nyilvántartólapokra. A megfigyelések részletesebb rögzítése érdekében magnetofonnal is próbálkoztunk, az akusztika és a munkazajok következtében ez sikertelen kísérletnek bizonyult. A klímaváltozás mérséklése, a klíma stabilitása érdekében kevés és hideg fény mellett, kevesen dolgoztunk. Ilyen okból nem készítettünk folyamatosan videofelvételeket sem. Egy koporsóról viszont a legnagyobb részletességgel készült egy "módszertani" film a munkafolyamat végén.

Az első napokban fizikai akadály volt a szükséges munkafolyamatok tervezett ütemű elvégzésének. A zsúfolt kriptában egy-két embernél több nem tudott mozogni. A felszabadult területen aztán három munkafelületet alakítottunk ki. Az első munkaasztalon végeztük a koporsók mechanikus és vegyszeres külső tisztítását, fertőtlenítését, fényképezését, az adatok és a feliratok rögzítését. Itt a sok por miatt porszívó és ventilátor működtetése is szükségessé vált.

A második helyszínen részletesen és "rétegenként" tártuk fel a felnyitott koporsókat, itt különítettük el az emberi maradványokat a kiemelendő tárgyaktól és a megsemmisítendő hulladékoktól. Itt került sor az antropológus

első vizsgálatára, majd a tetemek - szállíthatóságuk érdekében - egyenként beburkolva az e célra készített ládába kerültek.

Ecsetekkel, csipesszel, spaklival dolgoztunk, színes nyersanyagra lépésenként fényképeztük a feltárást, írásban és esetenként rajzban rögzítettük a tapasztaltakat. (Ha az idő és a pénz kevésbé korlátozza tevékenységünket, jó lett volna még részletesebben fényképezni, és több rajzot készíteni.) Itt kellett eldöntenünk, hogy van-e remény az adott tárgyak megmentésére, arányban van-e a ráfordított energia a várható eredménnyel, tehát ekkor már selejtezünk is.

A harmadik munkahelyen a kiemelt tárgyak elsődleges tisztítása, csomagolása folyt, szükség esetén restaurátoraink azonnali fertőtlenítésre, megerősítésre is sort kerítettek. A tárgyak a helyszínen az erre a célra előre megtervezett, beszerzett és legyártott csomagolóanyagokba (savmentes papír vagy fólia, négy különféle méretű papírdoboz, nagyméretű fakeretes farost tálcá) kerültek, néhány napig az eredeti térben maradtak. Szállítást követően közel azonos hőmérsékletű és alacsonyabb páratartalmú helyiségben folytatódott feldolgozásuk, itt több hetet töltöttek az akklimatizálódás érdekében, majd anyag típusonként és a tisztítás-fertőtlenítés munkafázisaitól függően külön-külön raktárakba kerültek. Most először tapasztaltuk előnyét annak, hogy a rendkívül rossz körülmények között működő váci múzeum számos különféle - "természeti tényezőktől" befolyásolt - klímájú raktárhelyiséggel rendelkezik.

Két munkahét és negyven objektum feltárása után a nyilvántartás, a dokumentálás és a műtárgyvédelem szempontjából áttekintettük és pontosítottuk a munkamódszert. A restaurátorok megtisztították az addig kiemelt tárgyak egy részét, készültek fekete-fehér felvételek a tárgyak állapotáról, folytatódott adataink számítógépre vitele. Az első perctől kezdve folyamatosan építjük a számítógépes adatbázist, jelenleg ez a minden munkafázis eredményeivel, adataival kiegészülő adattömeg a nyilvántartásunk. Minden szakterület egységesen ezt használja, a restauratori beavatkozások, az újabb leltári adatok, és minden új információ a gépen kerül rögzítésre. A halotti anyakönyvek adatait már a feltárás napjaiban kikerestük az azonosítható személyekhez, a

A klimatizációs átmeneti raktár

The climatizasional transitory store-room

Jegyzetek

1. Közli: Pest megye műemlékei II. Budapest 1958. 332-335.
2. Karcusú Antal Arzén 1880-1888 között megjelent kilenc kötetes "Vác város története" c. munkájában a templomoknál és a szerzetesrendek történetét tagláló fejezetekben rendre említi a korábbi forrásokat.
3. Mária Terézia 1775-ben kiadott "Generale Normativum de Re Sanitatis" c. és II. József 1784-ben kiadott rendelete intézkedik a közös kripták használatáról.

**Koporsó kiemelése a
Loretum kriptájából
Lifting out of the coffin
from the crypt of
"Loretum" chapel**

pontosításokra a feltárás szünetében került sor. Néhány nevet nem találtunk a templom anyakönyvében, más plébániák iratanyagában kell még őket keresnünk. A fellelt nevek viselőit nem mindenkor találtuk meg a kriptában, de ezek az adatok segíthetnek majd a jelen szakaszban még nem azonosított - felirat nélküli vagy sérült feliratos - koporsók meghatározásában. Naponta előhívtuk a feltárási fotókat, ezek rendezése is folyamatosan zajlott. A "pihenés" három hete alatt tehát próbáltuk meghatározni a további teendőket, felmérni a még ránk váró feladatok súlyát. Az addig szerzett tapasztalatok alapján sikerült az 1995 januárjában újratekintett feltárási munkát is felgyorsítani, így február első napjaira befejeztük a kriptaszakasz kiürítését.

A 152 koporsós betemetés mellett a szabaddá váló folyosószakasz mélyén egy osszáríumra, az adott helyhez alakított, festett deszkából összeállított ládában elhelyezett közös temetkezőhelyre bukkantunk. Itt vélhetően a 18. század végén felszámolt koporsók csontanyaga, mintegy 40 fő volt eltemetve, de ezt megelőzően itt lehetett a legkorábbi szerzetesi temetkezések helye is. Az innen előkerült emberi és egyéb maradványok természetesen névvel már nem azonosíthatóak. Az átvezető folyosó végére érkezett az egykor a templom tengelyéből nyíló belső kriptalejáró is.

Az utolsó napokban hoztuk nyilvánosságra a munka hírét, szerettük volna egy meghatározott napra korlátozni, s keretek között tartani a sajtó tevékenységét. A sajtótájékoztatónk híre - mivel az illetékes MTI tudósító egyéni terveket szőtt a témával kapcsolatban - egy nap késéssel jutott el az érdekeltekhez. Ennek következtében napokig és minden munkafázisban számíthattunk érdeklődő újságírókra. (Tanulságosnak tartjuk, hogy leginkább a téma vélt morbiditásai érdekelték a tudósítókat, például minden eszközzel igyekeztek a mumifikált tetemekről fotókat szerezni, többen a közös sír csontanyagát szerepeltették illusztrációként, amikor mumifikációról írtak, beszéltek. Természetesen talákoztunk olyan újságírókkal is, akik a leletegyüttesről tárgyszerű módon tudósítottak.) Egy rádióinterjúban kegyeletisértő szándékot tulajdonítottak a plébános és a muzeológusok tevékenységének, s napilapban is megfogalmazódott támadó hangú nyilatkozat egy más korszakban illetékes régész kolléga

részéről. Erre küldött válaszukat a lapban viszont nem közölték. Közvetett úton múzeumi kollégák részéről is eljutottak hozzánk olyan visszajelzések, melyek a munka szükségességét, fontosságát, alaposágát kérdőjelezték meg. A szakmai közvélemény előtt (a Magyar Néprajzi Társaságban) már 1995 tavaszán részletesen beszámoltunk a feltárási körülményeiről, esetleges fenntartások nyílt megfogalmazásával nem talákoztunk. A helyi közéletben nem tapasztaltunk tevékenységünkkel kapcsolatban ellenérzéseket, annál inkább érdeklődést. A váciak több forrásból, részletesebben informálódhattak, a helyi Múzeum Egyesület e témáról szervezett előadásain közvetlenül is feltehettek kérdéseket.

Vác középkori pincéinek felmérése közben dr. Miklós Zsuzsa - egy szellőzőnyíláson keresztül - már éveekkel ezelőtt bejutott egy, a Fehérek temploma alatt lévő másik, koporsókkal telezsúfolt helyiségbe. A váci domonkos konvent működésével és a templom történetével kapcsolatban megkezdett kutatásaink szerint 1798-ban a kriptát átrendezésével és egy bizonyos "Loretum"-ba való átpakolással teremtettek a kriptában újabb temetkezési helyeket. A feltárási során bebizonyosodott, hogy a kriptát és az említett helyiség között átjárási lehetőség nincs, és ez a különálló pince azonos a forrásokban említett Loretum elnevezésű temetkezési hellyel, amely a fölötté lévő, ma már nem működő kápolnáról kapta a nevét. 1995 áprilisában derült ki, hogy az átépítés érinti majd ezt a területet is, ezért a leletanyag teljessége érdekében folytatnunk kellett a feltárást. Az első ránézésre teljes zűrzavarban, szennyben beszáfolt 110 koporsót a pincefödemen nyitott nyíláson keresztül emeltük ki május hónapban. Eredetileg is ezen a nyíláson keresztül engedték vagy vitték le őket, a kis pincének nem volt más lejárata. A felette álló kápolna építettségének sírhelyeként alakíthatták ki az 1740-es évek második felében, az adományozó koporsóját is azonosítani tudtuk. Az alsó sorban rendezettebb körülményeket tapasztaltunk, egy időszakra eredetileg ide temetkezhetett az alapító rokonsága is. Az egykori kápolna alól előkerült leletcsoportot a "Loretum" jelzővel láttuk el, s mivel összetartozó temetkezési helyről van szó, a koporsók számozását folytattuk.

Ezek a koporsók az 1798-as bolygatást és átrakodást követően, valamint a rájuk engedett építési törmelék eredményeként sokkal megviseltebbek a kriptából kikerülteké. A szűfűrtözés is elérte az itteni faanyagot, ezért a kiemelését követően azonnali gázos fertőtlenítésre került sor. Az átrakodás rendezője még nem ismert számunkra, időben ugyan 1737-től 1792-ig terjed a "felszámolt" koporsók datálása, de többségük a legkorábbiak közül való. A két kriptába eltemetettek teljes névsorát az átalakítások után egy táblán kívánja megörökíteni a templom plébánosa.

A helyszíni munka befejeztével a kriptákban elkészült a részletes építészeti felmérés, a klímamérés, az átalakítások kapcsán a mai napig tart a régészeti megfigyelés. Folytatódott a fekete-fehér tárgyfotózás, a halotti anyakönyvek adatainak kigyűjtése, megkezdődött néhány

anyagféleség-, egyes színező- és kötőanyagok vizsgálata, a szennyező gombák azonosítása. Munkaerő-, tárolóhely- és vegyszerigény jelentkezik folyamatosan minden téren. Külön raktárt béreltünk az anyag számára, pályázatokat írtunk, támogatást kértünk, kollégák segítségével folytattunk. A teljes anyagot szeretnénk tisztítani, ezt követően dokumentálni. Ez után kell döntenünk az igény szerinti restaurálásról.

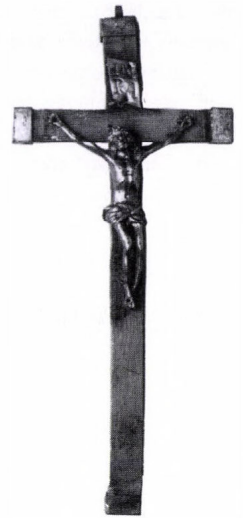
A várt tárgytipusok mellett nagy számban kerültek elő növényi- és állati eredetű maradványok (virág, kalász, magvak), ezek vizsgálatra a megfelelő szakgyűjteményekbe kerülnek. Vizsgálatok tárgyát képezhetik a múzeumunk leltárába be nem kerülő töredékek, maradványok is, hiszen fontos technikatörténeti információk nyerhetők elemzésükkel, illetve rajtuk kipróbálható a restaurálás technológiája. Színes, nyomott mintás, gépi szövésű és kötésű textíliák, mélységében mintázott textil, cégjelzéssel ellátott gyári szegélyű vászon, még ismeretlen anyagösszetételű préselvény, mind-mind a tömegtermelés kezdeteiről.

Az MNM-ben folyó egyetemi tárgyrestaurátor-képzés keretein belül igen hamar elkészültek vizsgamunkaként egyes cipők, bőrtárgyak. A Váci Múzeum Egyesület által a restaurálás javára szervezett jótékonyági esthez kapcsolódva be is mutattunk néhány tárgyat, fényképet. Jelentős támogatás számunkra a Nemzeti Kulturális Alap által a restaurálásra biztosított összeg, ennek felhasználásával folyik most a munka. A nyár folyamán a különösen sok helyet igénylő és a klímaváltozásra érzékeny fakoporsók állagvédelme céljából farestaurátor tábort szerveztünk, a résztvevők munkahelyi vezetőik engedélyével egy hetet töltöttek Vácon. Az első napon előadások és konzultáció keretében megismerték a feladatot, elméletben a festett koporsók tisztításának és konzerválásának technológiáját. Ezt közös munkájuk során tökéletesítették, s a hét végére több mint húsz, igen látványos tárggyal készültek el. Ősszel a fára szakosodott végzős restaurátorokat hozta terepgyakorlatra oktatójuk, *Kovács Petronella*. Ekkor ismét néhány festett fakoporsó került kiállítható állapotba. Komplikáltabb feladat lesz a textillel bevont, szegeccsel díszített koporsók restaurálása. Ezek némelyike a textília alatt festéssel is díszített, tehát különböző anyagfajták, díszítési technikák együttes megóvására alkalmas módszert kell kidolgozni. A viseleti és temetési textíliák nagy száma és rossz állapota gyors beavatkozást igényel, egy textilrestaurátor munkacsoport a tisztítást ez év tavaszán befejezi.

Terveink között szerepel a festett és vésett koporsók mielőbbi kiállítása. Klímájában és hangulatában az eredetihez rendkívül hasonló helyet kaptunk is már a város főterén. A kiállítóhely kialakítására költségvetésünk nem teremt fedezetet, más módon kell próbálkoznunk. A tárgyak számára a megfelelő tárolóhely biztosítása egyébként is költséges dolog lenne, célszerűbb a közönségforgalom és a tárgyak igényeinek együttes figyelembevételével eleve kiállítóhelyen tervezni elhelyezésüket. A textíliával bevont és szegeccsel koporsók, a temetési és viseleti textíliák, a papírtárgyak restaurálása hosszadal-

masabb, ezért a kiállítás felépítése több fázisban történne.

Az anyagot úgy kívánjuk nyomtatásban közreadni, hogy a publikáció - hasonlóan a régészeti anyagközlésekhez - „objekumként”, ez esetben koporsóként tartalmazzon minden lényegi információt, tágyleírást. Hasonló korból publikált magyarországi kriptaleletről Egerből (Rozália kápolna, 1780-1807), Gyöngyösről (Szent Erzsébet templom 1783-1816) Pápáról (bencés, volt pálos templom), Sárospatakról (Szent Erzsébet templom) és Miskolcra (Avasi templom, nemesi kriptá) van tudomásunk. Saját anyagunkat ezekkel szeretnénk összevetni. Külföldi publikációból ismert 18. századi leletegyüttes a bécsi Szent Mihály templom kriptájának anyaga, melyben analógiák sorát találjuk. Cseh és morva területről Helena Johnová kutatásairól rendelkezünk ismeretekkel, s keressük a további kapcsolatokat.

Halotti kereszt
Death cross

Temetkezési szokások

Zomborka Márta

A templomi kriptákba való polgári temetkezés körülményeiről, szokásairól keveset tudunk, annak ellenére, hogy a 18. században városaink nagy részében általános gyakorlat lehetett. A főiri temetkezéseket ravatalképek, leírások alapján ismerhetjük, a szerzetesrendek temetkezési körülményeit rendtartásaik szabályozzák. Korabeli szerzeteskönyvek, püspöki utasítások vizsgálatából reméljük a hiányzó adatokat, de a tárgyak - restaurálás során történő - alaposabb leírásai (gyertyanyomok, tartószegek helyei a koporsón) is sok részletet elárulhatnak majd.

A váci Felsőváros lakosságának jelentős része a templom "rendes", vagyis földbeli temetőjébe temetkezett, a kriptába azok kerülhettek, akiknek szorosabb kötődésük volt a templomhoz. A korabeli alapítványi iratok között részben meg is találhatóak a dokumentumai az általunk fellelt egyének adományainak. Az egyházi személyek köréből - a domonkos rend helyi tagjain kívül szerzetesnőket is temettek a kriptába - a világi papság képviselői közül is temetkeztek néhányan ide. A polgároktól eltérően ritka körükben a teljes nevet és dátumot tartalmazó felirat. Név szerinti azonosításuk koporsóik egyszerűsége, mellékleteik és ruházatuk szabályozott volta miatt nagyon nehéz, de éppen a fentiek miatt muzeológiai szempontból ennek kisebb is a jelentősége.

A koporsók feltárása során a halotti végtisztesség ünnepi állapotát, a felravatalozás módját figyelhetjük meg. A ravatalozás általános kelléke volt a halottas lepedő és a szemfedő. A lepedő alatt legtöbbször forgácsot találtunk, néhány esetben szálas növények szolgálták e célra, amint

Burial, the Customs of Laying Out in State

In the 18th century, burial in common crypts, besides the use of the land of the cemeteries of the churches, must have been general in Hungarian cities, still, we know more about the order of aristocratic, or even of peasant burials. The customs of laying out in state, and numerous versions of the funeral textiles could be noted, documented in the course of the exposure of the coffins. The coffins were usually padded with shavings, this was covered with sheeting and the dressed dead person was placed into it this way. They put a pillow beneath his head, and occasionally they decorated it with natural or artificial flowers. In the case of children and unwed young people they put a chaplet on the head of the dead person. Rosaries were general, later on the cross put in the hand, and often they

also buried devotional pictures and reliquaries as well with the dead person. A part of the rosaries and the crosses are burial furniture, "copies" made for this purpose. The wearing of the scapular and the cord, the thin stringbelt, also refer to the popularity of the religious societies. The funeral textiles and the clothes of the dead person were also decorated with different coloured mourning-bands. The wrists and the ankles of the dead person were tied with such bands. With the exception of the ecclesiastic persons, the corpses were covered with an adorned white winding-sheet, face-cloth, the selvage of which reached outside of the coffin.

**Kötény és szoknya a koporsóra kiterítve
Apron and skirt laid on the coffin**

annak múlt századi előfordulását főpapi temetésnél is említik.¹ A halotti párnát is forgáccsal, ritkábban valamilyen növényi anyaggal, vagy tollal töltötték meg. A koporsó aljában sok esetben hamuréteget figyelhettünk meg, ennek talán a testnedvek felfogásában lehetett szerepe.

A lepedő anyaga általában egyszerű pamutvászon, vagy házivászon volt, de találtunk a két rövidebb, a koporsóból kilógó végén csipkével gazdagon díszített változatot is. A lepedő széle legtöbbször minden oldalon be volt tűrve, nem terítették ki a koporsón kívülre, s nem tapasztalhatuk a lepedővel történő koporsóba helyezés szokását. A párna színe az életkorral függött össze: az idősebbek leggyakrabban fekete párnát kaptak, a gyermek és az ifjú halottak világos színűt.

Szemfedél, vagy annak nyoma majdnem minden koporsó esetében megfigyelhető volt, általában a koporsófedél rögzítését követően is körben kilátszott a holttestre terített textília. Az egyházi személyek koporsójában viszont szemfedeleket nem találtunk. A halotti lepel színe fehér volt, anyaga finom vászon, selyem, vagy tüllszerű szövet, amelyet szükség esetén a gyári szélekből középen varrtak össze, kevés volt köztük a háziipari termék. Az átlátszó tüll szemfedő gyermekkoporsók esetében fordult elő a leggyakrabban. A leplek díszítése változatos volt, cakkozást, lyukasztott díszítéseket, szálhúzásos szegélydíszít és csipkével applikált típusokat találtunk. Gyászszalagok befűzésével, szalagcsokrokkal is ékesítették a kihajtott széleket. A temetési textíliák részletesebb vizsgálata gazdagíthatja a korabeli szövés technikák fejlődéséről szerzett eddigi ismereteinket. A restaurálás során már kiderült, hogy némelyik szemfedőt összehajtott állapotban hosszabb ideig tárolták, mielőtt felhasználásra került.

A szemfedők a koporsóban teljesen befedték a tetemet, egy asszony esetében találtuk csupán mellig gondosan visszahajtván azt, ami a ravatalozási állapotnak felelt meg. Nem tapasztaltuk, hogy az arc előtt szándékosan felhasították volna a textíliát, amint azt recens néprajzi adatok visszavetítése valószínűsíthette volna.

A temetési kellékek (leplek, művirágok, szalagok, szalag-

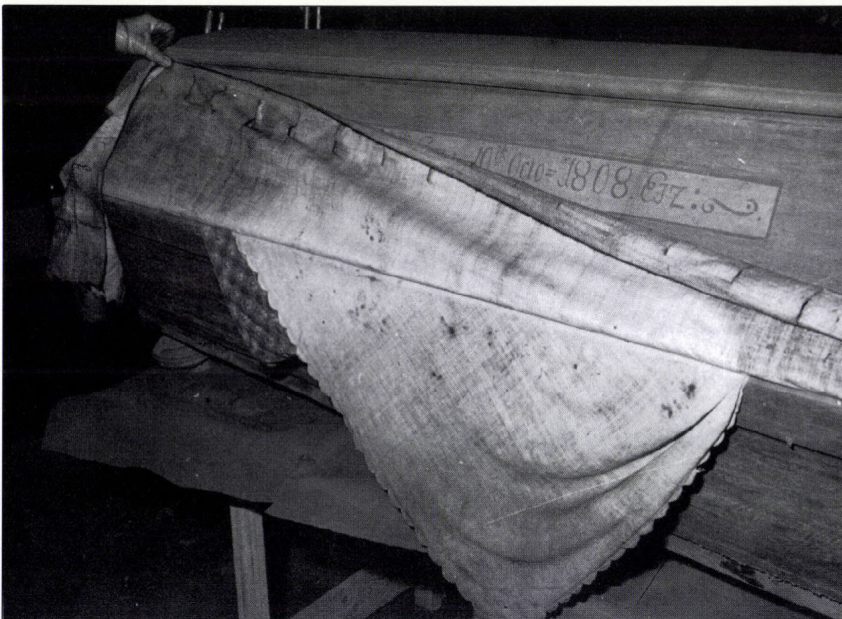
csokrok, stb.) egy részének feltűnő volt az azonossága több egykorú koporsó esetében. Számszerű felmérésük még hátravan, de feltételezhető "temetkezési vállalkozók" működése ebben a korban, amit levéltári kutatásokkal is igazolni kell. A díszítő kellékek és a halotti köntösök, a "halóruhák" közötti összefüggéseket is vizsgálni kell még. A halottöltöztetés és a felravatalozás technikájában is megfigyelhetők voltak a hasonlóságok, tehát hivatásos, vagy legalábbis gyakorlott halottöltöztetők működésére gondolhatunk. A külön halotti ruha gyakoribb a gyermekek esetében, a csecsemőket pólyát mintázó halotti öltözetben és díszítéssel temették el.

A felravatalozott holttest bokájánál és csuklójánál általában keskeny szalagokat találtunk, amelyeket vagy kioldottak a koporsó lezárása előtt, vagy megkötve hagytak. Gyakori volt, hogy ugyanilyen szalagból készültek a halotti párna, vagy a szemfedő sarkaira, bevagdalt szélére is a szalagdíszek, szalagcsokrok, ill. a ruházat elejét, a kézelőket is ezzel díszítették. Asszonyi és gyermek főkötőkre is tűztek a gyászszalagból, amelynek anyaga legtöbbször selyemszövet volt, színe pedig az idősebbeknél fekete, fiatal nők, gyermekek esetében kék, lila, arany színű is lehetett. Többször megfigyelhettük, hogy a ravatalon (a szemfedő elhelyezése előtt) a halott ruházatát (szoknyát, kötényt, halotti köntös szélét) a koporsó szélén lelógatva kiterítették, sőt a deszkához hozzá is szegelték. A férfiak kötött pamutsapkájának bojtja is a koporsón kívül maradt néha a lezárás után.

A kiterítésnél alkalmazott állfelkötő kendő esetenként a felöltöztetett holttesten maradt, de legtöbbször (a mosdató kendővel együtt) a koporsó aljába, vagy a párna alá dugták, tehát vele együtt temették el. Ez a szokás a néprajzi irodalomban általánosan ismert. Ugyanígy eldugva találtunk néhány koporsóban szaruból készült, megkopott hajbontó fésűt, ami nyilvánvalóan az utolsó megfésülés kelléke lehetett.

A tetem mellkasának lesúlyozása céljából helyezhették el eredetileg azokat a töredékes vas tárgyakat (pl. vasalótalpat), melyeket a test mellett találtunk. A gyermekek mellett gyakran fellelt kilyuggatott agyaggyólyócskák viszont nem játékszerek voltak, hanem művirág díszek részei, amint néhány épen megmaradt példány alapján megállapíthattuk. Meglepő volt viszont, amikor egy fiatalon elhunyt szerzetesnő lába mellett kézírásos papírmaradványba csomagolt, madzaggal átkötött csontokat találtunk. Halálának oka még nem ismert, de a csontok saját kezének levágott ujjából származnak.

A sokféle művirág mellett természetes virágokat (pl. rozmaringot) is megfigyelhettünk a koporsókban, kézbe helyezve, a ruházatra, a tetem mellé terítve leggyakrabban gyermekeket, fiatalokat díszítettek velük. Kis koszorúkat készítettek virágszárakból, fémpantra erősített virágokból, selyem- és drót alapú művirágokból, (esetenként tollal, gyönggyel kombinálva) ezeket a halott fejére (a sapkára, gyerekfőkötőre, pártára, tüll anyagú alkalmi fejdíszre) vagy a feje fölé a párnára helyezték. (A férfi fejdíszek egy részét is a fej mellé helyezve, a párnán találtuk, ez kalap és papi sapka esetén is előfordult.) Virágokból, szalagok-

ből pártaszerű temetési fejdíszek is készültek. A koszorúk a szüzességben elhunytak státuszát jelezték, harminc év feletti férfi esetében is láttunk rozmaringágból font koszorút.²

A növényi eredetű mellékletek egy része bizonyosan nem virág, hanem valamilyen haszonnövény lehetett. Meghatározásra vár a magvak sora, valamint egy egyházi személy dátummal ellátott koporsójából származó kalászcsozor is. Egy alkalommal figyelhettük meg egy nagyméretű kettőtört tojás eltemetését, férfi halott összekulcsolt kezei alá helyezték a tojáshej egyik felét, párját a párna alatt középen találtuk meg.³

Ékszerrendkívül keveset temettek el a domonkos kriptában. Egy fiatal lány ujján volt "Babetti" feliratos ezüst gyűrű, fülében kicsi ezüst karika fülbevaló. Rajta kívül két asszony viselt szintén ezüst karikagyűrűt, és egy esetben láttuk már csak nyomait egy teljesen korrodált ezüst fülbevalónak. A szép üvegbetétes fém- és sötét üveg páros "mandzsettagombok" az egyházi személyek viseletéhez tartoztak. Néhány kontyvas is előkerült, a fém korróziója elősegítette a haj, a frizura megmaradását.

A szakrális mellékletek jellemző csoportot alkotnak. Közülük általánosnak mondható a halottak összekulcsolt, vagy egymásra helyezett kezére fűzött rózsafüzér, az 1750-es évektől egyre gyakoribb volt a kézbe vagy a mellre helyezett halotti kereszt (feszület) is. Mindkét tárgy típusnak sok változatát leltük fel, különféle alapanyagú, díszítettségű, minőségű tárgyakat. Közülük vannak kifejezetten temetési célra készített "utánzatok" is, ilyenek pl. a gyöngyházbetétes, ún. "jeruzsálemi olvasók", vagy a viaszos masszából préselt kereszték sora is (a bécsi Szent Mihály templom hasonló korú kriptájának feltárásából leközölt tárgy típusok között analógiákat találunk ezekre a keresztkekre és rózsafüzérekre egyaránt). A rózsafüzereken a fa- vagy fém kereszt mellett érmék, csontfaragványok, kis réz kulcsocskák függenek, különálló érmék is kerültek elő. A fából készült halotti keresztkehez öntött réz-, vagy bronz korpuzok tartoztak, de egy keresztre kasirozással vittek fel nyomtatott technikával készült Jézus ábrázolást.

A feszületek között találhatóak olyan darabok, amelyek egyben ereklyetartók is. Hátoldaluk leemelhető, itt helyezték el egy-egy kis szobrocskát, vagy más ereklyét. Ereklyetartóként két alkalommal textil tokocskát találtunk, szorosan bevarrt zöld bársony, ill. bordó selyemből. Az egyikben kicsiny fakeresztet, továbbá a Krisztus szenvedéstörténetéből ismert spongyára utaló bordó textilfoszlányt és a lándzsát jelképező ón nyilacska elkorhadt írásmaradvánnyal, a másikban pedig puha anyagba gondosan elcsomagolt világos színű kis faforgács-töredéket találtunk. A faanyag meghatározására még nem került sor. Egy olvasón fém henger függő ereklyetartóként.

A mellékletek között papír- és pergamen szentképek is voltak, az eltemetett mellén, párnáján, vagy párnája alatt, ill. zsebében találtunk példányokat. A képek színezése élénk, nagyon időtálló, anyaguk kevésbé. Egy részük díszítése vagdalt-szurkált csipkés, "Schnittbild"-ek, kivágott kép típusúak. Imakönyvet (egy esetben) csak a temetkezési periódus legvégéről találtunk. A kor vallásos társulatai között Vác-on is népszerű volt a skapuláré-társulat, a kripták koporsóiból is kerültek elő nyakba akasztott, ill. mellre helyezett, selyemre nyomtatott skapulárék, de az osszáriumban is volt egy bőr tokkal együtt nyakba függeszthető változat. Egy másik vallásos társulat korabeli működésére utal a polgári ruházatra felkötött korda, a csomókkal ellátott vékony zsinagöv is.

Jegyzetek

1. Szilárdy Zoltán: Devóció és dekoráció, Studia Agrimensia 7. 21. p.
2. A néprajzi irodalomban a halotti koszorú, halotti korona kérdésével többek között Bálint Sándor, Jung Károly foglalkozik több tanulmányban. A szokás párhuzamai a korban rendkívül népszerű apácamunkák körében is vizsgálódók.
3. A tojás és a gabona a néphitben rendkívül összetett hiedelemháttérrel rendelkezik. Kunt Ernő közölt adatokat a tojásról mint temetési mellékletéről a parasztság köréből.

Mandzsettagombok Cuff-links

18. századi polgárviseletek

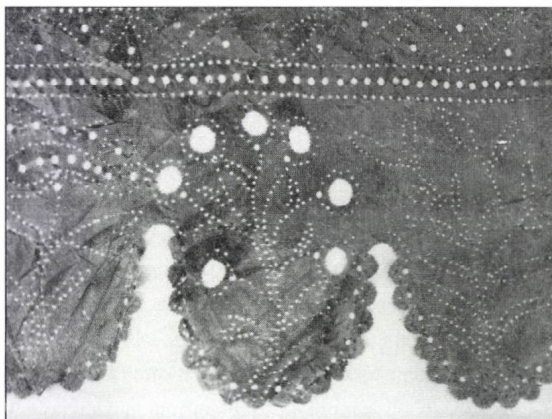
Ráduly Emil

A 18. és a korábbi évszázadokra vonatkozó viselettörténeti kutatások jellemző forrásai az egykorú ábrázolások és a levéltári adatok, mivel rendkívül kevés viseleti tárgy maradt fenn napjainkra (ezek túlnyomó többsége díszöltözet része). Az ábrázolások nyilvánvalóan főleg a felsőruházatra vonatkoznak, s fel kell tételeznünk, hogy idealizáltak. A gazdag levéltári forrásanyag jó része viszont a tárgyak ismerete nélkül értelmezési nehézséget okoz. A kriptaleletek (és legfőképpen a feltárás során végzett megfigyelések) a recens néprajzi adatgyűjtésekhez hasonló részletesség ismereteket biztosítanak, nemcsak egyes viseleti elemek meglétére, hanem a teljes viseletegyüttesre vonatkozóan: a fejrevalótól a lábbeliig, illetve a felsőruhától a testű ruháig.

The Attire of the Citizens of Vác in the 18th Century

The characteristic sources of attire-historic research are the contemporary representations and the archive data, as there are extremely few attire objects which remain to exist today. The representations usually refer to the upper clothing, and we have to suppose that they are idealised. A good part of the rich archive source material, how-

Selyem szemfedő lyuggatásos díszítése Perforated decoration of a silk face-cloth

ever, without the knowledge of the objects, causes problems of interpretation. The crypt-finds (and most of all the observations made in the course of the exposure) ensure knowledge of similar detail as the recent ethnological data collection, not only concerning the existence of the individual attire elements, but for the complete attire ensemble. In the course of the exposure, the determination of the clothing elements, the recording of the way of wearing, and even the observation of the original colour was possible, for persons of different age, family status and social status.

**Veletemetett szentkép,
18. sz. vége**
**Devotional picture
buried together with the
dead body, end of 18th
century**

Nem és életkormegoszlás
Distribution by sex and age

		ism. évből	1731- 1739	1740- 1749	1750- 1759	1760- 1769	1770- 1779	1780- 1789	1790- 1799	1800- 1808	1838- 1841	össz.
Nem	férfi	29	4	7	21	15	15	9	15	11		126
	nő	16	1	1	14	24	11	9	14	11	2	103
	ism.	60			3	2		1	1			67
Életkor	ism.	73		2	4	3	3	2	3		1	91
	50 év fölött			1	13	18	16	9	12	8	1	78
	20 - 49 éves		5	4	7	9	7	3	8	10		53
	10 - 19 éves	2			1	2		3	1	2		11
	1 - 9 éves	13		1	9	4		1	3	2		33
	0 - 1 éves	20			1	5		1	3			30
Szerzetes, pap		4	2	2	1	1	5	4	6	3		28

Annak ellenére, hogy a kriptába temetkezett személyek száma és összetétele nyilvánvalóan nem reprezentálja a 18. századi Vác társadalmát teljes mértékben, és bizonyos anyagfajták (gyapjú, pamut) részben vagy teljesen megsemmisültek (különösen a korábbi időszakból származó koporsókban), mégis közel 80 esetben a teljes viselet-együttes tanulmányozására, ennél is több esetben legalább a viselet részleges megismerésére nyílt lehetőség, így a 18. századi polgárosuló város öltözködési kultúrájára vonatkozóan rendkívül gazdag adatsorral rendelkezünk.

A temetési öltözet természetesen bizonyos mértékig eltért a mindennapitól, hiszen leginkább az ünnepi viseletet reprezentálta, sőt a halott felöltöztetésének nehézségei miatt gyakran hiányos maradt (ez a magyarázata a lábbelik gyakori hiányának, egyes ruhadarabokat felvágva csupán ráterítettek az elhunyra, stb.). A felsőruha teljesen hiányzik azokban az esetekben, amikor az egész testet takaró *halotti köntöst* alkalmaztak (csupán a ruhaujjakat, és a ruha nyaki részét varrták meg alaposabban). A *váci magyar szabók céhe* 1761-ben a remekelőknek is előírta a "*Meg-holt embernek köntösse*" kiszabásának ismeretét,¹ s ez érthetőnek is tűnik az előkerült halotti köntösök nagy száma alapján (közülük 15 női, 9 férfi köntös, 13 pedig kisgyermeké volt). Megfigyelhető, hogy a fejpárna és a halotti köntös anyaga legtöbbször azonos, így nyilvánvalóan a szabómesterek körében kereshetjük a többi temetkezési kellék (szalagsokrok, leplek, stb.) készítőit is.

A leletanyag restaurálásának és feldolgozásának jelenlegi stádiumában nagyjából csupán a feltárás közbeni megfigyelésekre támaszkodhatunk. Az anyag- és színvizsgálatok befejeződéséig, a szabásminták rekonstrukcióinak elkészültéig és a személyekre vonatkozó történeti kutatások befejeződéséig a megállapításaink érvényessége korlátozott. A feltárás során azonban találtunk olyan jó állapotú viselet-együtteseket is, ahol a ruhadarabok meghatározása, a viselési mód rögzítése, sőt az eredeti szín megfigyelése is lehetséges volt. Ezek közül ismertetünk az alábbiakban néhány jellemző példát.

Az 1755-ben, 60 éves korában elhunyt *Tóth György* késes mestert zsinórdíszes zöld posztódolmányban és nadrágban temették el. Csákóra vágott dolmányát alul prémszegély díszítette. Széles, kerek karimájú kalap, selyem nyakbavaló és bőrkapca egészítette ki viseletét. Hasonló vise-

letben temették el *Mészáros Mártont* 1759-ben 50 éves korában, dolmányát azonban nem kötött gombok, hanem ezüstpitykék díszítették, kalapjának széles peremét pedig fölhajtva, jól láthatóan a felső részhez varrták, így háromszög alakúra formázták.

Prettenhofer János szappanos mestert 1806-ban vászonból bélelt, bokáig érő, állógalléros, ujjas posztóköpenyben temették el. Az 1740-es évektől folyamatosan megfigyelhető ez a hosszú, lefelé bővülő, legalább térd alá érő férfi felsőruha, amely nyakban gombbal, vagy fémkapoccsal záródott, több esetben gallér nélküli változatban is. A posztószövetek azonban a legtöbbször megsemmisültek, csupán a lenyomatuk, bélések maradt meg. A köpeny alatt a koporsókban általában más felsőruha nem volt, csupán a változó hosszúságú és szabású ing és vászongatya, hasonlóan a halotti köntösben történeti temetéshez.

A szűk szárú, zsinóros díszítésű, magyar szabású posztónadrágokon kívül használatban voltak más divat szerinti férfiviseletek is. *Stéger József*, a 37 éves korában 1794-ben elhunyt "*physicus civitatis*" halotti köntöse alatt térd alá érő, alul pertlivel megkötött bőrszárú pamutvászon térdnadrágot viselt, amely felül tenyéryi széles derékbetoldással zárult, elől két behúzott gombbal záródott. Rövidre nyírt, keskenyre borotvált bajuszt és hosszú, vastag oldalszakállt viselt. Hasonló, de ellenzős térdnadrágot viselt *Fischer Antal "chirurgus"* (1775) is. Megfigyelhető volt bársonyból, sőt bőrből készült térdnadrág is. *Sikk János* (1760., 74 éves) ellenzős, vászonbélelésű nadrágját a térd fölött több sorban szélesen kivarrott gomblyukak és behúzott nagy gombok díszítették.

A magyar- vagy német szabású öltözetet a felnőtt férfiak esetében legtöbbször csúcsos végű, esetleg kis bojtjal díszített, kötött, fehér pamutsapka egészítette ki, a kevés számú kalap vagy bársonysüveg helyett. Az átlós irányban sűrűn ráncba szedett, selyem nyakra való kendőket kétszer-háromszor szorosan a nyakra tekerték, két végüket (esetleg a rájuk varrt keskeny szalagot) kis csokorba kötötték, vagy a dolmány, mellény alá tűrték.

Bőr lábbeli helyett minden esetben térdig érő kötött pamutharisnyát húztak az elhunyt férfiak lábaira. A bőrkapca a sarufélékhez hasonló szabású, viszont béleletlen, sarkatlan lábbeli volt, amelynek talpát és felső részét azonos, vékony puha bőrből szabták, használaton kívül zokniszerűen összehajtván tárolták, a hajtásnyom minden példá-

nyon jól látható. Szabásuk szerint két típus figyelhető meg, amelyek korban is elkülönülnek. Tóth György bőrcapája nyilvánvalóan a temetésére készült, mivel fűzőlyukakat sem vágtak rá. Ezt a szokást egy 1730-as levéltári adat is megerősíti: "Bőr kapcát az meg holt testre vettem..."¹² Más esetekben viszont a bőrcapca viseltesnek bizonyult, a fűzés módja is megfigyelhető volt.

A bőrcapcák és a csizmák a temetkezési viselet-együttesben egymást váltó jelenségeknek bizonyultak. A korábbi időszakból csak bőrcapcák, később, az 1770-es évek után inkább csizmák kerültek elő. Viselőik mindegyike (természetesen a bőrcapcával eltemetett nők kivételével) a zsinórdíszes, magyar szabású posztóruhában volt, családnevük kizárólag magyar és szlovák eredetre utal, közülük némelyek nemesi jogállásúak voltak. A csizmák oldalt varrottak, hegyes orrúak, torokban ráncba szedettek, a szárletők szabása is egységes (elől felmagasodó, szív alakú záródással, zsinórszegéssel). A csizma-patkó és a sarkantyú lenyomata jól megfigyelhető némelyiken, ezeket azonban eltávolították a ravatalozás előtt, viszont a talpukat nem tisztították meg a sártól. Kerültek elő különféle szabású férfi félcipők is, ezek mindegyike papi személy viseléséhez tartozott.

A női viseletek sokkal változatosabb képet mutattak, összefoglaló ismertetésük ezért nehezebb, hiszen az elhunytak életkora, családi állapota, társadalmi helyzete, ill. a származás szerinti hagyományok és az egykori divatirányzatok egyaránt megnyilvánultak. Egyes viseletelemek csak kis számban fordultak elő a kriptában, ilyen pl. a *homlokpánt*. Sötét színű bársonyból szabott, a szemöldök vonalát követő, középen lefelé csúcsosan szabott homlokpántot az 56 éves korában, 1761-ben elhunyt *Mizser Mária*, ill. egy ismeretlen nevű, a század első felében, gyermekszülésben elhunyt asszony koporsójában figyelhetünk meg. Hosszú és keskeny, derékig érő, az áll alatt keresztelt fekete selyem fejevaló kendő, alatta pamutvászon főköttő, ill. mellen keresztelt finom pamutszövet vállkendő tartozott az együtteshez. A 2-3 méteres sötétbarna, fekete színű selyem fejevaló hosszúkendő viszont gyakran, többféle viselet-együttesben is előfordult, de leginkább idősebbek koporsójában, főköttővel együtt, vagy anélkül is. Közöttük viseltes, foltozott darabok is találhatóak, ami arra utal, hogy nem temetési kellékről van szó. Az 1780-ban elhunyt 50 éves *Kis Barbara (Zsilka Tamás özvegye)* is viselte fehér, csipkedíszes kötényéhez és lila-fehér nyomott mintás szoknyájához. Halotti öltözetének legszebb darabja, egy mesterien szabott, vászonnal bélelt, ezüstkapcsokkal díszített, virágos, színes selyemszöttes pruszlik azonban - méretéből ítélve - feltehetően fiatalkori viseletének volt része.

Grenbart József feleségét, *Teréziát*, aki 1774-ben fiatalon, 33 évesen hunyt el, a feltárás során gyakran megfigyelt, tehát egy valószínűleg általánosan elterjedt öltözetben temették el. Széles, két szélből szabott, egyszerű fehér vászon melleskötényét a koporsóban csak ráterítették, a szoknyáját is takarta. Alatta nagyon bő, derékban korcra szedett, térd alá érő hosszúságú fehér pamutszövet szoknyát viselt, amelyet színes nyomott virágcsokor- és levél-

minták díszítettek. A szoknyán és a kötényen egyaránt voltak zsebek. A különböző alapszínű, tarka nyomott mintás, esetleg fényesre mángorolt szoknyáknak sok változata került elő a feltárás során, a köténnyel együtt viselt szoknyákon gyakori volt elől egy háziváson betoldás is. A fiatalasszony fehér vászoninge egyszerű szabású, kereknyakú, lefelé bővülő, csipőig érő hosszúságú volt. Az alkarközépig érő bevarrott ingujjakat bővebbre szabták, vállban és a szorosra gombolt kézelőnél apró ráncba szedték (más esetekben a kézelőkön és nyaknál kikeményített, széles csipkerátéteket is találtunk). Az inge alatt egyenes szabású, derékban korcolt, térdig érő pendely volt megfigyelhető. Az ing fölött szűk derekú, alul körben lebegőre szabott pruszlikot viselt, amelyet piros-fehér csíkos pamutszövetből szabtak, s elől lyukakba fűzött pertlivel záródott. Vékony fehér pamutszövetből való nyakbavaló kendőjét a mellén megkötés nélkül keresztelték. Főköttője is fehér színű volt, finom, bordás pamutszövetből készült. A főköttő a homlokot szabadon hagyta, a fejtetőn keresztben végigfutó csipkeszegélyes széles pántból és bőre szabott, lazán ráncra szedett, a kontyot teljesen takaró hátsó részből állt. Hasonló és összetettebb szabású főköttők nagy számban kerültek elő, anyaguk és díszítésük változatos, ide tartoznak a kisgyermek (fiúk és lányok) főköttői is. Megfigyelhető volt más esetben is asszonyoknál a szorosan hátra fésült, középen elválasztott, a tarkó alatt több fonatból tekert konty, esetleg kontyással rögzítve.

A női lábbeli-viseletről kevés adattal rendelkezünk, hiszen csak 18 esetben került elő cipő, papucs, vagy bőrcapca női koporsókból, de ezek alapján is látható, hogy változa-

Jegyzetek

1. Duray Kálmán: A váci céhek. Vác, 1912., 140.
2. Schramm Ferenc: Vác népének szellemi kultúrája 1686 és 1848 között. Levéltári Szemle 1963/3. 627-681., 649.
3. V. Ember Mária: Az egri Rozália Kápolna cipői. Folia Archaeologica XIII. 1961., 251-266.

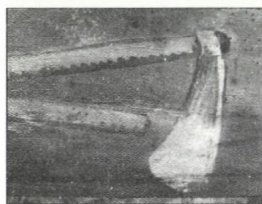
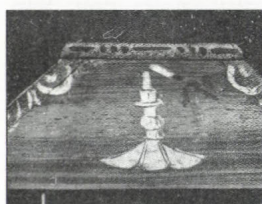
A koporsók összesített adatsorai

The combined data lines of the coffins

		ism. évbő ¹	1731-1739	1740-1749	1750-1759	1760-1769	1770-1779	1780-1789	1790-1799	1800-1808	1838-1841	össz.	
Koporsó	típus	bevont	3	2	6	22	20	11	3	6		73	
		festett	62	3	2	16	21	13	12	19	13	2	163
		faragott	2					2	1	2	8		15
		egyéb	6						3	2	1		12
	alapszín	pácolt	30	4	1	8	5	1					49
		szürke	6		1	4	21	17	3	1	1		54
		sárga	1					1	8	12	2	1	25
		barna								4	6		10
		fekete										1	1
		zöld	8		1	11	5						25
kék		13			1	1	1	4	4	4		28	
Koporsó díszítés	keresztben	stigmák				6		1		1		8	
		corpus				3	1	6	12	8		30	
	motívum	szív	32	1	1	14	11	9	4	5	1		78
		halálfej	3		1	2	10	3	4	10	8		41
		ásó-kapa			1		6						7
		gyertya	1		1	1	4	2			4		13
óra	8				4		6	10	3		31		
Koporsó felirat	latin nyelvű		3	5	25	23	18	6	16	8		104	
	német nyelvű	1			2	10	7	10	3	8		41	
	magyar nyelvű				1				5	6	1	13	
Koporsó melléklet	rózsafüzér	36	4	8	29	26	24	18	20	19	2	186	
	kereszt	12		1	5	6	8	13	11	12	2	70	
	rozsmaring dísz	12	1	2	8	6		7	5			41	
	szentkép	2		1	4	1	1		1			10	
	skapuláré	3	1		3	2	3	1	1			14	

"Eldugott" fésű
"Hidden" comb

Halálmotívumok a festett koporsókon
Death motives on the painted coffins

The Decoration of the Coffins in the 18th Century in Vác

The 263 coffins found in the crypt in Vác are the largest exposed group of finds of burials in Hungary until now. A part of them were covered with textile and studded with copper nails with asterisk patterned heads in the way known since the 16th-17th

tosabb volt a férfiak viseleténél, a divatirányzatokat is jobban követte.³

A 18. századi női cipők mindegyike magas sarkú volt, a cipőszarkak fából készültek, általában erősen íveltek, a talpközép alá nyúltak. A sarok bőrbevonatának színe legtöbbször eltért a felsőrész színétől, ez esetben mindig fehér volt. A talpakat keskenyre, hegyes orrúra szabták, a felsőrész szabásában és főleg díszítésében nagyobb változatosság volt megfigyelhető. A bőrcipők színe piros, sárga, fehér, vagy sötétzöld, de volt sárga, sárgászöld selyemborítású is. A cipők leggyakoribb díszítési módja a flitterek és finom fémspirálok alkalmazása volt, az 1790-es évektől selyem szalagsokrot is varrtak rájuk. Egyetlen hímezett cipő került elő az 1750-es évekből, amely piros bőrről fehér és zöld sodrott selyemszállal, láncöltéssel készült, cserépből kinövő nagy szegfűmotívummal.

A lapos sarkú cipők divatja a 19. század első évtizedében jelentkezett Vácban is, ezek hegyes orrú, rózsaszín, kék, fehér színű, erősen kivágott, bőr vagy selyem felsőrésű cipők. Az 1800-as évekből pedig teljesen sarkatlan, fehér selyem felsőrésű, vágott orrú cipő maradt fenn. A gyermekcipők mind az 1840-es évek legelejéről származnak, lapos sarkú, vagy sarkatlan változatban. Piros színűek, flitterdíszítéssel, szabásuk és varrásuk szinte a legapróbb részletekig azonos volt a női cipőkével.

A leletegyüttesben csak női papucsok fordultak elő, a nevek, ill. a mellékletek alapján feltehetően német származású, többségében idősebb (40-60 éves) személyek koporsójában. A két legkorábbinak (1736, 1755) az orra föltűnően keskeny és hosszú volt, sarkuk magas, díszítésük is szokatlanul igényes (széles fémszálas selyemszalag rátét, ill. az orr-részt teljesen beborító sárga selyemhímzés). A későbbi papucsok technikája és szabása a női, ill. a férfi cipőkével azonos volt.

A koporsók díszítése

Ráduly Emil

A koporsóba temetkezés a középkorban már általánossá vált, s a 16-17. századtól pedig rendelkezésünkre áll néhány temetés-leírás és ábrázolás is. A néprajzi kutatások a múlt század utolsó harmadáig visszatekintve, részben a megfigyelésekre és a visszaemlékezésekre, részben a temető-felszámolások során előkerült koporsótöredékekre alapozva gazdag ismeretanyagot halmoztak fel a halállal kapcsolatos szokások körében, azonban az adatok értelmezése, jelentése, eredete, valós elterjedése sok esetben bizonytalan. A 17-18. században a népességmozgások, különösen az ország középső területein a kulturális elemek, a hagyományok, szokások keveredését is okozták.

Ezért jelentős az eddig feltárt legnagyobb, az 1730-as évek közepétől az 1830-as évek végéig terjedő időszakból származó koporsóegyüttes (263 db), amely új megközelítésben teszi lehetővé egy éppen ebben az időszokban formálódó kisváros eltérő származású, s mégis gyorsan egységesülő társadalmának, világméretűnek, mentalitásának vizsgálatát. Egyaránt találunk benne párhuzamokat a leírásokból és kriptaleletekből valamivel jobban ismert német-, főúri-, ill. a csak néprajzi forrásokból ismert paraszti társadalom temetkezésére vonatkozólag.

A koporsók alakja kivétel nélkül hatszögletű hasáb volt, mely a fej irányába kiszélesedett, a végdeszkák függőlegesek, vagy ferdeire szabottak. Néhány esetben hullámos, lépcsős profilú deszkákból készültek a koporsók, amelyeket vas (néha fa) szegekkel, ritkábban csapolással állítottak össze. A fenékdeszkák kivételével mindig gyalult anyagból, túlnyomórészt fenyőből, ritkábban tölgyből, dióból készültek. Kettős koporsó csupán egyetlen esetben került elő. Gyakran nagy, esztergált, a bútorokról jól ismert ún. pogácsalábakat, ill. kovácsoltvas fogantyúkat szereltek rájuk. A koporsók réseit ennyvel töltötték ki, a fedél és az alsó rész pontos illeszkedéséhez csapokat képeztek ki. Készítőik minden bizonnyal (egy kivételével) a helyi asztalos céh tagjai közül kerültek ki (egyikük az ácsceruzáját is bennefejtette az egyik koporsóban, a forgács között). A koporsók gazdag díszítése föltételezi további specialisták közreműködését elkészítésükben. Egyelőre nem rendelkezünk a váci asztalosok bútorfestő munkájára vonatkozó más adatokkal, a kivétel igényessége azonban több esetben gyakorlott kézre vall. A textillel (vászonnal, selyemmel) bevont koporsók gondos díszítése, a felhasznált szalagok, szögek változatossága alapján esetleg erre szakosodott mesterek is voltak. A korabeli bútorokról jól ismert technikával és barokkos modorban készült, vésett, faragott díszítésű koporsók mindenképpen asztalos munkáknak tekinthetők.

A feltárt koporsók egyik régiesnek bizonyult típusát, meggyezően a 17. századi adatokkal (főleg Erdély, az Alföld, Észak-Magyarország területéről) textillel vonták be, csilagmintás, domborított vagy préselt rézfejú szegekkel díszítették. A váci kriptában 73 bevont koporsót találtunk, s megfigyelhető, hogy az 1780-as évekre már ez a típus kezd kimenni a divatból. A hagyomány erejére utalhat, hogy ennek ellenére a Fehérek temploma számára 1806-ban "a gyászmiséhez való, posztóval bevont koporsó Blaskovits úr temetése alkalmával az ő költségén lón beszerezve", miközben ő maga díszítetlen (de nyilván drágább) tölgyfa koporsóban temetkezett a kriptában. Legtöbbször csak a fedelet vonták be vászonnyaggal, amely azonban körben lelógó lepelként takarta az alsó részt is (egyben védte a szemfedő koporsón kívül maradt szegélyét). A "posztó" színe felnőtt halottak esetén, életkortól és nemtől függetlenül általában fekete volt. (1764-ben azonban kivételként egy fiatal házaspárnak kék színű bevont koporsót készítettek, kék színű szalagdísz is megfigyelhetünk más fiatal felnőtt koporsóján is.) Csecsemők, gyermekek esetében a vászon színe zöld, vagy fehér volt, de az utóbbiak esetében is a koporsó alját legtöbbször

zöldre festették.² A bevont koporsók fedelét szinte teljes hosszukban egy nagy kereszt díszítette, amelyet eltérő színű (pl. feketén - fehér) szövetből, szalagkerettel, vagy csupán a rézfejú szegekkel sűrűn kiverve alakítottak ki, hasonlóan a feliratokhoz és egyéb díszítésekhez.

A koporsók többségét (163 db) festéssel díszítették, sőt a sérült vászonbevonatok alól is előbukkannak egyes esetekben a festett motívumok (ez arra utal, hogy az asztalosoknál festett koporsókból "raktári készlet" volt). Ezek között is elkülöníthetünk egy "régiesebb" stílust, amely az 1770-es évek után már nem fordult elő: barnára pácoltak, fedelükön a keresztet festetlenül hagyták és fekete kerettel hangsúlyozták. A kereten belüli világos alapon fekete színnel indás-virágos (legtöbbször tulipán) díszítést alkalmaztak, a felirat, évszám sokszor hiányzik is róluk. Az 1750-es évektől a felnőtt, családi állapotukat tekintve pedig házas elhunytak koporsóin az alapszín fokozatos elsötétülését figyelhetjük meg (nemcsak a festett koporsókat, hanem a textillel bevont koporsók alsó, egyszínűre festett részét is figyelembe véve). A világosszürke koporsókat az 1780-as évektől a sárga, majd az 1790-es évektől a barna alapszínű koporsók váltották fel fokozatosan. A legkésőbbi, 1841-re datálható koporsó pedig fekete színű, politúrozott, díszítés nélküli volt. A gyermekek, ill. a fiatal korúak koporsóin egy érdekes színváltást figyelhetünk meg: az életkort jelző zöld gyászszín helyébe a kék került az 1750-60-as években.

A festett koporsókon is mindig szerepelt a díszítés meghatározó elemeként a kereszt, változó alakú szárvegződéssel és talpazattal. A kereszt kiegészítője leggyakrabban a három tőrrel (vagy stílizált szeggel) átszúrt szív volt, ill. a Jézus-monogram a keresztszárak közepén. Az 1760-as évektől ezek az egyértelmű és általánosan elterjedt vallásos motívumok egyre naturálisabbá váltak: a keresztben megjelentek a kéz- és lábstigmák, ill. a teljes corpus is, az alkalmazott színek száma is egyre gyarapodott. A Krisztus-ábrázolások némelyike jókezü, gyakorlott festőre vall, de készültek ügyetlen megformálások. Egyidőből való koporsók esetében is megfigyelhető, hogy nem mindig volt azonos a készítőjük, azonban mindig ugyanazt a mintát követték. Feltűnő a kompozíciók és a színezés hasonlósága az ún. *pléh Krisztusokkal*, amelyek eredetét a kutatás eddig jobbára a 19. századhoz kötötte.

A vallási jellegű motívumok mellett, amelyek mindvégig meghatározóak maradtak, (szintén a század közepső évtizedeitől kezdve) hangsúlyos szerepet kaptak a ma ember számára szokatlan, az elmúlásra egyértelműen utaló haláljellemek. A "Memento Mori", "Venit Hora" feliratok mellett a koporsók fedelén, alján, a végdeszkákon gyakoriak voltak a keresztbetett ásó-kapa (íj-nyíl), a szalaggal átkötött lábszárcsontok, a koszorús koponyák. A halált jelképezik a koporsókon az eltört (kialudt, füstölgő) gyertyák, a kettétört virágok. A kereszt talpazatánál gyakori a koponya és a homokóra (előfordul a bagoły, a keresztszárakra tekeredő kígyó is), ezzel maga a kereszt válik halálra emlékeztető jellé. A vallási érzület és az elkerülhetetlen halál együttes ábrázolásai mellett a virágok, virágfüzerek, koszorúk, ill. a copf és rokokó stílusjegyeket is hordozó

egyéb díszítő motívumok részletes elemzésre várnak. Az 1770-es évektől kezdve néhány keményfa koporsó is előkerült, ezek egy részét mélyített faragással díszítették, vésséssel, festéssel írták fel a neveket a fedél oldalára (előfordult ónozott, tehát eredetileg fényes vaslemez betűkből kivágott felirat is), vagy a koporsó tetejére szögeztek egy rézlemezből készült táblát.

A koporsók feliratai lehetőséget nyújtanak a nemzetiségi, a nyelvhasználati viszonyok megfigyelésére is, de természetesen korlátozott számban, hiszen csupán azon koporsók esetében volt meghatározható a nyelv, amelyek hosszabb feliratokat, vagy pl. a "Hic jacet...", "Hier ruhet...", "Itt nyugszik..." formulákat tartalmazták. A kor latin írásbelisége a feliratok nyelvében is megmutatkozott, a latin nyelvű szövegek voltak többségben, a magyar nyelvű feliratok száma különösen kevés volt, azok is a század utolsó évtizedétől jelentek meg. A városrész lakosságában jelentős számú volt a német származásúak aránya, ez a kriptá névanyagában és a német nyelvű koporsófeliratok számában is tükröződött. A felirat nyelve, vagy a családnev hangzása azonban téves következtetésre is vezethet, pl. *Borsodi Terézia*, vagy *Tóth Anna* koporsóján a felirat német nyelvű (férjük neve viszont *Weiskopf*, ill. *Wagenleiter* volt, de ellenkező példát is találhattunk). Bizonyos mértékig következtethetünk a koporsó típusa, vagy a díszítés jellege alapján is az elhunytak nemzetiségi származására, ill. az asszimilációra, az eltérő eredetű lakosság egységsülésére. A magyar jellegűnek joggal tekinthető, textillel bevont koporsók magyar és német családnevekhez egyaránt köthetők, a német felírtak 41 koporsó közül viszont csak 9 ilyen típusú. A festett koporsók egy része pedig, pl. az alsó részükön ásóval - kapával díszítettek, s amelyek mind az 1760-as évekből valók, kizárólag német nevű családokhoz tartoznak (ausztriai és csehországi kriptákból ismerjük hasonló motívumokkal díszített analógiákat). A halotti anyakönyv és a koporsófeliratok összevetése is szolgál tanulságokkal. Megfigyelhető többek között, hogy a koporsón szereplő családnev írásmódja (nyilván a bediktálás eredményeként) a kiejtés fonetikus lejegyzésének felel meg: így lett pl. az anyakönyvben *Priner* a *Briner* és a *Brner* nevekből, s megtudhattuk, hogy a *Beer* család nevét *Pér*-nek ejtették.

Két esetben a 19-20. századi sírjelekről ismert verses feliratokhoz, ill. a halotti búcsúztatók fordulataihoz hasonló szöveg is került a koporsókra. Joggal feltételezhető, hogy mindkettő szerzője *Virágh István* alsóvárosi tanító volt, aki 14 éves leánya után fiatal feleségét is eltemette, s tőle is versben búcsúzott:

"Itt nyugszik, ki nekünk szült fájdalmas sebet;

Istenben boldogult Virághné Erzsébet.

Virágh Istvány Úrnak Szorgalmas Hitesse:

És magzattyainak Szerelmes Kedvesse.

Meg-holt Életének leg-jobb Virágjában.

Alig még Harminczhét Esztendő Korában.

Jó Anya, jó Aszszony volt Ő é Világban

Vigadjon Örökké Menynek Országában.

Eltemettetett Sz: Mihály Havának 15^{ik} Nap: 1805^{ik} Esz.:"

century, the majority of them, however, were decorated with paint. During the period of almost a century, we can observe the gradual change of the mourning-colours expressing age, and the modification of the frequency of the decorating motives. In the case of the coffins covered with textile, the young people are signalled by white, the adults by black. In the case of the painted coffins of the adults, the basic colour changed several times (grey, yellow, brown, black), gradually darkened, the mourning colour referring to the young people was green in the first half of the century, and blue later on. In the decoration, crosses completely covering the top of the coffin, and other religious type of motives were general, even the full size figure representation of the crucified Christ occurred in the case of a part of them. Besides this, death-signs expressing the notion of death were frequent: the sand-glass, the skull, the bones, broken candles, etc., and different coloured flower-decorations. A significant part of the population of the city was of German origin, the nationality of origin is shown in the language of the inscriptions, in the selection of the type of coffin and the decorating motives.

Jegyzetek

1 Karcsú Antal Arzén: Vác város története, 7. köt. Vác, 1886., 37.

2 Fél Edit: Újabb adatok a zöld gyász-szín magyarországi előfordulásához. Népr. Ért. 1940., 417.

A váci múmiák antropológiai vizsgálata

Susa Éva - Pap Ildikó - Józsa László

Az embertani és a paleopatológiai vizsgálatok elsődleges forrásai, az emberi maradványok, a különböző módon fennmaradt tetemek vagy testrészek szolgáltatják a legtöbb információt a régmúlt korok emberéről, betegségeiről, kórokozóiról, táplálkozási és egyéb szokásairól. Érthető okokból a teljes test csak igen ritkán marad meg.

A mumifikálódás jelensége

A természetben bizonyos körülmények, például a tartós hideg vagy a tartós meleg megakadályozzák a holttestek oszlását, amelyet elsősorban a baktériumok okoznak. A baktériumok a testüregekből, a szájból, a belekből kiindulva támadják meg az elhalt szervezetet. A belülről támadó mikroorganizmusokon kívül a talajban található baktériumok, rovarok és azok lárvái is segítenek a lágyszövetek lebontásában. A baktériumok és a rovarok változó testhőmérsékletű állatok, aktivitásuk a környezet hőmérsékletétől függ. A hideg lelassítja életfolyamataikat, gátolva ezzel a holttestek lebontását.

A mumifikálódás az a folyamat, amely során az elhalt szervezet lágyszövetei nem rothadnak el, hanem a fehérjék megalvadnak, a szövetek kiszáradnak. A mumifikálódás során a holttest elveszíti víztartalmának a 85-95 %-át, ezért a múmiák feltűnően könnyűek (a felnőtt személyek súlya 6-20 kg közötti).

Spontán mumifikálódás

Spontán mumifikálódás esetén a múmiák mesterséges beavatkozás nélkül, a külső körülmények szerencsés összejátszása következtében jönnek létre. A szakemberek körében jól ismertek az egyiptomi köznépi múmiák, a dél-amerikai múmiák, valamint lápi holttestek, de viszonylag kevesebben tudnak a mérsékelt és a hideg égövön bekövetkező, nem ritka mumifikálódásról.

Részleges mumifikálódás esetén csak bizonyos testrészek, főként az akrális területek (fül, orr, kéz) maradnak meg. Ilyen spontán mumifikálódott testrész egyik nemzeti ereklyénk, a Szent Jobb is.

A mérsékelt égövi spontán mumifikálódásnál nem a környezet hőmérséklete a döntő, hanem sokkal inkább fontos tényező az állandó légcseré miatt a kiszáradás. A beomlott épületek laza törmeléke, a jól szellőző léghuzatos kripták, a földalatti járatok létrehozhatnak olyan körülményeket, amelyek kedveznek a mumifikálódásnak (pl. a kijevi Lavra kolostor, a toulousei Jacobinus kriptá, svájci katedrálisok). Hazánkban a pálosok kolostoraiban számos 14. századi spontán mumifikálódásról tudtak, ezek a tetemek

Mummies from the 18-19th century, Hungary

In 1994-1995 265 individuals and an ossuary with the remains of approximately 40 specimens were recovered from the crypts of the Dominican Church at Vác, Hungary. The specimens were buried continuously during the period of 1731-1841. Due to the excellent climatic conditions the natural mummification was possible.

Most of the individuals were the members of the civil society of the town, some of them were clericals.

The microbiological investigations did not show any sign of bacterial or fungi contamination.

Anthropologists, pathologists, forensic medical doctors are going to study the remains after the cleaning and conservation treatment. They examine the global condition, the colorization, the weight, the stature of the bodies. They examine the hair remains, the evidences of eventual hair-dressing, the diseases of the hair. They take X-ray pictures as well. Beyond the non-invasive researches they intend to specify the blood-groups. They plan to make chemical,

azonban a török időkben elvesztek (Czagány 1974). A mumifikálódott holttestek hazai előfordulását feltüntető táblázat mutatja, hogy Magyarországon viszonylag kevés múmia van, nem csoda, ha ezek vizsgálatára is csak elvétve került sor. Valamennyi közölt vizsgálat mesterségesen mumifikálódott holttesteken történt.¹

A váci Fehérek temploma halottai:

A váci Fehérek templomának kriptájából 1994-1995-ben 265 természetesen mumifikálódott emberi maradványt és a mintegy 40 egyén maradványait tartalmazó osszáriumot tártak fel a munkacsoport tagjai. A kriptá leletanyaga 1731 és 1841 közötti koporsós temetkezésből származik. A rendelkezésre álló halotti anyakönyvekből és a koporsók felirataiból ismert a betemetettek neve, neme, életkora, esetleg halál oka is. Adatok vannak a családi kapcsolatokra is. További kutatással kideríthető származása, szociológiai státusa. Az eddig ismert adatok szerint a kriptába temetettek többsége polgári, kisebb részük egyházi személy.

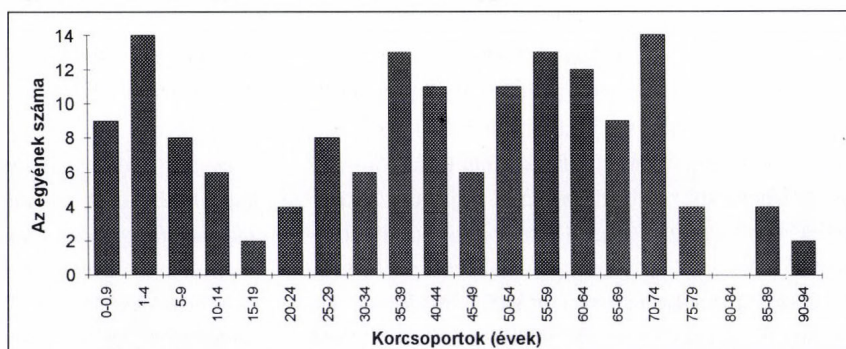
A feltárás az igazságügyi orvosszakértői tevékenység során szabályozott, a kihantolásoknál szokásos előírások (a 9/1965. VIII. 23. IM.R 18. és a 43.+43/A §-sai, valamint a 12/1979/VII.17.IM.R§-sa) szerint történt. Figyelemmel voltunk a hatályos 10/1970. (N.11.) ÉVM-EüM együttes rendeletre és ennek 8/1992. (V.19.) BM rendelet szerinti módosítására, a temetőkről és a temetkezési tevékenységről szóló, a sírhelyek, sírboltok, urnafülkék használati idejére vonatkozó 22. §-ra, miszerint sírbolt (kriptá) használata 60-100 évre terjed. A feltárási, a tisztítási és a konzerválási munkák, valamint az antropológiai adatfelvétel, a különféle laboratóriumi vizsgálatokhoz szükséges mintavétel a kegyeleti szempontok messzemenő figyelembevételével történt.

Meteorológiai vizsgálatok

Az ELTE Meteorológiai Tanszékének munkatársai által a kriptában elhelyezett műszerek (termográf, hidrográf, barográf, szélsőbesség mérő) adatai alapján a kriptá hőmérséklete 8-11 Celsius fok között ingadozott, a légnyomás 991-1009 hPa, a relatív páratartalom 90 % volt. A természetes mumifikálódást az egyedülálló mikroklíma, az alig változó, alacsony hőmérséklet, a nagyon gyenge,

Az egyének életkor szerinti megoszlása

Age distribution of persons buried in the crypts

de állandóan meglévő légmozgás a kriptát a külvilággal összekötő keskeny csatornán keresztül, a többrétegben elhelyezkedő koporsók szigetelő hatása és az időszakos negatív ionizáció együttes hatása okozhatta.

A kutatás módszerei és várható eredményei

A már vázoltak miatt is megkülönböztető figyelmet érdemel a Fehérek templomában mumifikálódott nagyszámú holttest. A maradványok vizsgálata antropológusok, patológusok és igazságügyi orvosok közreműködésével történik. Az érthetően hosszú időt igénylő vizsgálatok eredményei alapján képet alkothatunk a 18. század emberének biológiai állapotáról. Mivel ilyen nagyszámú múmia szisztematikus, több szakterületet is átfogó vizsgálatára hazánkban ez idáig nem volt példa, a kutatás tervezése is példaértékű lehet. A maradványok megőrzésére, elhelyezésére, antropológiai vizsgálatára a Művelődési és Közoktatási Minisztérium valamint a Nemzeti Kulturális Alap támogatása biztosította az anyagi hátteret. Bár a tervezett vizsgálati protokoll alapján a ma rendelkezésre álló technikai lehetőségeknek csak a töredéke használható ki, azok költsége még így is meglehetősen magas. A kutatók az anyagi háttér biztosítását az OTKÁ-tól remélik.

A vizsgálati protokoll

A vizsgálati protokoll szerint azon holttesteknél, ahol ismert a halál oka, célzott, ahol ismeretlen, ott általános vizsgálatok szerint járnak el.

1. Mikrobiológiai vizsgálatok: A mikrobiológiai vizsgálatok semmilyen, a múmiákra vagy a vizsgálókra káros mikroorganizmust nem mutattak ki. A mintákból mindössze *Clostridium* sp., aerob spórás baktérium, penészgomba és sarjadzógomba tenyésztett ki.

2. Konzerválás: A feltárt maradványok fertőtlenítése röntgenbesugárással történik (3 perc, 4,5 mA, 75 kV/90 kV). A por és egyéb szennyező anyag eltávolítása után a tisztítás alkoholos lemosással folytatódik.

3. Általános embertani vizsgálatok: Az antropológiában és az igazságügyi orvostani gyakorlatban alkalmazott módszerek segítségével a becsült biológiai/csontéletkor valamint a meghatározott nem összevethető lesz az illető egyének kalendáris (anyakönyvezett) életkorával és a nemével. Adatok nyerhetők a feltárásakor ismeretlen nemű és életkori csoportba soroltakról.

A tudományos közösség számára egyedülálló alkalom nyílik arra, hogy a jelenleg használt életkor-becslési és nem-meghatározási módszerek finomíthatók legyenek, illetve az újonnan kidolgozottak az ismert nemű és életkorú mintán tesztelhetővé váljanak. A minta tesztanyagként szolgálhat ismert fekvési időre vonatkozó vizsgálatokhoz is. A családi kapcsolatok rekonstruálása részben az anyakönyvi adatok, részben a külső testi öröklődő jelek és egyéb öröklődő marker jelek (fejlődési rendellenességek, vércsoport-tulajdonságok, DNS) vizsgálata alapján történhet.

4. Morfológiai és patológiai vizsgálatok -

az egészségügyi állapot vizsgálata: A röntgen-

histological and electron microscopic research of the mummified tissues.

The results give insight in the life, health and nutritional conditions of 18-19th century people.

As the age and the sex of the individuals is well-known (from the coffin and/or the register of death) they will be able to compare the biological /skeletal age and sex estimated by applying methods of anthropological and forensic medical practice with the sex and the calendar age of the individuals.

The researches provide the scientific community with the unique opportunity of refining the previous sex determination and age estimation methods and testing the new ones.

Irodalom

Czagány I. (1974): A budai orvosok és gyógyszerészek a feudalizmus korában. Orvostört. Közl. 71/72: 49-69.

Endes J. & Vargha Gy. (1988): Egyiptomi múmiák röntgenvizsgálata. Magyar Radiológia. 62: 27-38.

Józsa L. & Pap I.: Histochemical and immunohistochemical analysis of mummy skin - Annales hist.-nat. Mus. nat. hung. 86: 139-143.

Józsa L. (1966): Paleopathology of arteriosclerosis. Cor et Vasa 8: 231-236.

Józsa L., Susa É., Szabó Á. & Varga T. (1995): József nádor és Alexandra Pavlovna szerveinek kórszöveti vizsgálata. Anthropol. Közl., közlés alatt.

Mérei Gy. & Nemeskéri J. (1958): Paleopathológiai vizsgálatok ó-egyiptomi múmiákon. Anthrop. Közl. 1:81-86.

Emlék-könyv a Siketnémák Váci országos királyi intézete 100 éves fennállásának ünnepe alkalmára. (Szerk.: Borbély Sándor igazgató) Budapest 1902

Erdei Iván: Az első magyar nyelvű fonetika évfordulójára. In: Tanárképzés és Tudomány 7. Bpest 1992 169-186 p.

vizsgálatot az általános gyakorlat szerint régióként végezzük. Ahhoz, hogy a test egészét lefedjük, 16 régióról lenne szükséges felvételt készítenünk. Az orvosi gyakorlatban valamennyi régióról kétirányú felvételt készítenek. Ezek kivétel a múmiák nagy száma miatt anyagilag kivételhezhetetlen. Ezért két régióról tervezzük felvételeket: Az időskorú egyéneknek a gerinc és medence régió átvilágítását tervezzük. Fiataloknál a koponya és a fülrégió vizsgálatát célozzuk meg, mivel ezeknél várható a legtöbb patológia elváltozás.

Boncolás. Ahhoz, hogy megállapíthassuk, mely szervekből mely részek maradtak meg, a testüreget meg kell nyitnunk. Az egyes szervek állapotáról is csak így nyerhetünk információt, ilyen módon tisztázhatók a makroszkópos elváltozások (pl. érelmeszesedések, szervüregi kövek). A boncolás során nyerhetjük a szövetmintákat a további vizsgálatokhoz.

Szöveti vizsgálatok. A cél az arra alkalmas lehető legtöbb szervből az alapvető szöveti vizsgálatok elvégzése. A tapasztalat szerint a spontán mumifikálódás esetén a vesék, a máj, a szív, az erek csaknem mindig vizsgálhatók. A tüdő, a lép, a belső nemi szervek, a pajzsmirigy az esetek egy részében alkalmas vizsgálatra. Esetleges foglalkozási betegség mutatható ki a tüdőben lerakódott korom vagy por meghatározásával. További kiegészítés lehet a parazitológiai, az immunhisztokémiai és elektronmikroszkópos vizsgálat.

Természetes módon mumifikálódott holttestek előfordulása Magyarországon (válogatás)

Dunaújváros, Szőny: későrómai kori szarkofág, 2 tetem

Vízakna-Echo-akna: 1849. 02. 04-én elesett honvédek tetemei

Imecsfalva: klostrom alól 1892-ben férfi tetem

Krasznahorka: várkapolna Andrassy Istvánné, Seredy Zsófia (megh. 1723 után)

Kászon: templomkripta, Andrassy Mihály plébános teteme (200 éves?)

Pápa: pálos/bencés kripta, 1697-1863 koporsós betemetés, 110 tetem

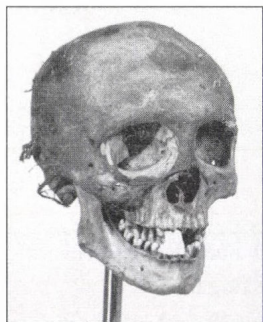
Sopronbánfalva: pálos kripta, Széchenyi Pál kalocsai érsek (1642-1710) teteme - 1810 óta a nagycenti Széchenyi mauzóleumban

Budai vár: nádori kripta, József nádor és családja, (1801-1927) teljesen és részlegesen mumifikálódott tetemek, koporsós temetések

Vác: fehérek temploma, kripta (betemetések 1731-1841), 265 teljes és rész. mum. tetem + 40 személy osszárúma, koporsós temetések

Jegyzetek

1. Mérei és Nemeskéri 1958-ban számoltak be ó-egyiptomi múmiák makroszkopos megfigyeléséről, Józsa (1966) múmiák érlelmeszesedésének szövettani jellegzetességeit elemezte. Endes és Vargha (1988) a debreceni Déri Múzeum tulajdonában lévő egyiptomi múmia röntgenvizsgálatáról számolt be. Józsa és munkatársai (1995) József nádor és első felesége olajban konzervált szerveinek kórszövettani vizsgálatát ismertették. A közelmúltban 4. századi egyiptomi múmiák bőrének szövettani és immunhisztokémiai vizsgálatát végezték (Józsa & Pap 1995).

Simon Antal portréja (korabeli festmény) és mumifikálódott koponyája

A picture of the late Antal Simon and his mummified skull

Fotó - Photo: Orlik E.

Részletek néhai Simon Antal vizsgálati jegyzőkönyvéből

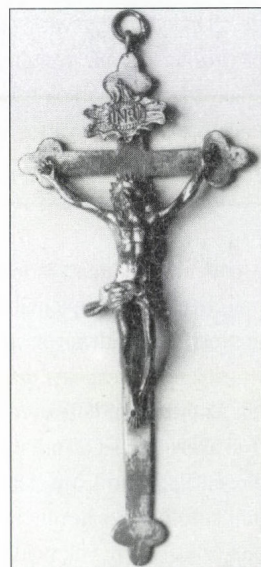
Simon Antal, a váci siketek intézetének első igazgatója 1772. szeptember 7-én született Ikrényben (Győr megye), magyar nemzetiségű, apja: Simon András, anyja: Hőgye Judit. A siketek váci intézetének 1802-1808-ig igazgatója és 1808 júniusától haláláig Pankota címzetes apátja. Az első magyar nyelvű fonetikai szakkönyv szerzője. Simon Antal 36 éves korában Vácott halt meg 1808. augusztus 30-án, és még ugyanaznap a váci Fehérek kriptájában temették el.

A tetem az adatok szerint 187 éves fekvési idő után került feltárrásra. Természetes módon mumifikálódott, de a feltárráskor észlelték szerint a mumifikálódás csak a végtagokon, a mellkasi és hasi tájékon tökéletes, a tetem a nyaki csigolyák tájékán korhadt, szétesett. A kezek a mellkason keresztben helyezkednek el. A beszáradt bőr színe feketésen-barnás, pergamszerű, az arcvonások a koponyán felismerhetők. A szőrzet (a haj, és a bal oldali margo supraorbitalison megtartott kevés szemöldök) színe barnás-vöröses. A koponya részlegesen csont állagú, de rajta még elég sok beszáradt lágyszmaradvány is van. A hajat igen rövidre nyírt, világos barnás színű.

A koponyán és a meglévő holttestmaradványon makroszkoposan semmi olyan sérülésre vagy elváltozásra utaló nyomot nem találtunk, amely a néhai halálával összefüggésbe hozható lenne. A holttestmaradványon betegségből eredő kóros elváltozás ugyancsak nem észlelhető.

A korabeli ábrázolások és a koponya összehasonlító vizsgálata alapján megállapítható, hogy a koponya mérhető és leírható morfológiai jellegei megfelelnek az ábrázoláson látható személy leírható jellegeinek.

Nyakba való kereszt
Cross to be hung in the neck

IGAZ MESTER

A' KI

TANÍTVÁNAIT

IGEN RÖVID IDŐ ALATT,

MINDEN UNALOM NÉLKÜL

É G Ő S É R R É

ÍRNI IS OLVASNI IS

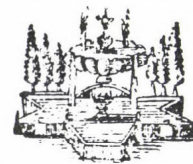
M E G T A N Í T J A .

ÍRTA

A' MAĜAROK' HASNÁRA

SIMON ANTAL

Ősri Megékébi Világi Pap, és A' M. K. Siket-Né a
Intézetnek Igazgatója, Vácson 1807.

B U D Á N,

NOMTATTATOTT MAĜAR KIRÁLI UNIVERSITAS' BETŰIVEL

4 8 0 8.

Simon Antal munkája: az első magyar nyelvű fonetikai szakkönyv, Buda, 1808.

The title-page of the most important work by Antal Simon, it was the first phonetical special book

Műhely

A tudományos kutatások célja, helyzete és jövője a természettudományi múzeumokban

Szubjektív megjegyzések egy kényes témához *

Mahunka Sándor

A természettudományos kutatás, különösen az élő természet még ismeretlen részleteinek, törvényeinek kutatása a XXI. század küszöbén is egyike a legszebb, eredményeket biztosan ígérő feladatoknak. Szerencsés embernek tartom magam, mert nekem is jutott ezekből. Több mint harminc éve dolgozom biológusként, kutatom a talajokban élő atkák titkait. Ugyanakkor vonzanak a természetvédelem elméleti és gyakorlati problémái is. Ez utóbbiak miatt sok országos és nemzetközi kutatóprogramot szerveztem és szervezek, részt vettem gyűjtőutakon, expedíciókon. A múzeumok helyzete, szervezeti kérdései szintén mindig érdekelték, sok külföldi rokon intézményben dolgozva ismerhettem meg azokat alaposan.

Személyes adatok ezek; mégis szükséges magyarázatok ahhoz, miért merem e témát felvállalni és miért engedek meg magamnak néhol talán keménynek tűnő megállapításokat. Ugyanakkor érzem az örömet: azt is leírhatom, hogy a természettudományi múzeumokban, a tudományos kutatások vonatkozásában még a mai szorító helyzetben is látok új célokat és lehetőségeket. Írásom célja áttekinteni mindazt, amit 1995 végén, a címben megjelölt témákról gondolok.

Három-négy évvel ezelőtt optimistább voltam. Mindenekelőtt arra számítottam, hogy a tudományos kutatás végre komoly rangot kap hazánkban. Ennek az ellenkezője történt, a tudomány és a tudományos kutatás minden szinten teret veszített. Mégis meggyőződésem, hogy a természettudományi múzeumokra minden szempontból komoly feladatok várnak. A múzeumban végzendő, tudományos kutatás lehetőségei nincsenek kimerítve és ennek a kutatásnak haszna és társadalmi szükséglete is óriási.

Először néhány, intézményeinkben végezhető és végzendő kutatás általános kérdéseit vetem fel, majd - szubjektíven

válogatva - néhány engem hivatalból is gyakran foglalkoztató, valószínűleg másutt is gondot jelentő témát tárgyalok.

A természettudományi múzeumokban végzendő tudományos kutatások jellegzetességei

1. A kutatások helyzete a múzeumi hármas feladatkör tükrében.

Múzeumról - némi leegyszerűsítéssel - csak akkor beszélhetünk, ha az intézményben megvalósul az ismert hármas követelmény mindegyike: *a/* a gyűjtés; *b/* a gyűjtött anyag tudományos feldolgozása; *c/* az anyag (részbeni) bemutatása (vagy felhasználása révén ismeretek terjesztése).

Ezzel gondolom senki sem akar vitatkozni. Baj csak akkor van, ha ennek a hármas feladatkörnek egymásközi, észszerű arányaiban kívánnak durva változásokat. Veszélyes az, ha egy múzeumban erősen túlteng a nem múzeumi anyagon végzett kutatás, vagy ellenkezőleg a minden áron való "ismeretterjesztés". Ez az arányok kérdése. Ezzel azonban nem szeretnék meddő vitákat gerjeszteni.

Azt viszont fontosnak tartom, hogy megkíséreljem a természettudományi múzeumok lényegének feladatközpontú meghatározását, mert ez a továbbiakhoz szükséges: szerintem a természettudományi múzeum az emberiség fejlődésének egy meghatározott szakaszában (a természettől történt elidegenedés, polgárosodás) jött létre, attól kezdve örök. Fő feladata a fogyó természet "emlékeinek" gyűjtése, nemzeti és nemzetek fölötti vagyonként történő megőrzése, feltárása, s hasznosítása a jövő emberisége számára. Bizonyára ez a definíció élénk vitát vált majd ki. Ez céljainknak csak hasznára válhat, hiszen körülöttünk is minden mozog, változik.

A társadalmi változásoknál, így a mostaniaknál is, az a baj, hogy a múzeumok gyakran sodródhatnak a perifériára; a politikai, gazdasági döntéshozók nem ismerik igazán a múzeumi eszme lényegét, az intézmények feladatait s a célokat. Különösen veszélyes ez kutatómunkánk szempontjából, mert míg a kiállítások vagy a más típusú közművelés hasznával többé-kevésbé mindenki tisztában

Scientific Research in Museums of Natural Sciences

The article, which is an edited version of a lecture held at a conference of museologists of natural sciences, considers the most important characteristics and the current questions of the research work of museums of natural sciences.

The former involve the appreciation of specialities, thematic and methodological "differentness", the changes of accents in the work (and perhaps the changes of function as well?), which are taking place first of all because of the burning environmental and nature protection problems of our days (e.g. the maintenance of biodiversity). The latter contain the problems of applications (the temptations of commissions "for money", the acceptance of "museum alien" research), the equivalence of the researcher and the museological work, the evaluation of the research work, the international character of the research, the positive and the negative questions of the relations (participation in international programs, joint publication; or e. g. visiting conference after conference with the same lecture).

* A természettudományi muzeológusok XIII. találkozásán 1995. szeptember 4-én, Kaposvárott tartott előadás szerkesztett változata.

According to the final conclusions of the author: museums of natural sciences and museologists are not realistic to imagine without a high level research work. The research work which can be and should be done in the museums is - disregarding the present financial difficulties - in a developing stage. As the problem of biodiversity gets into the fore, new possibilities open, first of all for biologists. The main research themes have to be found within this circle of themes. The research definitely has to be related to the museums, the museum materials. Researchers have to strive to enrich the national scientific values through the collection and the research, while, at the same time, integrating this into universal science.

van, addig még saját főhatóságunk sem igen tudja (persze nem a Múzeumi Osztály), hogy milyen kutatások, milyen céllal és eredménnyel folynak nálunk.

Zavarokat okoz, hogy sok a hasonló, vagy látszólag hasonló feladatot "vállaló" szerv, intézmény, egyesület. Úgy érzem, az a kérdés, hogy mit akar a TIT, a Magyar Természettudományi Társulat, az Állatkertek, a "zöld mozgalmak" vagy a Rádió és a TV megfelelő szerkesztőségei és mit pontosan a múzeum, az valóban tisztázandó lenne. Egy szempont azonban mindig megkönnyíti az elkülönítést: a felsorolt intézmények egyike sem vállalja együtt a hármas feladatkört, vagy főként a tudományt nem, vagy az anyaggyűjtést. Mindegyik szeretne csak a bemutatásban, közművelődésben, közművelésben (látványosabb is!) jeleskedni.

2. Léteznek-e speciális, csak múzeumban végezhető kutatások?
A múzeumok többségében, de a természettudományi múzeumok esetében mindig egyértelmű igent lehet kimondani. Ezt négy tétellel vélem igazoltatni:

- Ha elfogadjuk a múzeumok, a múzeumi feladatok hármas tagolását, akkor logikus, hogy a gyűjtemények kutatások, tehát feldolgozás, meghatározás nélkül, halott, értéktelen tárgyak temetői lennének.

- A feldolgozást, meghatározást nem lehet csak az éppen adott feladatra koncentrálni végezni. Ez a munka csak összehasonlító gyűjteményi anyag segítségével, hosszú felkészülést igénylő, témára specializálódás útján, a nemzetközi munkamegosztást is felhasználva végezhető.

- Csak a múzeumokban végzett kutatások teszik lehetővé egy-egy ország élővilágának, természeti emlékeinek begyűjtését, megismerését, megismertetését. Ez ugyanúgy nemzeti feladat, mint ahogyan múzeumi és nemzeti feladat történelmünk, irodalmunk és képzőművészetünk emlékeinek feldolgozása, kérdéseinek vizsgálata.

- A természettudományi múzeumok munkájának általános felértékelődése korában élünk. A biológiai sokféleség (biodiversity) megtartásának előtérbe kerülése, ezen keresztül a flórák és faunák megismerése, nyilvántartása és a bennük bekövetkező változások megfigyelése csak a múzeumokban, az ilyen jellegű munka elvégzésére képes szakemberek (taxonomusok) és az ehhez szükséges gyűjtemények (összehasonlító anyag) segítségével, a maga komplex voltában végezhető el. E nélkül nemzetközi egyezmények, (pl. a római egyezmény) betartása lehetetlen.

3. Mit és hogyan kutassunk?

Az egyik legvitatottabb kérdés, ahol az egyéni és múzeumi érdekek ütközése döntő lehet. Itt van a legnagyobb szerepe az "okos" vezetőnek és a megfelelő kompromisszumnak.

A legfontosabb alaptétel: a múzeumi anyag feldolgozása és azon vagy azzal közvetlen kapcsolatban álló kutatómunka végzése minden muzeológus számára kötelező. Természetesen ez nem jelentheti azt, hogy munkatársaink ne kapjanak lehetőséget olyan kutatásokra is, amelyek a szaktárgyhoz tartozóak ugyan, de nem kapcsolódnak a múzeumi gyűjteményekhez. A helyes arányok kialakítása mindenkor a munkahelyi vezetők feladata.

A második alaptételnek tekintem azt (és ez egyben a ho-

gyan kérdésre is felelet), hogy a múzeumi anyagon végzendő munkának minden esetben feltárónak, leírónak is kell lennie. Ezt azért tartom fontosnak, mert:

- Feltárás, azaz azonosítás, meghatározás és leírás nélkül az anyagaink értéktelenek, a gyűjtemény pedig valós értékkel gyarapítható csak.

- Minden további, az anyaggal és az anyagból nyerhető adatokkal végezhető (szintetizáló) kutatómunka csak ez után képzelhető el.

Sokan, az elmúlt évtizedekben a leíró tudományokat elavultnak bélyegezték. Az idő ennek ellenkezőjét bizonyította. A logika is ezt támasztja alá: ameddig van mit leírni, s ebből a leírásból tudományos érték származik, addig azt meg kell tenni! Természetes követelmény viszont, hogy senki se álljon meg a meghatározásnál és leírásnál. Ahhoz, hogy valaki igazán kutatónak mondhassa magát, mindenképpen tovább kell lépnie az okok, előzmények, összefüggések keresésében. A módszerek viszont szüntelenül változnak, módosulnak (technika: lupe-elektronmikroszkóp; módszer: összehasonlítás-kladisztika, kemotaxonómia).

4. A kutatómunka súlypont-változásai.

Külföldi tapasztalataim bizonyítják: a természettudományi múzeumok körében polarizálódás indult meg. Egyrészt maradnak: *a/* gyűjteményre alapozó, azt is teremtő intézmények (klasszikus múzeumok), de (valószínűleg anyagi okok miatt is) fokozódik a csak *b/* bemutatóhely jellegű "múzeumok" és/vagy *c/* az alkalmazott kutatásokat széles körben művelő, viszont a klasszikus múzeumi hagyományokat csak gyűjteményeik révén őrző "kutatóhelyek" elkülönülése. A "bemutatóhelyek" kevésbé érdekesek. Fontosnak tartom viszont a leggyakoribb, harmadik változatot, mert sok sikeres példája van a meglévő teljes értékű múzeumnak, vagy még inkább egy ilyen múzeum mellé települt alkalmazott intézménynek (pl. Smithsonian Institute, CSIRO) vagy egyetemi kutatóhelyeknek (Hamburg, Antwerpen, Radford, stb). Viszont azokat az intézményeket, ahol megtartották ugyan a korábbi hármas feladatkört, de a gyűjtemények fejlesztését és/vagy a kutatásokat teljesen háttérbe szorították, ma már egyértelműen a rossz példák között tartják számon.

Tapasztalataim alapján ki merem mondani, hogy a fenti polarizálódás nálunk hibás irányvonal lenne. Egyrészt kis ország vagyunk és kevés természettudományi múzeumunk van. Ezek a múzeumok ugyanakkor a legtöbb múzeumi tudományterületen és múzeumi feladatkörben olyan fontos szerepet töltenek be, hogy erőiket egy irányba lekötöni, illetve egy irányzatot kiemelten fejleszteni végzetes hiba lenne: Magyarországon csak a klasszikus múzeumtípus (hármas feladatkör) mellé telepített egyetemi vagy alkalmazott kutatóhely variáció jöhetne szóba.

5. A természettudományi múzeumok "mássága".

Alapvető különbséget látok a történeti és művészeti, valamint a természettudományi múzeumok között. Míg az előbbiek ember alkotta, az emberi társadalomhoz kapcsolódó élettelen tárgyak gyűjtésével foglalkoznak és kutatómunkájuk is ezek feldolgozására, magyarázatára és értékelésére irányul, addig a természettudományi múzeumok

részlegeinek nagy része az embertől, emberi tevékenységtől függetlenül létező, élő vagy legalábbis valamikor "élt" anyagot gyűjt, annak "holt" tárgykénti őrzése tevékenységének csak kisebb részét jelenti. Kutatómunkájuk komoly hányadában a vizsgálataik tárgyát természeti, esetleg laboratóriumi környezetben élve és a környezettel összefüggésben vizsgálják. Tehát a kutatások itt csak másodlagosan, áttételesen kapcsolódnak az emberi társadalomhoz.

Természetesen ez a különbség nem jelent értéksorrendet, nem jelenti azt, hogy bármelyik múzeumtípust egymással szemben alá- vagy fölérendeltségbe kellene vagy lehetne hozni. Az azonban kétségtelen, hogy a természettudományi múzeumok olyan, az egész emberiség szempontjából fontos kutatásokkal is foglalkoznak, amelyekre - a gyűjtemények hiánya miatt - semmilyen más intézet, legalábbis jelen ismereteink szerint nem képes. A történeti múzeumoknál ezt a rendkívül széles hatást és az aktualitást sem elérni, sem megkívánni nem szabad.

6. A természettudományi múzeumok legújabb kori felértékelődése.

A természettudományi múzeumi szakembereket a századfordulótól a 60-as évek végéig - a legszűkebb szakmától eltérően - csak pénzbe kerülő, "elefántcsont toronyba" menekülő társaságnak tekintették.

Ma viszont alig tudjuk ellátni a felmerülő feladatokat, felkérésekre a kutatásokat, vizsgálatokat vállalni. Hol egyetemi tanszék telepítésével (oktatással) foglalkozunk, hol a hazai jövőkép felvázolását segítjük, hol a Külügyminisztérium számára végezzük a hágai periratok anyagának előkészítését. S vannak apró napi ügyek is. Bizonyos körben nélkülözhetetlenek lettünk.

Miért e gyors szemléletváltozás?

Bebizonyosodott, hogy az emberi környezet gyors romlása miatt az emberi élet (lét) megfelelő színvonala csak úgy tartható fenn, ha a környezetünkben még létező természetes élővilág megközelítően teljes változatosságában fennmarad (ez az élővilág zárt, lánc jellegű kapcsolatai miatt csak egészében tartható fenn). Ennek a helyzetnek teljes megismerésére, az ott lezajló folyamatok, változások ellenőrzésére még hosszú ideig szükség lesz a természettudományi tárgyakat azonosítani képes, azok tulajdonságait ismerő szakembereket foglalkoztató intézmé-

nyekre, azaz a múzeumokra.

Rövid idő alatt a természettudományi múzeumok a természet (sok esetben a környezetvédelem) elismert intézményeivé váltak. Büszkéek lehetünk arra, hogy ebben a magyar természettudományi múzeumok - nemzetközileg is elismerően - az elsők között vannak. Nincs olyan, ebbe a kérdéskörbe tartozó téma, ahol vizsgálataink vagy véleményünk ne lenne perdöntő. Az a kutatómunka, amelyet nemzeti parkjaink és más természetvédelmi területeink élővilágának megismerése érdekében végeztünk: egyrészt világhírű, másrészt megalapozta azt, hogy a napi természet- és környezetvédelmi kérdésekben az okos döntéshozók ma már elsősorban múzeumi szakembereinket keresik meg. Egyértelmű, hogy a múzeumi kutatásoknak, tartozzanak azok az alap- vagy alkalmazott kutatásokhoz, van célja és van jövője is.

A napi munka során felvetődő kérdések

1. *Helyes-e a pályázatok (OTKA) révén megszerezhető pénzes kutatásokat előtérbe helyezni?*

A válaszom természetesen nem! A kérdés elvi részét az előbbieken már érintettem. A konkrét indoklás a következő: a fenntartóink által biztosított támogatás, legjobb esetben is, csak a fizetésekre és a munkahely fizikai működtetésére elég. Óriási tehát a csábítás, a kutatásokat ténylegesen lehetővé tevő külső támogatás más úton történő megszerzésére.

A fő gond az, hogy a pályázati rendszer egyértelműen az egyéni kutatásokat részesíti előnyben. Ez viszont együtt jár a team jellegű munkák mellőzésével, ami viszont magával hozza az ilyen, "közfeladatnak" minősülő munkák elhanyagolását. Óhatatlanul bekövetkezik az intézmények belső szerkezetének szétesése, a tényleges irányítás megnehezülése. Csak egyetlen példa: a Magyar Természettudományi Múzeumnak alapos érdeke fűződik az Országos Természetvédelmi Hivatal számára végzendő állapottrógrógi és monitoring jellegű munkák elvégzéséhez. Sokak ezt annak ellenére nyúgnak tekintik, hogy ezek a kutatások, az alaptevékenység (gyűjteményfejlesztés és -feldolgozás) kategóriájába is tartoznak. Egyetlen baj van csak: rendszerint sok munkát és sok időt igényelnek.

Pedig az MTM és a többi természettudományi múzeumunk

A kaposvári találkozót résztvevői

Ábrahám Levente
Balogh Lajos
Bánkúti Károly
Deák András
Dénes Andrea
Embey-Isztin Antal
Farkas Zoltán
Fazekas Imre
Fehér Béla
Földessy Mariann
Futó János
Galambos István
Juhász Magdolna
Kasper Ágota
Kecskeméti Tibor
Kerek László
Kertész Éva
Korsós Zoltán
Kovács Sándor
Kovács Tibor
Kovács Dezső
Kozma Károly
Kubassek János
Kutassy Csaba
Lovas Márton
Mahunka Ándor
Matskási István
Mészáros Ferenc
Nagy Lóránt
Nógrádi Sára
Solti Béla
Somhegyi Tamás
Sütőné Szentai Mária
Szabolcsi Tiborné
Szathmáry László
Sziráki György
Szolláth György
Thorma Ágota
Thuróczy Csaba
Uherkovich Ákos
Vásárhelyi Tamás
Vigh Károly

32-en a 42-ből
32 out of 42

a legnagyobb nemzetközi figyelmet és elismerést a hasonló összehangolt, komplexitásra törekvő tevékenységével (MTM: nemzeti parkokban, Pécs: Barcsi Ósborókásban, Zirc: Bakenyiban végzett kutatásaival) érte el.

2. Helyes-e elfogadni: mindegy, mit kutat a muzeológus, csak magas szintű legyen ?

Sokak véleménye az, mindegy, a korszak kívánja így! Ehelyett azt mondom: az önző érdek és a rövidtávú gondolkodás tipikus érvényesítése és érvényesülése, amikor a nehézségek és a kedvezőtlen anyagi helyzet sokakat arra ösztönöz, hogy felhagyjanak hagyományos kutatási tematikákkal, a múzeumi gyűjtemények fejlesztésével és a gyűjtemények feldolgozásával, leírásával, mert ez nem termel pénzt! Ez szerintem lehetetlen állapotokat teremt, mert nemcsak az a baj, hogy egyesek nem dolgoznak a múzeum anyagain, hanem - és ez a fontos:

- Ezeknek a kollégáknak szakmai fejlődése megáll, hiszen felhagynak a taxonómia művelésével vagy nem dolgoznak benne folyamatosan.

- Fokozatosan elveszítjük európai vezető szerepünket a taxonómiában, egy olyan tudományterületen, ahol korábban komoly nemzetközi sikerekkel büszkélkedhettünk.

- Múzeumunkban fokozódik a különbség a "kurrens" és kevésbé "érdekes" élőlénycsoportok kutatottsága, feldolgozottsága között. Elvész a komplex kutatások lehetősége.

A megoldást csak az átgondolt, hosszú távú, ellenőrzött, intézményi és egyéni munkatervben látom. Vissza kell szorítani azt a gyakorlatot, hogy bárki, bármilyen témában beadhasson pályázatot. El kell érni azt, hogy előzetesen egyeztetett témában, igazgatói egyetértés után lehessen csak pályázni.

A feltett kérdésre a válaszom tehát ismét nem! Nem fogadható el csak azért egy kutatás a múzeumokban, mert az jó színvonalú. A múzeum érdekeinek minden körülmények között érvényesülnie kell.

3. Helyes-e kijelenteni: éppen olyan értékű munkatárs az, aki csak muzeológiai munkát végez, mint az akinek tudományos eredményeitől hangos a szakma?

Nagyon érzékeny és vitatott kérdés ez is. Az igent különös előszeretettel mondják ki azok, akik (legyen bármilyen indok is) képtelenek a tudományos világban elismerést kívívni. Ez igen veszélyes azért is, mert a válaszadók azzal a demagóg megállapítással bizonyítják igazukat, hogy "egyik embernek a gyűjtéshez, másoknak a közműveléshez, harmadiknak a kutatáshoz van hajlama. Így végeredményben kiegészítik egymást."

Ez nem igaz. A múzeumok akkor vívnak ki rangot, ha nagy értékű gyűjteményeik alakulnak ki. S egy gyűjtemény csak attól lesz nagy értékű, ha ott nemzetközi szintű specialista dolgozik és kutatómunkája révén fejleszti a gyűjteményt. További ok, ami ezt igazolja az, hogy még a legnagyobb múzeumok sem engedhetik meg maguknak azt a luxust, hogy bármelyik muzeológusuk csak muzeológiai megőrző munkát végezzen. Nem látok más megoldást, mint átminősítést preparátorrá, ha pedig közműveléshez érez az illető több hajlamot, oda kell átirányítani őt.

4. Vezessünk-e be értékelő rendszert a végzett tudományos munka (esetleg az egyéb múzeumi tevékenység) mérésére, összehasonlítására?

Nagy hibának tartom, hogy ezt nem sikerült a múzeumunkban/múzeumainkban bevezetni. Az értékelést mind külföldön, mind Magyarországon már egyre több helyen alkalmazzák. Szükség van objektív mércére, összehasonlításra, megmértetésre.

Legutóbb, a botanikai és a zoológiai bizottságok javaslatára az MTA Biológiai Osztálya elfogadta azt az értékelő rendszert, amely szakterületeinken összehasonlítási alapot teremt egyrészt a tudományos teljesítmények méréséhez, másrészt a kutatói személyiség megítéléséhez. Ha ezt nem oldjuk meg (nagyon nagy az ellenállás!), akkor ez a tudományos munka színvonalának hanyatlásához és a teljesítmények csökkenéséhez vezethet.

Van két alapvető ellenvetés: miért jó ez nekünk? s főként vezetőktől: úgyszólván tudom, ki mennyit és hogyan teljesít.

Bevallom, az elsőre nehezen tudok válaszolni. Jó lenne, ha ezáltal mindenkiben nőne a becsvágy, s ez egészséges többtörekvésű szellemet szabadítana fel. Mindenki figyelemmel kísérhetné, megadott időszakban mit teljesített. Miért nem többet? Mit tett a másik, miért? Arról nem is beszélve, ha ilyen objektív mérce alapján jutalmazni, előléptetni is lehetne. Sajnos nagyon jó "lubickolni az állóvízben". A vezetői érvelés azért hamis, mert az értékelésnek csak akkor van értelme, ha az nyilvános és mindenki által ellenőrizhető!

Tehát, a válaszom egyértelmű igen! Szerintem szükség lenne egy, számonkérést és minősítést is lehetővé tevő értékelő rendszerre. Természetesen csak akkor, ha ezt valóban használnánk is.

5. Mi a helyes álláspont kutatásaink nemzetközi voltáról, a nemzetközi kapcsolatok jellegét és mennyiségét illetően?

Tudományterületeink jellegzetessége, hogy kutatásaink tárgyai többségükben az embertől és az emberi társadalmtól függetlenül léteznek. Véletlen esetektől eltekintve nem kötődnek országokhoz, nem "ismerik" az országhatárokat, tehát nemzetköziesek. Nemzetközi kapcsolatok nélkül egyik általunk művelt tudományterületen sem lehet eredményes munkát végezni és témáink kiválasztásánál is kerülni kell (kivételek természetesen van!) a geopolitikai alapú szűkítéseket. Mégis sokan, valószínűleg lustaságból, ezt a kérdést nem kezelik súlyának megfelelően. Pedig az, hogy tudományterületünk nem veszített annyi tehetséget, mint más rokon szakmák, éppen annak köszönhető, hogy mi a legizoláltabb időszakokban sem voltunk elzárva a külföldtől. Nemzetközi viszonylatban a személyes kapcsolatoknak, a kiadványok és a tudományos kutatás tárgyai cseréjének, továbbá a kölcsönös feldolgozásnak és kutatómunkának egyaránt jelentősége van. Ezeket keresztül lehet bekapcsolódni a nemzetközi kutatásokba.

Ez szívós és tudatos munkát kíván. Ha valaki 30 éves korára nem teremti meg nemzetközi kapcsolatrendszerét, akkor ugyanúgy nem való múzeumi kutatónak, mint az, aki hasonló korban még nem szerezte meg az egyetemi doktorátust. Sajnos, kezd kialakulni az ellenkező végtel is. Könnyű fel-

ismerni, hogy a külföldi kapcsolat az esetek nagy részében előnyös. Terjed az a gyakorlat, hogy egyesek éveken keresztül csak külföldön akarnak dolgozni. Mások kongresszusról-kongresszusra járnak. Talán ez a legbosszantóbb, mert sokszor neveléses témákkal szerepelnek (nincs szakmai zsűri), olyanokkal, amelyek magyar szakmai társaságokban is csak jóindulattal kaphatnak előadási időpontot. Én ezt a magyar tudomány lejáratajának tartom.

Összefoglalás helyett...

A terjedelem szabott volta miatt a kutatásaink helyzetéről, gondjairól festett, hangsúlyozottan szubjektív képet egyszerűsíteniem kellett, az elmondottnál több téma követelne teret. Mégis nem szeretném végkövetkeztetés nélkül zární eszmefuttatásaimat. Tehát:

Magyarországon természettudományi múzeumot és természetesen muzeológust, magas szintű kutatómunka nélkül nem tudok elképzelni. Úgy érzem, a múzeumokban végezhető és végzendő kutatómunka - eltekintve a pillanatnyi anyagi nehézségektől - virágkorát éli. A biodiverzitás "problémakörének" előtérbe kerülésével új lehetőséget kapott mindenki, kutatási főtémánkat ebben a körben kell megtalálnunk. Nem szabad elfelejteni soha, hogy ezeknek a kutatásoknak mindenképpen a múzeumhoz, a múzeumi anyaghoz kell kapcsolódnunk. Törekedni kell arra, hogy gyűjtéseink és kutatásaink révén gyarapítsuk a nemzeti vagyont, ugyanakkor mindenkor a magyar tudomány nemzetközi elismeréséért dolgozzunk. Sikereinkkel Magyarországnak is szerezzünk sikereket.

Végül: nagyon szeretném, ha ezek a mondatok és a mögöttük feszülő gondolatok nemcsak a saját "ars poeticá"-mhoz tartoznának.

A vita

Kecskeméti Tibor

Mint a fentiekből kitűnt, Mahunka Sándor színes és eleven sodrású beszédében sorra vette a természettudományi múzeumok kutatómunkájának legfontosabb jellegzetességeit, valamint időszerről kérdéseit. Előbbiekhez kapcsolódnak a specialitások, a tematikai és módszertani "másság", a munka súlypontváltozásai (funkcióváltás?), felértékelődése. Utóbbihoz a pályázatok problémái ("pénzes" megbízások kísértései, "múzeumidegen" kutatások vállalása), a kutató és muzeológiai munka egyenértékűsége és a kutatómunka egyre égetőbb értékelése.

A kitűnő vitaindítót Deák András (Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum, Esztergom), Futó János (Bakonyi Természettudományi Múzeum, Zirc), Thuróczy Csaba (Savaria Múzeum, Szombathely), Uherkovich Ákos (Janus Pannonius Múzeum, Pécs) és Ábrahám Levente (Rippl Rónai Múzeum, Kaposvár) lényeglátó és tartalmas korreferátuma követte. Mindegyik részben felerősítette, részben kiegészítette a Mahunka Sándor által mondottakat.

Az öt korreferátum (részleteibe menni nincs terünk) 11 témát érintett. Mindegyik foglalkozott a kutatások szükségességével, színvonalának emelésével, értékelésével, felértékelődésével (ez

elsősorban napiaink égető környezetvédelmi gondjai miatt történnik), a kutatási pályázatok (OTKA, KTM, OTVH) fontosságával, a természettudományi múzeumok kutatóhelyé válásának szükségességével (már ahol a feltételek lehetővé teszik), a múzeumok és egyetemek, ill. kutatóintézetek együttműködésének fejlesztésével, a Nemzeti Parkok kutatásával.

A kiegészítések: Futó J. és Uherkovich Á. a regionális természettudományi múzeumok gondolatát vetette fel. Ezek kritériumainak (nagyobb számú, különböző szakos, közte minősített kutató, nagy és differenciált gyűjtemények, a múzeumi hármas profilnak való megfelelés stb.) néhány múzeumunk már szinte megfelelni látszik. Előnyei: tágabb gyűjtőterület- és -kör, nagyobb munkamegosztás, kutatóhelyé válás nagyobb esélye, szellemi és anyagi kapacitások jobb kihasználása, források koncentrációja. Thuróczy Cs. és Ábrahám L. a tudományos munka hatékonyabbá válását látják a több szakképzett preparátor beállításával, ill. a kutató/preparátor arány 1:1-hez közelítésével. Meg kell nyerni a fenntartó megyei közgyűlések illetékeseit - intenzív kapcsolattartással, gesztusokkal, múzeumlátogatásra történő meghívással, jó értelemben vett "magamutogatással" - a természettudományi kutatások nagyobb támogatására, hangsúlyozta Thuróczy Cs. Ábrahám L. a Magyar Természettudományi Múzeumot "anyaintézmény" szerepének további vállalására bízta. A "vidék"-nek igen fontos a Magyar Természettudományi Múzeum segítése, ketten között a "köldökszinór" a szakfelügyelet.

A korreferátumok után a tájkatások vezetői adtak tájékoztatást programjuk helyzetéről és tevékenységükről. Futó János (Bakony), Uherkovich Ákos (Mecsek, Dráva-vidék), Varga András (Mátra), Vigh Károly (Alpokalja, Órség) és Kertész Éva (Kőrös-vidék) az anyagi támogatás jelentős visszaeséséről, egyes programoknál megszűnéséről (Kőrös-vidék, Mátra) számolt be. Ahol kutatás folyik, az elsősorban a programban résztvevők tudományos ambíciójából, az eredmények közlésének biztosításaért történik. Több helyen a korábbi feldolgozások publikálása folyik. Egyöntetű vélemény volt: a programokat még a minimális anyagi támogatás mellett is fenn kell tartani, a szellemi kapacitás foglalkoztatása, valamint a programok egy későbbi újjáéledése érdekében. Ezután következett az általános vita, melyben a felszólalások főként három nagy gondolat körben hangzottak el:

Az első: a tudományos munka szükségessége és elsődlegessége; e nélkül nincs színvonalas muzeológiai és közművelődési tevékenység. Ezzel minden hozzászóló egyetértett. Tudomásul kell venni, hangsúlyozta Kecskeméti Tibor, a tudományos kutatás versenyszféra. Jól jelzi ezt az amerikai tudományos életben elterjedt mondás: "publikálj, vagy pusztulj!" Sok kitűnő teljesítményt ismerünk, számos nemzetközileg ismert és elismert szakemberünk van. Van azonban, sajnos olyan kutatónk is, aki megelégszik a puszta fajleírással, minden faunisztikai, florisztikai vagy ökológiai értékelés nélkül. Kecskeméti igaznak tartja a természettudományi muzeológia, különösen a biológiai ágazatok utóbbi időben nálunk történő felértékelődését. Ennek oka e szakágaknak a természet- és a környezetvédelemben játszott nélkülözhetetlen szerepe. Azonban tisztában kell lennünk azzal, e kutatások nem múzeum-, hanem szakmaspecifikusok. Kubassek János szerint nem elhanyagolható a tudományos kutatásnál: hol dolgozik a kutató. Véleménye szerint egy vidéki néhány személyes múzeum kutatójának - bármily tehetséges és szorgalmas is! - nincs olyan esélye a szakmai előmenetelre, mint egy nagy múzeum kutatójának. A vidék területi hátrány! Vásárhelyi Tamás pedig a vidéki fenntartók, megyei felettesek nem megfelelő szakmai felkészültségét is a hátrányok közé sorolja. Egyébként felveti a történeti ökológiai kutatások fontosságát.

A második: a tudományos munka értékelése és minősítése. Ennek szükségességét senki sem vitatta. A módszerek tekintetében már eltértek a vélemények. Ugyanis az egyes tudományok, tudo-

Discussion

Several of the themes discussed in the article - first of all those mentioned in the third paragraph - touch numerous scientific and museum ethical problems, in a daily changing form and intensity. This is shown well by the lively and thoughtful debate - which we also disclose, as an appendix of the article -, in which the majority of the speeches of the 43 participants from 16 museums touched upon ethical problems.

mányágak (a természettudományok téma, módszer és produktum szerint meglehetősen heterogének!) sokszor olyan specifikumokkal rendelkeznek, amelyek nehezítik az objektív összevetést. Kubassek J. a kisebb múzeumok munkatársai minősítésébe külső szakértőket is (kézenfekvően a szakfelügyelőket) bevonna. Sziráki György a Magyar Természettudományi Múzeum kialakulóban lévő követelményrendszerét ajánlotta adaptálni a megyei múzeumokra. Mahunka S. felvetését, hogy a nem produkáló kutatókat minősítsék vissza preparátorrá, vagy gyűjteménykezelővé, Kubassek J. nem osztotta (akkor az intézmény szakmai bázisa szűkül). Visszaminősítési szándékainkat Kecskeméti T. szembeállította a humán szakos múzeumok törekvéseivel, mely szerint a gyűjteménykezelőket tudományos státusba kívánják emelni (a visszaminősítés nemcsak szakmai, hanem munkaerő-gazdálkodási, sőt bérkérdés is!). Ajánlotta: az értékelésnél ne csak a nemzetközi kapcsolatok volumene, hanem terméke, a külföldiekkel közösen írt publikációk legyenek meghatározók. Több vitát az értékelések, természeténél fogva nem mindig objektív voltát (az objektivitás "aszimptotikus görbe"). Kecskeméti ajánlotta: a minősítésnél ne a mennyiség, hanem a minőség legyen döntő!

A harmadik: a "teljes értékű" múzeum, az integrálódás és a regionalitás problémáival foglalkozott. A hozzászólók osztották előadó "teljes értékű" múzeumokról kifejtett véleményét. Az integrálódás - anélkül, hogy beolvasztási szándéka lenne - a természettudományos múzeumi hálózat alapvető együttműködését, összefogását jelenti. Magába foglalja a közös tervezést, kidolgozást, az egymást kiegészítő kutatásokat, a koordinálást. Ennek legjobb katalizátora a gyakorlat szerint a szakfelügyelet. A regionalitást egy-egy táj egymáshoz integrálódó múzeumi testek szervezik meg. Amíg az integrálódásnál - egyebek mellett - a szervezeti, addig a regionalitásnál a területi momentumok játszanak nagyobb szerepet - konkludált többek véleménye.

A vitában felvetődött kérdésekre Mahunka S. adott többnyire kielégítő válaszokat. Az összetettebb kérdések megtárgyalására további vitákat javasolt, ahol remélhetően közelebb juthatunk a konszenzushoz.

Kubassek J. javasolta: kerüljön Mahunka S. vitaanyaga közlésre, hogy arról, elsősorban a döntéshozók, megfelelően tájékozódhassanak. Úgy vélem, az e hasábkon történt publikálással ez megtörtént.

A múzeumi etika

Egy készülő etikai kódex kérdései*

Szentlélek Tihamér

Museum Ethics. Questions of an Ethical Code Under Preparation

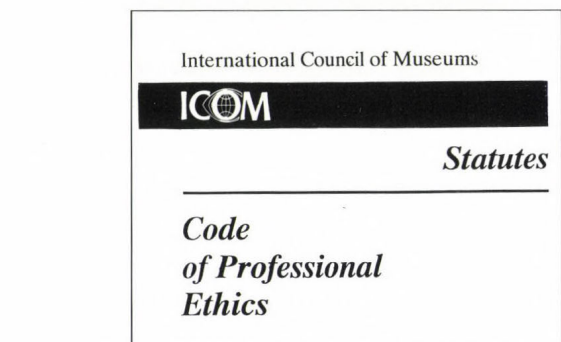
At its general assembly held on 26 October 1995, the Pulszky Society Hungarian Museum Association informed the membership of the association about the work done concerning the compilation of the museum ethical code. This is not only a more narrowly Hungarian question, it also came to the front of international professional interest. (ICOM Statutes, Code of Professional Ethics, 1990.) In our country as well, the ethical codes of the individual professional areas are under preparation or have been prepared (Hungarian Television, Hungarian Library Network, etc.).

As an efficient ethical regula-

Tegyük rövid visszpillantást ez ügyben az eddigi munkánkra. Már 1992 június hó 10-én egy értekezleten kijelöltük azt a kilenc munkacsoportot, amelyeknek egyes aktuális kérdésekben a munka gerincét kellene végezniük. Az I. csoport A alcsoportja a múzeumi törvényjavaslat felfogásunk szerinti szövegét készítette el. Ez a kérdés tűnt akkor a legfontosabbnak. Nem a felkért szakmai munkatársakon (így társaságunk tagjain) múlt, hogy nehézségek merültek fel a szövegezésekkel, valamint a javaslat parlamenti benyújtásának lehetőségével kapcsolatban.

Az I. csoport C alcsoportja feladatai között az etika kérdését is szerepelteti. A MAMUSZ-t képviselő Trogmayer Ottó megyei múzeumigazgató együttműködésével vitaindító szöveget készítettünk, melyet 1995 március 21-én nyilvános értekezlet keretében megvitattunk. Az itt elhangzott észrevételek lényeges kérdésekre mutattak rá. A jelentősebbeket az etika kérdéssel foglalkozó tagjainknak küldtük, az értekezletről készült feljegyzéssel együtt.

Ez az értekezlet is rámutatott, mennyire szükséges a széleskörű megvitatás. Különösen vigyázni kell arra, hogy a tagság s véleményünk szerint a múzeumi terület minden dolgozóját meghallgassuk, módot adva újabb javaslatok felvetésére, illetőleg a betérjesztett javaslatok kritikájára.

Eddig a múzeumi terület etikai kérdései jórészt szabályozatlanok voltak. Azt nem mondhatjuk, hogy a múzeumi etikával kapcsolatos kérdések teljesen ismeretlenek lettek volna. Mindenekelőtt tekintetbe vették az általános erkölcsi szabályokat, melyek alapján múzeumi szokásjog alakult ki. 1945 előtt a múzeumokban ezekre az íratlan normákra voltak tekintettel. Ugyanígy helyettesítette az ilyen irányú kodifikációt a '45 utáni négy évtizedben, az akkori fogalmak szerinti szocialista erkölcs. Tehát, ha csekély mértékben is, van egy, a szokásjog alapján létrejött etikai szabályozottság. Pl. ha múzeumi alkalmazott múzeumi tárgyat tulajdonít el, azt még annál is súlyosabbnak tartjuk, mint az általános minősített lopás esetét.

Elérkezünk ahhoz a kérdéshez is, vajon miért van szükség múzeumi etikai szabályokra, amikor területekre lebontottan a vonatkozó jogszabályok úgyis tartalmazzák azokat? Átfedés természetesen sokszor előfordulhat, de részbeni átfedések esetében lényeges kérdések maradnak szabályozatlanul. Az etikai szabályzat közös szempontból nézi a szétágazó kérdéseket.

Nehezíti területünk etikai normáinak konkrét meghatározását, hogy sem az ásatásokra, sem a műtárgyvédelemre vonatkozóan nem jelentek meg az újabb, korszerű törvé-

nyek és rendeletek. A hozzánk beérkezett észrevételek viszont sürgetik a vonatkozó etikai kérdések szabályozását. Ugyanígy állunk a szerzői jog kérdésével is. Ez egy jóval tágabb terület, amely érinti publikációink szerzői jogait, de pl. érinti az ásatásokról szóló rendeleteket is.

Miként lehet e kérdéseket megoldani? Három lehetőség adódik: 1. Külön etikai szabályozásra nincs szükség, a kérdést oldja meg a szakági szabályozás. 2. A lényeges etikai szabályokat kell kiemelni és szerepeltetni az etikai kódex szövegében. Pl.: az ásatásvezető és társai szerzői jogát az etikai kódex is lefedtetheti. 3. Az etikai kódex minden rész kérdést szabályozzon.

1995 szeptember 17-én szűkebb körben tartott megbeszélésen elhatároztuk, hogy az etikai kódex előkészítő munkálatairól beszámolunk a közgyűlésen. A beszámoló során egy etikai kódex változatot is ismertettünk.

A nemzetközi irodalomban sok a teoretikus munka. Téziseinek felsorolása áttekinthetetlené tenne egy, a gyakorlati életre alkalmazható szabályzatot. Az irodalom tekintélyes része minuciózusan kidolgozott szakterületekre vonatkozik.

A kérdést gyakorlatilag megoldhatná, ha országos etikai irányelveket készítenénk, s ezeket az adott múzeumok működési szabályzatában szerepeltetnénk.

Etikai kódex változat

- A múzeumok a múzeumi törvényben meghatározott célok érdekében látják el feladataikat, s mindent megtesznek, hogy ezek a célok hatékonyan megvalósuljanak.

- A múzeumok kötelessége, hogy az emberi kultúra és a természet világának dokumentumait gyűjtsék, azokat megőrizték és utódaiknak átadják.

- A gyűjteményeket úgy kell őrizni, hogy azok a megfelelő szabályok szerint a szakutatók és érdeklődők számára hozzáférhető legyenek. Különösen törekedni kell arra, hogy a kiállítások a látogatók számára kellő felvilágosítást nyújtsanak.

- A beszerzéseknél és elidegenítéseknél a múzeumnak mérlegelnie kell a tudományos és kulturális közösség érdekeit s az intézmény pénzügyi helyzetét.

- A tárgyakat a szabályoknak megfelelően katalógusba kell foglalni, restaurálni, konzerválni, tárolni és kiállítani.

- A beszerzéseknek, gyűjtéseknek a vonatkozó rendeletek alapján kell történnie, az illegális piacot és gyűjtési módokat nem szabad megtérni.

- A múzeumoknak vezető szerepet kell vállalniuk a természeti javak pusztulásának megakadályozásában.

- A múzeumnak nem szabad megengedni, hogy gyűjteményéből múzeumi alkalmazott magáncélra tárgyakat szerezzen be.

- A múzeumigazgató (vezető) viseli a felelősséget a gyűjteményért, az alkalmazottak, - a műszaki munkatársakkal együtt - a legilletékesebbek annak megítélésében, hogy valamely tárgy a gyűjteménybe való-e.

- A múzeum vezetőségének tiszteletben kell tartania a szakszemélyzet tagjainak véleményét, tanácsait, különösen ha azok sajátos szakismeretekkel rendelkeznek.

- Olyan tárgyakat beszerezni, melyeket illetékeségből más múzeum hivatott gyűjteni, csak akkor lehet, ha azt az

illetékes múzeummal egyeztetették, s az a megszerzéssel egyetért.

- Az állandó dolgozók alkalmazásánál az arra vonatkozó tudományára való rátermettséget szabad mértékadónak tekinteni. Nem szabad megkülönböztetéseket olyan tényezők alapján tenni, mint a nem, etnikum, vallás, kor, testi fogyatékoság vagy személyi beállítottság.

- A múzeumi alkalmazottaknak minden tevékenységükben a legszigorúbb etikai elvek szerint kell eljárniuk. A dolgozók intellektuális képességei és szakmai ismeretei önmagukban nem elegendők, ehhez kell járulnia a megfelelő etikai magatartásnak.

- Múzeumi felvételkor a pályázókat fel kell világosítani arról, hogy a múzeumi munka teljes idejű foglalkozásnak tekintendő, külső munkát vagy üzleti érdekeltséget a múzeum igazgatójának (vagy igazgató tanácsának) engedélye nélkül nem fogadhatnak el.

- Múzeumi alkalmazott nem fogadhat el ajándékot, kedvezményeket, kölcsönöket vagy más juttatásokat, tárgyakat, melyeket múzeumi kötelezettségeivel kapcsolatban kínálnak neki.

- Múzeumi tárgyak megszerzésekor az aprólékosággal kell eljárni. Nem szabad a múzeum javára, az eladóval vagy adományozóval szemben úgy értékelni, hogy a tárgyat a múzeum számára értéke alatt megszerezze.

- Nem szabad tárgyat kölcsönvenni és ugyanakkor visszatartani azzal a szándékkal, hogy ily módon a gyűjtemény számára biztosítsák.

- Figyelmet kell fordítani a biztonságot nyújtó eszközökre, kiemelten biztosítani kell a szállításra kerülő tárgyakat. A kölcsönvett tárgyak biztosításáról különösen gondoskodni kell.

- Minden múzeumnak ki kell használni a hasonló intézményekkel való együttműködés lehetőségét.

- A tárgy dokumentációja az intézmény tulajdonát képezi.

- A múzeumi dolgozóknak követni kell a magángyűjtésre elfogadott irányelveket.

- A gyűjteménnyel rendelkező muzeológusok, alkalmaztatásuk időpontjában gyűjteményükről leltárt tartoznak adni intézményüknek.

- Múzeumi dolgozók magángyűjteményére az illető múzeumnak elővételi joga van.

- A múzeumi dolgozó nem működhet kereskedőként, nem lehet kereskedő alkalmazottja és nem tarthat fenn érdekeltséget kereskedésben.

- A múzeumi dolgozókra vonatkozó fenti szabályok különösen alkalmazandók a vezetőkre.

- Az ásatási rendeletekben foglaltakat a legszigorúbban kell tartani, mert azoknak majdnem minden esetben etikai vonatkozása van, akár a dolgozók személyét, akár a tárgyak védelmét illetően.

- Tilos a kereskedelmi célból végzett, engedély nélküli ásatás, leletgyűjtés, műszeres leletkutató.

- Tilos olyan fajta tevékenységet végezni, amely az említett ügyben fedezi a jogtalanul eljárókat.

- Az ásatás vezetőjét nem lehet korlátozni abban, hogy az első közlés joga őt illeti meg.

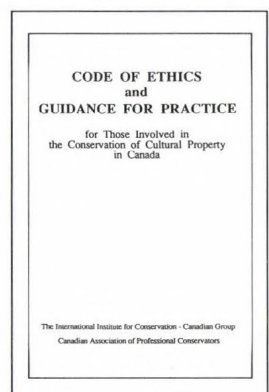
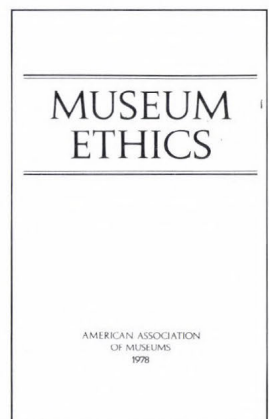
tion can only be imagined on the basis of a broad, consensus, we have prepared one version and we offer it for debate.

The divisions in our version take into consideration the systems of regulation of other countries. The institutional ethics are followed by the management ethics, then by the ethical regulations concerning museum workers. Having the professional branch ethics play a role is important.

Presently we can report only about the process of preparation of the museum ethical code. Further important questions await to be worked out.

USA 1978

Canada 1986

* A fenti címen tartottunk beszámolót a Pulszky Társaság - Magyar Múzeumi Egyesület 1995 október 26-án tartott közgyűlésén. A minisztérium képviselője felszólalásában hangsúlyozta, hogy nagyra értékeli a Pulszky Társaság munkáját. Különösen az etikai kódex megalkotásában számitanak termékeny együttműködésre.

Szerzői megjegyzés

Jelen cikkünk egy elképzelésváltozatot tartalmaz, jól tudva, hogy az összes észrevételek beérkezése után, nehézzé egyeztetések során alakulhat ki egy megnyugtató javaslat.

Magyarországon a múzeumi etika kérdéseit önálló szabályzatban még nem rendezték. A jogi szabályozásokon belül az etikai kérdéseket már a múzeumi gyűjtemények alapítása óta érintették. Itt csak néhány fontosabb jogszabályt említünk:

A Magyar Nemzeti Múzeum 1802 november hó 25-én kiadott alapítólevele.

Az 1922. évi 19. tc.

Az 1929. évi 11. tc. "A Múzeum, Könyvtár és Levéltárügy némely kérdésének rendezéséről."

Az 1934. évi 8. tc.

Az 1949. évi 13. sz. törvényerejű rendelet.

Az 1963. évi 9. sz. törvényerejű rendelet.

A múzeumi etikával foglalkozó külföldi irodalom főbb munkái, melyeket a cikkben foglalt tervezet előkészítésekor felhasználtunk:

American Association of Museums: Code of Ethics for Museum Workers.

- *Museum News* 1974. 52. Nr. 9., 26-28 p.

Mead, Giles W.: Museum Ethics,

- *Museum News* 1978. 56 Nr. 4., 21-30 p.

American Institute for Conservation: A Code of Ethics for Conservators.

- *Museum News* 1980. 58 Nr. 4., 27-34 p.

Ullberg, Patricia: What happened in Greenville: The Need for Museum Codes of Ethics,

- *Museum News* 1981. 60 Nr. 2., 26-29 p.

Barsook, Beverly: A Code for Ethics for Museum Stores,

- *Museum News* 1982. 60 Nr. 3., 50-52 p.

Lester, Joan: A Code of Ethics for Curators,

- *Museum News* 1983. 61 Nr. 3., 36-40 p.

ICOM Statutes, Code of Professional Ethics, Paris 1990

- Mindent meg kell annak érdekében tenni, hogy a régészeti feltevések emlékei állami, önkormányzati tulajdonba kerüljenek.

- Az ásatásvezető és az illetékes múzeum igazgatója, vezetője mindent meg kell, hogy tegyen, hogy a tárgyak állagvédelmi szempontból megfelelő elhelyezést és nyilvántartást kapjanak.

- A műtárgyvédelemmel kapcsolatos rendelkezéseket a legszigorúbban be kell tartani, a műtárgyak védelme etikai kötelesség.

- A múzeumi kiállítások tervezésénél és kivitelezésénél a kiállításrendező alkotók szerzői jogát védeni kell.

- A múzeumi kiadványoknál megjelent adatokat csak hivatkozás mellett lehet másutt közölni.

- A múzeumi dolgozóknak fokozottan ügyelni kell szakterületük szerzői jogi vonatkozásaira.

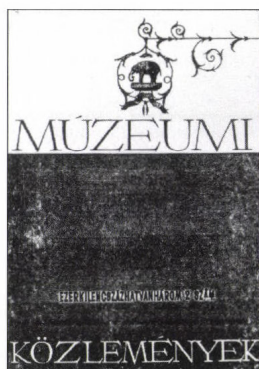
A közgyűlési vita során felmerült, hogy mennyire fontos a szabályok megalkotásánál a konszenzus. Az etika kérdése széles rétegeket érint. Szükséges lenne, hogy véleményét valamennyi múzeumi alkalmazott kifejthesse. A múzeumi etikai kódex előkészítésének folyamatáról lehet még csak beszámolni. Igényes kérdések várnak kidolgozásra.

A szerkesztő megjegyzése

Kevesen vagyunk már, akik emlékeznek rá...

Több mint három évtizede. Velemben, az akkori új múzeumi törvény több napig tartó, kollektív megtárgyalása végeztével vetette fel Korek József, hogy a törvénybe nem foglalható múzeumi etika kérdésével is foglalkozni...

A lelkesedésből egy anekdota és egy hosszabb cikkre futotta. Ez utóbbiból valók az alábbi idézetek. Hogy a felvetett kérdések mennyire élnek ma is - mindenki maga megítélheti. Az viszont, hogy az eltelt harminc év alatt a téma senkit sem érdekelt - köztudott. Most, újrakezdve - talán sikerül...

KOREK JÓZSEF:

A MÚZEUMI MUNKA NÉHÁNY ETIKAI KÉRDÉSE

"...Átalakuló társadalmi életünkben azt tapasztaljuk, hogy a közérdek lép előtérbe... A múzeumi területen is jogosan beszélhetünk a hivatástudatban, munkaerkölcsben, tudományos etikai magatartásban beállott változásról és egészséges légkörről... A féltékenység, a rivalizálás, a karrierizmus, az anyagiasság leküzdése nagyon türelmes, távlatokat jelentő nevelési feladat s e kérdésekről a szabad vita biztosítja legjobban az az egészségesebb légkör kialakítását. E célból vetünk fel néhány kérdést. Az első kérdés a szellemi tulajdon túlzott előtérbe állítása. E kérdést egyesek kifejezetten csak "szerzői jogvédelmi" kérdésnek tartják, amelyet rendeleti úton vélnek megoldhatónak..."

"...Nyilvánvaló, hogy... részleteiben a kérdést szabályozni nem lehet, azonban azzal tisztában kell lenni minden kutatónak, hogy a kutatás nem öncél és minden kutatásnak csak annyiban van értelme, amennyiben a közt szolgálja. A szakmai féltékenységgel jelentkezik abban, hogy a kutató... a gyűjtött témák egy részét elhallgatja és saját külön adattárába helyezi, legsikerültebb fényképfelvételeit mélyen elrejteli... E magatartás eleve feltételezi azt a hibás általánosítást, hogy ha a gyűjtött anyag az e célra rendelt gyűjteménybe kerül, úgy ki van téve annak, hogy ügyeskedő szerzők, összefoglaló témákon dolgozó kutatók kisajátíthatják szellemi tulajdonukat... sajnos elég sok példa van rá, hogy a tudományos etika íratlan törvényeit, de sokszor még az írottakat is egyesek megsértik s ezáltal a kutatók megalapozottan tartják aggodalmukat..."

"...Úgy vélem, hogy a szerzői jogvédelem alkotásokra vonatkozik, területünkön tehát kész kéziratokra, vitathatóan kiállításokra. A munkaidőben végzett gyűjtőmunka... nem a szerző kizárólagos tulajdona. A tulajdonjog a múzeumot illeti meg. A munkát végzőt viszont feltétlenül előny biztosítása illeti meg a feldolgozásra..."

"...találkoztunk azzal a törekvéssel, amely a méltányos várakozási időt 10 évre kívánta felemelni, illetőleg prolongálni az idők végtelenségéig, ki nem mondva, esetleg a muzeológus gyermekére is átruházandónak szeretné tenni. Véleményem az, hogy a gyűjtési anyag nem szerzői jogvédelem körébe tartozó téma, mert a biztosított feldolgozási idő után a múzeum válik teljes jogú tulajdonossá és ez határozza meg... hogy ki, hogyan, mennyiben használhatja ezeket a közgyűjteményeket... Ez a téma veti fel a másik vitatott kérdést, a kutatás szabadságát..."

"...Érthető, hogy a kutató témakörében teljességre törekvő gyűjtést kíván meg magának, ami míg az etikai alapok betartásával történik, nem jelent problémát, de amikor kialakul olyan felfogás, hogy ez az én kizárólagos kutatási területem, az én feudumom, már nem egyeztethető össze a tudományos érdekekkel..."

"...A monopol helyzet megteremtésére irányuló törekvések között gyakrabban jelentkezik az a forma, hogy a kutató olyan anyagra is kizárólagos jogot formál, amely őt nem illeti meg. A gyűjtemények, archívumok kezelői sokszor saját tulajdonuknak tekintik a gondjaikra bízott anyagot..."

"...A harmadik kérdés a tudományos munka terén kívüli vállalatok problémája..."

"...Egyes kutatók vitatják, hogy az intézmény vezetőjének van-e beleszólása abba, hogy munkaterven kívül milyen feladatokat vállal, illetőleg milyen szerződést köt a kutató. Álláspontjukat azzal kívánják alátámasztani, hogy a kutatómunka nem szűnik meg a munkaidő után és szabad idejükkel önállóan rendelkeznek. E vitatható álláspont szépséghibája az, hogy összetartozó munkákat így széttagolni nem lehet..."

Pulszky Ferenc a nemzeti múzeumok "filozófiájáról"

Csorba László

A '48-as "nagy idők" legjobbjairól szólva bizony nemegyszer hangzik fel a panasz: rosszul őrizzük örökségüket, tetteik és gondolataik lassan kihullanak a nemzet emlékezetéből. Pedig éppen manapság, a polgárosodás újabb szakaszába lépve tapasztalhatja meglepődve a kutató, hányféle gondunkra tudtak már akkor pontos feleletet adni a korai polgárosodás veteránjai. Itt-ott már gyom veri Pulszky Ferenc sírját a Kerepesi temető oldalfalában, és különös kőfaragványait, a nagyszentmiklósi kincs ivócsanakjairól vett mitologikus szörnyek busa fejét, görbe szarvait hatalmas harapásokkal rontja szét az idő. De róla mégis szó esik még olykor-olykor, mert olyan széles skálán működött alkotó szelleme, hogy viszonylag könnyebb "rátalálni", mint az élet csupán egyetlen körében mozgó pályatársaira. Hol a reformkori országgyűlési ifjú, majd a fél Európát bebarangoló utazó, hol a jótollú ellenzéki publicista, később államtitkár, még később emigráns diplomata, titkos szervezkedések részese lép elénk, hol a megszállott műgyűjtő, a biztos ítéletű műkritikus, majd a kutató tudós és akadémikus, vagy a határozott - néha talán túlságosan is határozott! - kézzel irányító múzeumigazgató. És akkor éppúgy nem szóltunk a briliáns társasági emberről vagy a remek memoáriróról, mint a parlamenti képviselőről vagy a szabadkőműves nagymesterről. Nem csoda, hogy máig nem született olyan monográfia, ami ezt az ezer szálát egyetlen pályakép kötelékébe sodorná.

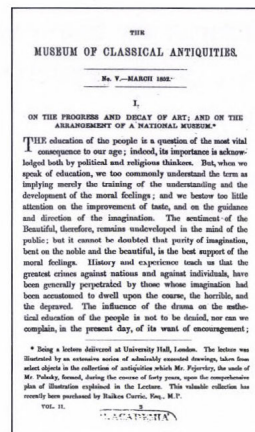
De nem csupán az aktivitás ezerarcúsága nehezíti a jövőd Pulszky-biográfusának dolgát. Meglepő kanyarokban, fordulatokban, sőt rejtélyekben, máig nem tisztázott - mi több, erősen kétséges, hogy valaha is tisztázható! - részletekben gazdag ez a pálya. "Gyanúsán" gyors külföldi utazása az országgyűlési ifjak pere idején, csupán utólag legalizált külföldre kerülése 1848 őszén, az emigráns pénzek kezelésében, az ehhez kapcsolódó zavaros, sőt tragikus eseményekben játszott szerepe éppúgy nem látható tisztán ma még, amiként súlyos értékelési problémákat vet fel Kossuth Lajossal kibontakozó ellentéte, majd szakítása az emigrációban, avagy a Deák-párt vezérkarában vállalt szerepének ellentmondásossága. Sok írása, sőt könyve pedig mindmáig csupán eredeti publikációs nyelvén, angolul vagy németül látott nyomdafestéket, és a könyvtárak mélyéről talán előbogarássza a filológus, de nem lehet keze ügyében a "csupán" érdeklődő, nem szakember olvasónak. Nagy kár, tehetjük hozzá, mert ha néha kaparni is kell a sarat, mégiscsak arany, a szellem tiszta aranya csillog a bánya mélyén.

Legutóbb - egy múzeumlétezési konferencián - az ókorász Szilágyi János György idézte egyetlen szemszögből Pulszky emléket: a hazai műgyűjtés és az egyetemes múzeumügy történetében játszott szerepét vizsgálta.¹ Ennek

során felhívta a figyelmet a "Haladás és hanyatlás a művészetben; és egy nemzeti múzeum berendezése" című előadására, amelyről az emlékiratait évtizedekkel később fogalmazó szerző maga is elfelejtette, hogy napvilágot látott a *The Museum of Classic Antiquities* 1852 márciusi számában. Szilágyi joggal értékeli magasra ezt az elegáns esszét a múzeumügyi gondolkodás történetében, arra is utalva, hogy a British Museum monográfusai szerint ennek a szövegnek fontos szerepe volt a világ akkoriban talán legjelentősebb gyűjteményének koncepcionális átalakításában.

Pulszky Ferenc nem ezen, a londoni University Hall-ban tartott felolvasásán fejtette ki először a műkincsek gyűjtésének fontosságára vonatkozó gondolatait. Az itáliai galériák, szoborparkok áttanulmányozása során kialakított meggyőződését már korábban publikálta "A műgyűjtemények hasznairól"² címmel. Úgy vélte - szoros összhangban a reformkori közvéleménynek az egy magyar politikai nemzetről kialakított nézeteivel - hogy a közös múlt, "a közös emlékezetek, a közös historia" az, ami a haza különböző nyelvű polgárait egybefűzi. Elsődleges tehát az erre vonatkozó anyaggyűjtés, de azért tágabb a világ: a nemzet múzeumában az ország minden - esetleg más nemzetektől származó! - kincsének is helyet kell kapnia. Nem is szólva az egyetemes ókor emlékeiről, melyeket kettős szerepben látat: önértékük mellett egyben a nemzet esztétikai nevelésének is ezek a legfontosabb eszközei. Az így berendezett múzeum pedig egyben gyümölcsöző turisztikai beruházás is - támasztja meg befejezésül közgazdasági érveléssel az erkölcsi-pedagógiai eszme-futtatást az ifjú kezdő, aligha sejtve még, hogy három évtized múlva a Nemzeti Múzeum igazgatói székéből pillanthat vissza egykori programjára.

Pulszky 1852-ben tartott angliai előadása magyar nyelven most lát először napvilágot. A fölényes tárgyi tudásról árulkodó eszme-futtatás más szempontot választ, mint a reformkori írás: elegáns könnyedséggel helyezi el a múzeumi intézmény kialakulását a művészetek emelkedésének és hanyatlásának egyetemes történetében. Némi szomorúsággal állapítja meg, hogy ma már senkit sem fűz misztikus kapcsolat az egykor vallásos céllal keletkezett és vállalási tartalommal telített műalkotásokhoz - ezért keresetnek új helyet a modern kor embere. A szépre oktató-nevelő múzeum az az intézmény, ahol úgy érvényesül e tárgyak időtlen szépsége és nagyszerűsége, hogy közben és körülötte a kort is látjuk, amelyben megszülettek. Ma újabb szempontok alapján új utakat keresnek, próbálgatnak a muzeológusok, ám ha meg akarják haladni a nagy elődöt, nincs könnyű dolguk: igencsak magasra tette a mércét.

Ferenc Pulszky on the philosophy of the National Museums

Ferenc Pulszky, publicist and art collector, one of the most interesting figures of Hungarian political elite of the last century, resided in England as an exile in the 1850s. Endeavouring to represent diplomatically the independent Hungary, he was ignored by the officials, but he was, however, welcomed by the intellectuals in the most frequent salons of London. It made a real sensation when he was forced to sell the most precious pieces of his famous art collection named "Fejérváry collection". He was considered as one of the first authorities in the field of art history; his articles were published in the leading journals he was an honoured guest in the auditoriums too. This is the first time that the Hungarian readers can read the most important details of an elegant Pulszky essay titled "On the Progress and Decay of Art; and on the Arrangement of a National Museum", which was presented originally as a very successful lecture at the University Hall, London in 1852. The text was edited in the March issue of "The Museum of Classical Antiquities".

Haladás és hanyatlás a művészetben; és egy nemzeti múzeum berendezése*

Korunk legéletbevágóbb kérdése az emberek nevelése: ennek fontosságát mind a politikusok, mind a vallásos gondolkodók elismerik. Ám amikor nevelésről beszélünk, leggyakrabban pusztán a megértési képesség gyakorlására és a morális érzék fejlesztésre gondolunk; túl kevés figyelmet fordítunk az ízlés fejlesztésére, a képzelet vezetésére és irányítására. A Szépség érzéke ezáltal fejletlen marad a közgondolkodásban; nem kérdőjelezhető meg viszont, hogy a képzelet tisztasága, a nemesre és szépre való hajlam az erkölcsi érzemény legjobb támasza. A történelem és a tapasztalat arra tanít bennünket, hogy a nemzetek és az egyének elleni legnagyobb bűnökét általában azok követték el, akiknek képzelete a gorombasághoz, a nyersességhez és az aljassághoz szokott. A dráma hatását az emberek esztétikai nevelésére nem vonhatjuk kétségbe, amiként napjainkban bátorításának hiányára sem panaszkodhatunk; de a mi modern színházi állapotaink világosan mutatják, mily csekély a befolyásuk az ízlés fejlesztésére. Látjuk, amint a mesterkelt hívatja magát művészetnek, a csillogás kiszorítja a szépséget, a különködés felülmúlni igyekszik a természetet. A valóságot utánzó festészet és szobrászat, amely az intuíción keresztül alakítja az ízlést, sokkal közvetlenebb hatással van az esztétikai érzék fejlődésére. Méghozzá kétféle módon is. Szobrokat manapság síremlékeken és a galériákban láthatunk. A halottak síremlékei azonban olyan hidegségről és modorosságról árulkodnak, hogy ízlésünk fejlesztése helyett a monumentális rondaság stílusához szoktatnak hozzá. Ám sajnos a múzeumok is távol állnak attól, hogy megfeleljenek azoknak a céloknak, amelyekért felállítottak. Igaz, nyitva állnak az érdeklődők előtt; ám berendezésük tökéletlen: segítség helyett csak fokozzák a tanulmányozó gondját, amit a tartalom megértésére törekedve érez.

Tágas, fényes színekkel és aranyozással díszített termekbe lépünk; különböző emberek, és különféle korok szobrai látjuk. Együvé helyezték a görög, a római, az etruszk és az egyiptomi emlékműveket; az eltérő korok nincsenek megkülönböztetve; egymás mellett állnak a hanyatló művészet túlértékelt darabjai és egy korábbi civilizáció kezdetleges leletanyaga. A csoportosítást és elhelyezést tisztán építészeti és dekoratív szempontok határozták meg, ez az oka, hogy látjuk ugyan az emlékeket, de nem értjük azokat.

Az antikvitás felbecsülhetetlen öröksége, amely oly mérhetetlenül fölötte áll a művészet modern alkotásainak, nem nyújtja azt a kielégülést, amelyet elvárhat-

nánk; hiszen a tudatra ránehezedik az elrendezésben uralkodó zűrzavar; fásasztóvá téve, hogy bármilyen összefüggést vagy értelmet találjon.

A szobrászat és a festészet mára a fényűzés és a kérékedés rabszolgájává vált; a művész többé nem ihletett próféta, aki költőként az emberi fantáziára, vagy filozófusként az értelemre és a jellemre van hatással. A művészet már nem nagyszabású és nem nyilvános; a teremtő zsenit megbéklyózza és megalazza az örökké változó divat, és csak néhány melodramatikus hatás, vagy valamilyen furcsa és szokatlan megoldási mód képes felrázni bennünket az eluralkodott érzéketlenségből. A műalkotásokat a társalgóban álló bútorzat részének tekintjük, és ez megváltoztatja szemléletünket: régi képek két-három másolatát, holland stílusban készült kis tájképeket, családi portrékat, kutyáink és lovaink képeit válogatjuk hozzájuk. Egy mélyen átgondolt és érzéssel kidolgozott műalkotás a teázó asztal fölé akasztva kísértetiesen hatna látogatóinkra, túlzottan komor lenne frivol estélyeinkhez, és oly kevéssé illene a társalgóhoz, mint egy prédikáció vagy egy tudományos előadás. Korunk nagy forradalmi társadalmi életünket és szokásainkat önzéssel és középserűséggel itatták át. Nem szeretjük, ha érzelmeinket erőteljesen megmozgatják; kielégít minket, ha szórakoztatnak; kerüljük az érzelmi viharokat, a lágy fuvalatokat keressük, melyek gyengéden fodrozva mindennapjaink felszínét képtelenek arra, hogy behatoljanak a lélek legbelső zugaiba.

A régiek egészen más szemszögből tekintettek a művészetre. Úgy gondolták, a művészet isteni eredetű, a vallás sarjadéka. Az emberi képzelet teremtő erejének első alkotásait az Istenség imádásának szentelték; az érzelmek első ritmikus kifejezése a himnusz volt; a filozófia, a teológia és a költészet első eszméi összevgyűltek a primitív népek teogóniájával és kozmogóniájával: és miként a költészet Isten dicsőítésével kezdődött, majd a teophániáknak és a hősök mítoszainak epikus ciklusával folytatódott, mielőtt a mindennapok eseményeihez fordult, éppígy a művész először megformálta az istenek képmásait és az Istenség tiszteletét szolgáló ceremóniák ábrázolását, majd a hősök és a királyok küzdelmeit, az istenek fiait és földi megjelenítőit; és csak később, amikor az egyén jogait többé már nem szippantotta magába az államé, akkor váltak a festői és szobrászati tanulmányok tárgyává az arcképek és a családi élet jelenetei. Természetes, hogy a művészetről vallott ilyen nézetekkel az ókor embere nem ismerte azokat az intézményeket, amelyeket a múzeum és a szoborcarnok névvel jelölünk. A templomok és piacterek, a színházak és cirkuszok, a fürdők és az oszlopcarnokok voltak az ő galériái. Ezekben nyilvános helyeken a műalkotások a vallás védelme alatt voltak kiállítva, és tökéletességükkel, szépségükkel az általuk dicsőített misztikus meséket igyekeztek hitelesíteni és valóságossá tenni. A művészet fenntartotta isteni és magasztos arculatát; távol a fényűzéstől és az egyéni nagyravágyástól az általános nagyság és rajongás emlékműve lett. Ez a köztársasági intézmények egyik eredménye volt, azé a szemléleté, amely egyaránt féltékenységgel tekintett mindenki-re, aki akár gazdagságával, akár érdemeivel, akár csillogó tehetségével emelkedett a többiek fölé. Nemcsak Periandrosz és Tarquinius, Korinthosz és Róma zsarnokai, de az athéni démosz és a római köztársas-

ság patrícius szenátorai is betartották ugyanezt a szabályt - miszerint az adott állapotok fennmaradása csak akkor lehetséges, ha levágják a legmagasabb búzakalászt, amely tönkretenné a búzaföld egyformaságát. Ezek az egyenlősítő nézetek hívták életre az osztrakizmosz intézményét, mely hatalmat adott az embereknek, hogy mindazokat száműzzék, akikről a közvélemény úgy tartotta, veszélyeztethetik a szabadságot. De ugyanez az ok, a féltékenység, amit a többség érzett a kevés kiemelkedő iránt, töltötte meg a templomokat és a piactereket a művészet legnemesebb alkotásaival. Amennyiben egy gazdag ki akarta elégíteni a maga kiállítási szenvedélyét, akkor a gyűlölettől és gyanakvástól való félelem kényszerében azt oly módon kellett megtennie, hogy a közönség is örüljön és elégedett legyen. A művészet gyöngyszemeinek magántulajdonban tartása irigységet szült volna; az egyetlen alternatíva az maradt, hogy az isteneknek ajánlották fel azokat, és hiúságukat a fogadalmi adományokon feltüntetett tisztelgő dedikációval elégítették ki. Az ókor nagyjainak sokat emlegetett egyszerűsége nem mindig a köztársasági erények eredménye volt, hanem a félelemé, hogy a republikánus egyenlőség gyanakvását ingerelik. Elég volt, ha a gazdagok önző élvezetekre, költséges bútorokra, mértéktelenül díszített ruhákra költötték a pénzt, azonnal gógós elbizakodottsággal bélyegezték meg őket (hübrisz), aminek a következménye gyakran volt pusztulás. Ugyanennek az elvnek a megnyilvánulását vehetjük észre a vallásos görög mesékben, mutatva, hogy milyen régi és mélyen gyökerező az emberek viselkedésének ez a vonása. Aki szépsége, képességei vagy a jó szerencse terén különbözött, és ennek tudatában sem mutatott alázatot, hogy szerénységgel hártsa el az istenek haragját, azt megbűntette a Nemezis. Niobe, Marsziusz, Arakné történetei éppen olyan típusú sorsokról szólnak, mint Ariszteidészé, Camillusé és Manliusé, akik a közösség bosszújának áldozatai lettek, mert nagy cselekedeteik megkülönböztették őket a középszertől.

Ímígyen a vallásos érzület és a politikai intézmények olyan irányt vettek, amely a műemlékeket kizárólagosan közösségivé tette, és nem csodálható, hogy még abban a késői időkben is, amikor Pauszaniász Görögországba látogatott, azt találjuk, hogy a templomok, a piacterek és a középületek telve voltak műalkotásokkal, miközben Rómában és környékén a paloták és a villák már zsúfolva voltak a görögországi zsákmánnyal. Midőn az ókori államok elfojtották a politikai szabadságot, jobban respektálták az egyén polgári jogait; és nem csak a császári palota, hanem a magánvillák is a művészet tárházaiává váltak. Ámde miközben növekedésnek indult a gazdagság és a fényűzés elfogadottabb lett, maga a művészet süllyedni kezdett; ez az az időszak, amikor először találkoztunk olyan gyűjteménnyel, amely - részben túlzott bősége miatt - már teljesen a mi múzeumainkra emlékeztet. Hadrianus, a nagytudású férfi, akit áthattottak a régi korok megmaradt emlékei, aki a művészetek barátja volt és nem becsülte alá annak hatását az életre, örökbefogadás útján lett a római birodalom ura. Gyalogszerrel látogatta végig a provinciákat, hogy megvizsgálja a valódi állapotokat, és saját megfigyelései alapján ítéltlen róluk. Éles pillantását nem volt könnyű rászédni, és gyorsan megérezte, hogy a béke és a bi-

* Az előadás a londoni University Hall-ban hangzott el. Az előadást illusztráló rajzok sorát Pulszky nagybátyjának, Fejérvárynak a régiség gyűjteményéből válogatták, azokból a darabokból, amelyek negyven év alatt éppen az előadásban elhangzó átgondolt tervezés alapján formálódtak. Az értékes gyűjteményt azután Raikes Currie, esq., parlamenti képviselő vásárolta meg.

rodalom látszólagos virágzása ellenére, az ország helyzete nem kielégítő. Jól tudta, hogy az ókori társadalom támaszai alá vannak ásva és ingatagok; azt gondolta, hogy főként a növekvő hitelenség, és annak a bevett vallásnak az elutasítása, amelyen a Római Birodalom alapult, és amelynek intézményeivel olyan hatalmas kiterjedést ért el, okozták a hanyatlást. A közeledő pusztulás e szimptomái arra figyelmeztették a római bölcseket, hogy a világalalom kicsúszik a kezükből, és életrevalóbb nemzetek kezébe kerül. A császár megérezte a régi tradíciók hatalmát, a köteleket, amely összefűzte a művészetet a vallással, és hitte, hogy az ő hivatása restaurálni a birodalmat, mely lassan, de megállíthatatlanul süllyedt lefelé. Ezért először is megkísérelte megújítani a hivatalos birodalmi kultuszt, melyet a kételkedés és hitelenség megrendített. Pártfogásával a filozófusok nekiláttak a mitológia újbóli megerősítésének: meséiben az absztrakt igazságok szimbólumait keresték, és a homéroszi képzőművészek színeibe. Hadrianus helyreállította a pusztuló templomokat, a szentélyek raktáraiból előhozatta a legrégebbi szobrokat, csodás összegekkel és ünnepekkel hívta fel a figyelmet a régi vallásra. Thészeusz városa, Athén mellett egy új várost alapított, Hadrianus városát; talán azt remélte, hogy ennek is meglesz a maga Pheidiasza és Periklésze, Aiszkhülosza és Szophoklésze. Visszatérve szülővárosába, egy villát építtetett Tiburban, hogy ott meglegyenek a legszebb műemlékek másolatai, melyeket szerte a nagyvilágban látott. A termeket egyiptomi és görög alkotások díszítették, és a művészeknek mindazokat a stílusokat le kellett másolniuk, amelyekkel a birodalomban találkozott. Járatos lévén a művészettörténetben, megrendelte a fáraók óriási emlékműveinek, továbbá Görögország szent csodáinak másolatait, különösképpen a virágzás korabelieket, mivel hitte - akár csak a mi korunkban Lajos bajor király -, hogy ezáltal vissza tudja hozni a vallási ragyogás és a művészi tökéletesség korszakát. Úgy akart élni, hogy az antikvitás mesterművei vegyék körül; számára mindezek nem a császári trón fellengzős díszletei voltak, hanem kormányzása emlékei, politikájának maradványai bizonyítékai. Villája ezáltal múzeummá vált, de a hatása eredménytelennek bizonyult. Hadrianus egy briliáns lappal járult hozzá a művészettörténethez, de képtelen volt új életet adni a hanyatló pogányságnak; mi több, ő maga is szkeptikus gondolkodó volt, nem hitt azokban az istenekben, akiknek az oltárait meg akarta újítani. A régi kultusz restaurálójá a kételkedő filozófus szavaival az ajkain hunyta le a szemét.

Hadrianus csodálatos megújító korszaka után a művészet, az ősi vallás és a római birodalom gyors pusztulásnak indult. A római mellszobrászat volt a művészi géniuszok utolsó mentsvára. Amikor a művészet kapcsolata megszűnt a vallással, és csak a császári hatalom dicsőítése lett egyedüli célja, még egykori forrásánál, a vallásnál is rohamosabbá vált a süllyedése; gyorsan elfelejtődtek a régi műemlékek, nem újították fel többé a templomokat. Mikor Constantinus felállította diadalívét, a Hadrianuséről leszedett domborművekkel ékesítette azt, mert művészei képtelenek voltak versenyre kelni az elmúlt korokkal. Jóval azelőtt, hogy a szenátus eltörölte a capitoliumi Jupiter tiszteletét, a szobrászok képelete már terméketlenné

vált, és nem akadt művész, aki elég tehetséges lett volna ahhoz, hogy vállalkozzon az istenek és emberek atyjának megmintázására.

Az apátiát, mely az ókori bálványok mellőzését eredményezte, újfajta izgalom követte. A nép figyelme ismét az ókori művészet emlékei felé fordult, de csak azért, hogy lerombolja őket. Elkábítva az emberek esztétikai érzékét, a műkincseket pusztán azon bálványimádás szemtanúinak és eszközeinek tekintették, amelyet épp akkor tiportak el az emberek. Megsemmisítésre ítélték őket: sőt, mint a köznép babonájának, és a régi kultusz papjai álnok fortélyának, természetfeletti erőt tulajdonítottak nekik. A mély benyomás, amelyet a tökéletes formák gyakoroltak még azokra is, akik a bálványok lerombolásának szándékával nyomultak a templomba, a rettegő ámulat, mely néha megállította a lesújtani készülő kezét, szintén a mágikus erő bizonyítéka lett.

Ám az ilyen pillanatnyi megingás csak még jobban fel-tüzeltelte a fanatizmust, és az emberi zsenialitás mesterműveit a gonosz teremtményeként törték darabokra. A rombolás korszakát jól jellemzi az a tény, hogy a jámbor képmorbolók dühe elsősorban a szobrok feje ellen irányult. A nemes nagyszerűség, amely a bálványok vonásaiban megjelent, felizgatta a tömeget; az emberek fellazult érzelmei nem bírták elviselni az olümposzi derűt, ami beragyogta a szobrok fenséges homlokát; a zsenialitás bélyege ítélte őket pusztulásra. Azok hódolata, akik nem tudták egyik percről a másikra elhagyni apáik hitét, melyből az emberi gondolkodás legnemesebb alkotásai születtek, felingerelte azoknak a fanatikus szerzeteseknek a vak dühét, akik a legszebb műveket választották ki lerombolásra. Libanius megható esedezése, hogy művészi értékeikre hivatkozva kegyelmet kérjen a templomoknak és bálványoknak, hatástalan maradt. Az antik világ néhány ünnepelt emlékműve a konstantinápolyi császári palotákban védelmet talált, és a Lausus Palota modern művészeti galériává változott, míg nem egy véletlen tűzvész elpusztította a benne lévő kincsekkel együtt.

De az új művészet csírája hamarosan szárba szökött az új doktrína nyomán, és a kereszténységre áttérő nemzetek sokkal férfiasabb táptalaján. Kezdetben a kereszténység eszméi csak a beavatottak által értett szimbólumokban jelentek meg: Orpheusz és Aristaeus jelenítette meg a jó pásztort, a szomjúhozó szarvas pedig az isteni igazságot kereső hívőket; a szőlőtöke és a hal a Megváltót szimbolizálták - az első, mert Krisztus mondá, "Én vagyok a szőlőt, ti vagytok a szőlővesszők" [Ján. 15.5.]; a második azért, mert a Iészosz Khrisztosz. Theú(h)üosz, Sztóter [Jézus Krisztus, Isten Fia, Megváltó] kezdbetűi alkotják a jól ismert monogramot: ikhthüsz [hal]. A kereszténységnek ekkoriban még nem volt jellemző stílusa; ami volt, csak az ókori művészet egyik ágának tekinthető. De a kötelek, ami ehhez fűzte, megsemmisült, amikor a Megváltó életének és keresztrefeszítésének jelenetei kerültek a művészek gondolkodásának középpontjába. A művészet attól fogva újra sugallatként jelent meg, s a korra jellemző álmokkal és látomásokkal teltek meg az első mesterek legendái. Noha az egyéni hitűságot nem számították teljesen a művészet szférájából, az egyén csak az imádás révén került kapcsolatba az irányadó ábrázolásokkal. Ezerszer ismétlődött a

trónon ülő szent Szűz képe, ölében a gyermek Megváltót tartva, körülötte az adományozó védőszentjeivel és családtagjaival, akik jámbor áhitattal térdelnek; a témáról szóló képek nagy tömege a legékesebb bizonyítéka annak, milyen népszerű volt ez a felfogás, eképp vésődve be az emberek tudatába. Ez a Megtestesülés győzelme volt, amelyre az adományozó - védőszentjei közvetítésével - a maga üdvösségét alapozta. Az akkori idők kereszténységének egész vallásos szemléletét, az egyének az örökkévalósághoz való kapcsolatát szimbolizálták ezek a pompás Madonna festmények.

A keresztény művészet maga is ugyanolyan módon fejlődött, mint az ókori szobrászat: a primitív művészet tökéletlen, de rideg és hatalmat tükröző ábrázolási váltak típusokká és a későbbi korok sem változtattak ezen; másolták és újra csak másolták őket, míg végül a nemzetek történelmében egy nagy esemény, egy új korszak fel nem ébresztette a szellemi hatalmat, és össze nem törte az ellenőrzés béklyóit. Ilyen volt a múltban a győzelem a perzsák fölött, a görög függetlenség diadala; a középkorban ilyen volt a pápa és a császár küzdelme. Aiszkhülosz és az őt követő Pheidiasz jelezte ezt a kort Görögországban; Dante és Giotto, Wolfram von Eschenbach és a rajnai iskola mesterei formálták a korszakhatárt Itáliában és Németországban. Ezeket a nagy embereket még átjárja a tiszta vallásos érzület, még az istenség érzete irányítja kezüket; de érzékelésük már jóval átfogóbb látókörű, és meghaladják elődeiket, akiknek életében az egyház nemcsak a dolgok kezdete, hanem egyben a vége is. Dante, Giotto és német kortársaik a világ elé állnak, hogy lángelméjük hatalmával átfogják koruk legszélesebb vallási és politikai várakozásait. A krédó inspirálta őket, amelyet dicsőítettek, és amelynek küzdelmeiben írásaikkal és festményeikkel részt vettek. Kiterjesztették a művészet hatalmának határait; a vallásos ábrázolás gazdagabb és érthetőbb lett; a kompozíció drámai, a rajzolat és a színezés természetes; ám döntően továbbra is a szigorú és őszinte vallásosság jellemezte őket; a művészet ebben a korszakban egyszerű nyilvános és nagyszabású.

Miközben Nyugat-Európában a művészet oly sok szépséggel és kecsességgel éledt fel, hála a kereszténység elveinek és követelményeinek, egyben tovább is fejlődött, felfedezve az évszázadok óta eltemetett és elfeledett régmúlt civilizációk emlékeit. Konstantinápoly, ahol az ókori művészet néhány tradíciója, és a görög tudomány sok értékes maradványa volt még fellelhető mumifikált állapotban, tovább már nem tudott ellenállni a dél-keleti barbárok támadásainak. Úgy hullott le, mint egy túlérett gyümölcs; de nem korábban, mint hogy a nyugati világ termőföldje ne lett volna eléggé előkészítve az értékes mag befogadására. A körülmények szerencsés összekapcsolódása folytán, ekkor találták fel a könyvnyomtatás művészetét, amely a legnagyobb hatással volt az emberiség történetére: eszközt adott ahhoz, hogy az emberek között elterjedjenek a görög tudománynak a keleti birodalom fővárosából érkező kincsei. Az érdeklődés most az ókori maradványok felé fordult, melyeket mindeközéig alig méltattak figyelemre. Az ókor műveit többé nem a lerombolni való bálványimádás eszközeinek tekintették; egy újra nagrabecsült civilizáció maradványait tisztelték bennük, többre értékelve, mint ahová a jelen

civilizáció feljutott, teljesen más alapon ugyan, de a dicsőség egyenlő fokán. Úgy látszott, mintha az ókori művészet alkotásai kivárták volna a pillanatot, amikor biztonságosan előkerülhetnek újra. Mikor pedig megszűnt a fanatizmus pusztításának veszélye, tömegesen kerültek a napvilágra; és Róma, melynek a tizen-nyegyedik században nem volt ötnél több antik műemléke, ismét megtelt az ókori szobrászat legnemesebb darabjaival, velük díszítették a palotákat és a kerteket. A vatikáni Belvedere, a Farnesék és Mediciek villái menedékhelyei lettek a mesterműveknek, amelyek tizenöt századdal korábban a császári palotákat, a közfürdőket, az ókori Róma villáit ékesítették szinte ugyanezek a helyeken. Miként Itáliában fejedelmi kiállítások tárgyaivá lettek, az Alpokon túli Európában ritkaságnak számítottak, és az előkelők gyűjteményeiben kaptak helyet, csillogó kristályok és kitömött állatok, spirituszban tartósított szárnyak és kétes hitelességű történelmi relikviák között.

De ahogy a műemlékek száma növekedni kezdett, és mindinkább tudományos kutatás tárgyainak tekintették őket, üres palotákba kerültek, a Vatikán és a római Capitólium termeibe, a drezdai Japán palotába, a párizsi Louvre-ba, és a szentpétervári Ermitázsba. Nápolyban, Münchenben, Berlinben és Londonban óriási épületeket emeltek, mint a művészet és antikvitás templomait. De a nápolyi Studiókban e művek úgy állanak, mint egy raktárban, ahová a tárgyakat érzelmek nélkül halmozták fel; sőt még itt Londonban is egy fedél alá kerültek az emberi tehetség legcsodálatosabb alkotásai a természetrajz tárgyaival. A Parthenon remekaitől egyenesen a kitömött foka és bölény felé haladunk; két óriás zsiráf áll őrszemként a vázák galériája előtt. Mi több, a művészeti alkotások elrendezésében nem látunk vezérelvet, sem folyamatosan végigvitt rendszert. Az egyetlen szisztematikus megközelítés a földrajzi, miszerint az ugyanazon országból származó emlékek együvé kerültek, de itt is tekintet nélkül az időrendre és a stílusra. A fáraók kolosszális figurái össze vannak keverve a Ptolemaioszok korának görög munkáival, a Hadrianus-kori művek a periklészai időkével. A müncheni Glyptothekben és a berlini múzeumban a gyűjteményeket általánosabb, de nem teljes terv alapján alakították ki; az építészeti hatások előnyben részesítése, és a királyi nagyság megmutatása miatt elutasították, hogy a monumentális művészet történetének hiányzó darabjait gipszöntvényekkel pótolják, pedig a múzeum így válhatott volna művészeti iskolává és a történelem hiteles archívumává. Vannak ugyan nagyszerű bizonyosságok csodálatos kiállításokra, de mindenütt hiányzik belőlük az emberekre gyakorolt civilizáló hatás, amit könnyen megadhatnának, ha megfelelően lennének berendezve.

Ismereteink mai szintjén, amikor érezzük, hogy létezik olyan kapocs, amely összeköti minden korszak civilizált nemzetét, az a múzeum, amely a görög, az etruszk vagy a római művészetnek csupán néhány többé-kevésbé fontos példányát őrzi, nem képes megfelelni a közönség elvárásainak. Látjuk, hogy az egyiptomi régiségek, amelyeket a múlt században kizártak a művészettörténetből, és csupán különlegességeknek tekintettek, mára mindenhol a közgyűjtemények részeivé váltak. Sőt, az olyan keleti népek munkái, mint a perzsáké, az asszíroké, és a hinduké, valamint Kíná-

ban és Japánban a sárga faj alkotásai, figyelmet keltettek, noha a görög ideáltól való különbözőségük miatt némely művészek lenézték ezeket. A megelőző civilizációk összes műalkotása a jelenleginél - amikoris egyiüvé rakták őket Afrika és Oceánia barbár fajainak ritkaságaival s szerszámaival - értékesebb helyet igényel. Mióta a keleti civilizációknak az emberiség történetében elfoglalt maradandó helye már nem kérdéses, meg kell adnunk műalkotásainak is az illő figyelmet. A múzeumnak a művészettörténet tökéletes képét kellene adnia minden civilizált nép körében. Mindazon műalkotások gyűjteményének kellene lennie, amelyeken nyomot hagyott a régmúlt századok művészi hajlama. Tartalmaznia kellene az emberiség mintázó képességének minden fontos dokumentumát. Egy ilyen nemzeti intézmény felállításánál nem az emlékek ritkasága kell, hogy az elsődleges szempont legyen, hanem a sorozat teljessége; gondoskodni kellene arról, hogy egyetlen olyan mű se maradjon ki, amely a különböző népek változatos művészeti korszakait jellemzi; és ha nem tudunk hozzájutni márványból és rézből, akkor ki kell egészíteni a hiányokat gipszöntvényekkel. Akkor egy ilyen múzeum termeiben tett séta 30 évszázaddal ismertetne meg bennünket, melyeknek mindegyike bemutatna néhány művet, mint civilizáció emlékét, jelezve a mérföldkövet az emberi haladás útján és megmutatva a haladás és a hanyatlás minden állomását. Ily módon tanítaná és figyelmeztetné a jelen generációt. De hozzá kell tenni, hogy e művek tanítását kevesen értik, kevesen hallják meg azokat a tanulságokat, amelyekről a művészet szakadatlan sorának alkotásai számolnak be, mert a rohanó élet zajában a fül képtelen meghallani az elmúlt korokból átszűrődő tanító hangokat. Elyugodtak már az indulatok, melyek a művek körül hullámoztak; eltűntek az őket létrehozó dinasztiák és nemzetek; elfelejtődtek az istenek is, akiknek szóltak; de bármí, ami a tehetség bélyegét viseli magán, még ma is tisztelet tárgya; hiszen, ami nagyszerű és szép volt az elmúlt évszázadokban, az marad az eljövendőben is. Pontosan ugyanez áll a nagy és nemes tettek hatására, mind a nemzeteknél mind az egyéneknél; akár mennyire elrejtjük vagy nem vesszük tekintetbe a kortársak, egy igazságosabb utókor majd méltányolni és dicsőíteni fogja azokat; és éppen e megfontolásból mindenkor és minden körülmények között érdeklődéssel és együttérzéssel nézünk az előző korok nagyszerű és magasrangú emlékeire.

A műalkotások hatását mindenki érzi, aki az antikvitás tanulmányozásának szenteli magát; ezért is van az, hogy oly sok kiváló ember szereti körülvenni magát antik tárgyakkal. A népszerű római hagyomány szerint, aki egyszer a Trevi kútnál oltotta szomját a forrás tiszta vizével, ezzel azt az ellenállhatatlan vágyakozást is magába szívta, amely mindig visszaviszi őt az örök városba; nos eképp lakozik misztikus báj az antik emlékekben, állandóan visszahúzza bennünket hozzájuk, jóllehet a pillanatnyi érdekeinkért folytatott küzdelemben hosszú ideig háttérbe voltak szorítva.

Az emberi szellem többet igényel, mint a jelen pillanatot élvező gyermek; cselekedni óhajt a jövőért, és érteni akarja a múltat. Az a nemzet, amely nincs tudatában a világ rendjében elfoglalt helyzetének, alárendelt tagja marad a nagy emberi társadalomnak, és előbb vagy utóbb túlszárnyalják az erősebb szervezet-

tel rendelkező fajok. Midőn egy civilizált nép erőtlenné és hanyatlóvá válik, ha társadalmi kapcsolatainak rendszere pusztulni kezd, a közelgő hanyatlás legbiztosabb jele a fokozódó önzés; mindenki csak a jelen békéjével és virágzásával törődik, szemet húnnyva a jövőendő előtt, elfeledve a múlt intéseit.

Az élettelen tetemeget ugyanolyan rosszul tűri a világ erkölcsi rendje, mint a fizikai; ha elszáll a lélek, a test alkotó elemeire bomlik. Társadalmi rendünk mai legfőbb tartópillérei a vallás doktrínái, a jogtudomány alapelvei, és az ízlés évezredek által ránk hagyományozott egyetemes kultúrája, a korok és népek bölcsői munkájának eredménye. Az eszmék azonban nemcsak szavakban testesülnek meg, hanem formákban is; a római és görög géniusz kincseit megőrzi a műemlékek és a kódexek; és csakugyan, Egyiptomnak, Asszíriának és Perzsiának a döntő hatását - azon országok ezek, amelyek az első fellendülésnek és a történelmi ifjúkornak a szentaniúi voltak - másképp ma már nem deríthetjük fel, csak építészetiük, festészetiük és szobrászatuk egykorú műemlékeinek tanulmányozásával.

Egy olyan múzeumban, amelyet korunk igényei és kutatásai szerint rendeznek be, a civilizált népek műalkotásait kronológiai rendben kellene elhelyezni. Az indiai tanulatlan képzelet termékei, amint szembeszállnak a szubtrópusi természet túlnyomó erőivel; a buddhizmus józanabb emlékei; a kínai szakértelem képzeletdús munkái; a hierarchikus Egyiptom félelemkeltő szobrai; Perzsia és Asszírnia kimunkált reliefjei; az emberi tehetség legszebb darabjai, a fiatal Görögország mesterművei; Etruria gyakorlott kézműveseinek hagyatéka, és a császári Róma műemlékei; mindezen alkotások kronológiailag elrendezve hű képet adnának az emberiség művészi fantáziájának fejlődéséről. Ez lenne a Történelem Szellemének megtestesülése. Egy ilyen gyűjtemény a legmeggyőzőbb bizonyosága lehetne a civilizált népek rokonságának, az emberiség egységének. Látnánk, hogy a művészet indulása ugyanolyan minden nemzetnél; és bár a sajátos körülményekből adódóan a fejlődés eltérő utakon és eltérő formákban haladt a tökéletesség felé, ki tudnánk nyomozni a közeli rokonságot és a kapcsolatot minden nemzet művészetének mesterművei között, világosan megmutatva, hogy a szépség érzése minden korszakban és minden országban egyforma, és hogy a képzőművészetek - amint széttrörik a konvenció rabságát, amely megvédte őket gyermekkorukban, de egyben meggátolta továbbfejlődésüket -, akár Japánban vagy Athénben, akár a Nílusnál vagy az Arnonál, akár az Eufrátesznél vagy a Tiberisnél nézzük, az emberi lángelme legnemesebb teremtményei.

(Papp Tímea fordítása)

Jegyzetek

1 Szilágyi János György; Pulszky Ferenc és a múzeum helyzete a 19-20. századi európai kultúrában.

Magyar Tudomány 1995. 8. sz. 913-918. o.

2 Athenaeum, 1838. 12. sz. 185-189.

Kiállítások

Budapest az újkorban

Történelmi pillanatok egy nagyváros életében - új állandó kiállítás a Budapesti Történelmi Múzeumban

Buzinkay Géza - Vigh Annamária

1. A kiállítás előtörténete

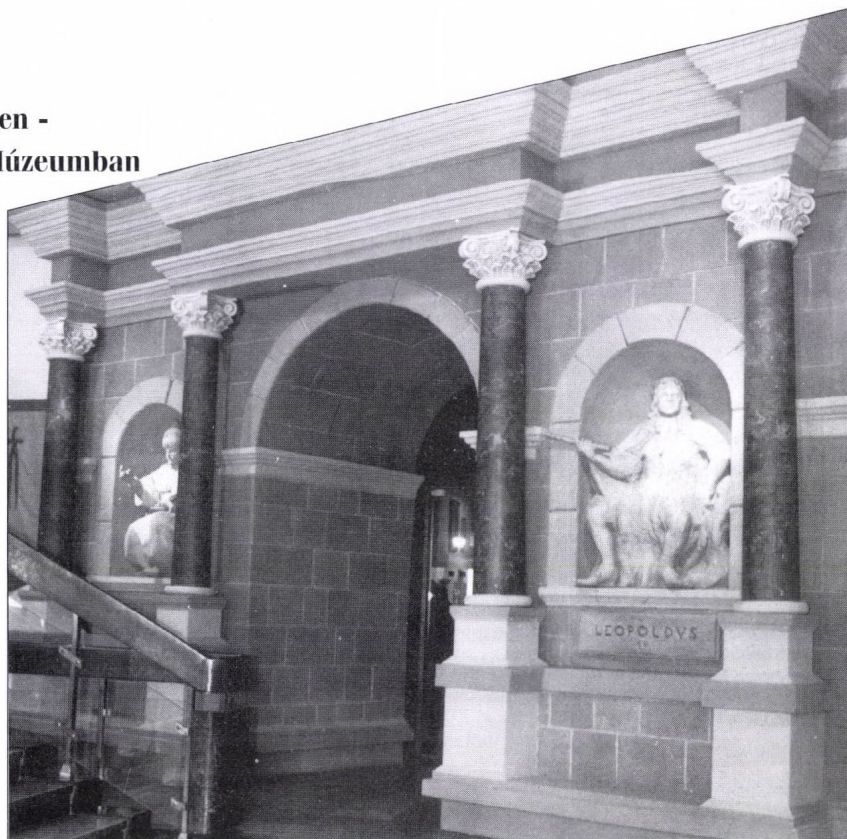
A Budapesti Történelmi Múzeum alapfeladatai közé tartozik a város történetét, fejlődését bemutató állandó kiállítás létrehozása. 1989-től, az előző újkori állandó kiállítás lebontásától kezdve, megvolt az igény és a szándék a város-történelmi kiállítás megépítésére. Az első koncepció nem került elfogadásra, így 1993 nyarán új munkába kellett fogni.

A mostani kiállítás tématerve 1994 nyarára született meg. A feladat nem volt egyszerű, hiszen a bemutatható tárgye-gyüttes jelentős része a korábbi kiállításokhoz képest változatlan volt. Mivel a kölcsönzések számát a minimálisra kívántuk csökkenteni, ezért a részben már ismert műtárgyanyagot kellett új környezetbe helyezni és célirányosan bővíteni.

A koncepció megfogalmazásakor nem is gondoltuk, hogy milyen nehéz feladatra vállalkozunk. Papíron könnyű volt felidézni az egyes korszakok hangulatát, s eredeti terveink szerint hanggal, muzsikával, mozgóképpel ötvözni a tárgyi környezetet. A megvalósítás és a kiállításépítés során azonban igen sok részproblémával kellett megküzdenünk. Történelmi kiállításról lévén szó, komoly vitákat váltott ki az időhatárok kérdése. A kezdő időpont meghatározása 1686 - kevésbé volt problematikus, hiszen Buda ostroma elfogadott időhatár: Abban a kérdésben viszont, hogy időben meddig mutassuk be a város történetét, eltértek az álláspontok. Voltak érvek az 1945-ig, az 1956-ig és a közelmúltig terjedő bemutatás mellett is.

Végül az utóbbi időhatárt választottuk azzal az engedménnyel, hogy az utolsó harminc évről csak hangulatokat kívántunk felidézni. A látogató az 1970-es évek elejének pesti presszójában foglalhat helyet, és egy kávé mellett a falakon látható plakátok, kisnyomtatványok, fotók segítségével kaphat impressziókat az elmúlt évtizedekről. A vetítőteremben pedig három filmösszeállítást tekinthet meg ebből a korszakból.

Döntésünket indokolta, hogy igencsak eltértek a vélemény-

nyek az eltelt évtizedek várostörténelmi szempontból leg-hangsúlyosabb pontjainak meghatározásában. Nehezen lehetett meghatározni a sajátosan budapesti lét tárgyi környezetét. A kialakuló uniformizált világban nagyon kevés olyan pontot találtunk, mely kizárólag Budapestre volt jellemző.

Eldöntendő kérdésként merült fel, hogy a kiállítás mennyiben kövesse folyamatosan - kronológiailag és tematikailag - az elmúlt évszázadok történelmi eseményeit. A feladatot nagyon megnehezítette, hogy Pest, Buda majd Budapest története nem választható el élesen a mindenkori országtörténettől, így értelemszerűen az országos események folyamatosan meghatározták a városok, a főváros történetét.

A szakmai viták során kikristályosodott végső döntésünk rendhagyó, de felvállalható volt. A városok történetéből olyan fordulópontokat, eseményeket, jellegzetes helyszíneket választottunk ki, amelyek bemutatása, egymásmellettisége logikai rendet alkotott és történelmi folyamatokat tükrözött. Rendhagyónak tekinthető azoknak a jelkép erejű hangsúlyoknak a kiválasztása, melyekre a kiállítás felépült és rendhagyóvá vált ezeknek a szimbólumoknak a megjelenítése is.

A tárgyi anyag, a rekonstrukciók és a modern kiállítási

Lotharingiai Károly allegorikus diadalívé Allegorical triumphal arch of Charles of Lorraine

Fotók - Photos: E. Szalatnyay J.

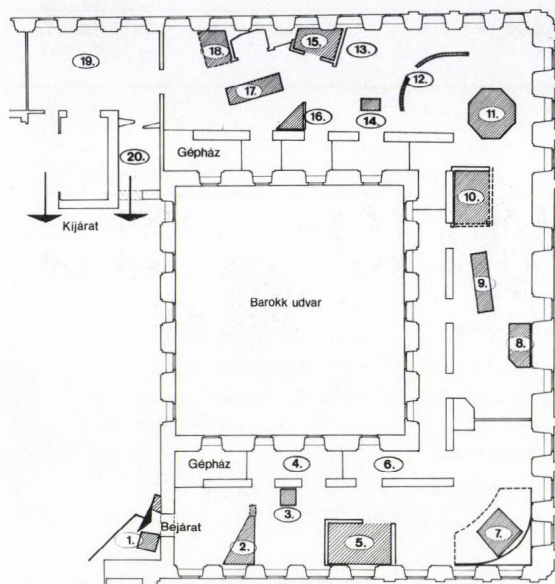
Budapest in Modern Times, historic moments in the life of a metropolis

The new permanent historic exhibition of the Budapest Museum of History opened on 15 December 1995.

The opening of the exhibition was preceded by almost four years of preparatory work.

For the about 1200 m² exhibition space, we chose such turning points, events, characteristic scenes in the life of the cities, the presentation and the coexistence of which formed a logical order and

- 1 Diadalív - Triumphal arch
- 2 Romos várfal
Castlewall in ruins
- 3 Makett - Maquette
- 4 Kápolna - Chapel
- 5 Barokk polgári otthon
Baroque civil home
- 6 Lövölde - Shooting gallery
- 7 Vásári sátor - Market booth
- 8 Alter Antal üzlete
Antal Alter's shop
- 9 Lánchídi oroszlán
The lion of the Lánchíd
- 10 Sugár úti ebédlő
Dining room on Sugár út
- 11 Milleniumi pavilon
Pavilion of the Millenium
- 12 Szabadság tér
Szabadság square
- 13 New York kávéház
New York Café
- 14 Obeliszk - Obelisc
- 15 Szerkesztőség
Editional office
- 16 Mérnöki iroda-Enginery
- 17 Romos lánchídi oroszlán
The ruined lion of the Lánchíd
- 18 Bank - Bank
- 19 "Omnia" presszó
Omnia espresso
- 20 Vetítő
Projector room

technika lehetőségei hét szimbólum köré fonódnak, illetve ezeket emelik ki.

1. Lotharingiai Károly allegorikus diadalíve, mely a török várvédők feletti győzelmet, mint az európai összefogás eredményét hangsúlyozza. Ez a szimbólum a kiállítás és az újkori várostörténet nyitánya.

2. A Duna-folyam, mely elválaszt és összeköt, esztétikai és szervező erő, fő közlekedési útvonal, a kereskedelem meghatározója és a mobilitás jelképe. Romboló árvizeivel az európai színvonalú modern várostervezés lehetőségét teremti meg.

3. A Lánchíd, Pest-Buda első állandó hídja, mely a városok számára az összeköttetést, a kapcsolatot jelképezi. Mint a reformkor alkotása, a modern polgári társadalom megszületését és a kisvárosok egységes nagyvárossá válását is szimbolizálja.

4. A milleniumi kor kettős értelmű városformálásának monumentumai: a nemzeti identitásérzés jelképe a Hősök terén: a Milleniumi emlékmű szoborcsoportja, illetve a polgári öntudat és a gazdasági erő kifejezői a Szabadság téren: a Nemzeti Bank és a Tőzsdepalota épületei.

5. Az 1919 május 1-jei dekoráció rekonstruálása: a vörös drapériával bevont, konstruktivista alkotássá átváltozta-

tott milleniumi oszlop megjelenése a teremben a múltat is átfogalmazó, az ideológiai alapú korszakváltást érzékelteti.

6. A második világháborúban lerombolt Lánchíd, a város és a legtágabban érthető múlt pusztulását jelképezi, ugyanakkor a helyreállítás, az újjáépítés, az újrakezdés lehetőségét is jelenti.

7. A mai Budapest urbanisztikai képének összetevői: a lakótelepek, Finta József szállodái és középületei, a tradíciókat őrző-felelevenítő városvédő mozgalom munkájának eredményei. A nagyváros állandóan változó, a gazdasági, kulturális és politikai életére azonnal reagáló utcaképe.

A felsorolt csomópontok természetesen csak részben alkalmasak a városi élet, az egyes korszakok bemutatására. Az idézett hangsúlyok mellett a városok szerkezeti, topográfiai változásait megragadó térképek szolgálatják a vezérfonalat kiállításunkon. A tárgyi anyag nagy része tematikailag a 9 darab ún. főterképhez igazodik, illetve kiegészíti a térképekről leolvasható információkat.

Kiállításunk középpontjában a mindenkori városi, fővárosi polgár áll. Ő jelenik meg személyi irataival, arcképeivel; őt idézik a bemutatott enterieur-ök.

1.2 A kiállítás tárgyi anyaga

A kiállítás tématerpén alapuló kiállítási forgatókönyv mintegy 900 műtárgy 1200 m² kiállítótérben való bemutatásával számolt. A kialakult kiállítási koncepció műtárgybázisát az egykori Székesfővárosi Múzeum legértékesebb tárgyai adták, kiegészítve a gyűjtemények későbbi jeles darabjaival. Anyagi lehetőségeink függvényében vásárlásokkal pótoltuk a hiányokat. A kiállítási anyag kiválasztásánál döntő szempont volt a tárgyak állapota. Számos esetben a kiválasztott tárgyak olyan rossz állapotban voltak, hogy restaurátoraink nem vállalhatták fel felelősséggel a munkát, ezért a bemutatástól el kellett tekintenünk vagy azt későbbre kellett halasztanunk.

Sikeres volt a képzőművészeti anyag restaurálása. Olyan műalkotások kerültek kiállítható állapotba, melyek bár művészettörténeti értékük nem mindig elsőrangú - a várostörténet szempontjából igen fontosak. (Pl. városi tisztviselők és polgármesterek portréi.)

Igen sok gondot okozott annak az eldöntése, hogy eredeti tárgyat vagy annak másolatát mutassuk-e be az állandó kiállításon. Végül is a muzeológusok álláspontja és a rendelkezésünkre álló anyagiak döntöttek. A papír- és fotóanyag egy részét sikerült a kiállítás megnyitására másolatban elkészíttetni, a többi tárgy másolatása azonban még előttünk áll.

2. A kiállítás megvalósulása, az elképzelések és a valóság
Az eredeti elképzelések és a megvalósult kiállítás közötti eltéréseket, engedményeket két tényező okozta: egyrészt a pénzhiány, másrészt a kivitelezés nehézségei.

A kiállítási koncepció megfogalmazásakor számos makett megépítését határoztuk el. Ezekről fokozatosan le kellett mondanunk, mivel kiderült: a történetileg hiteles makettek elkészíttetése meghaladja a múzeum lehetőségeit, nemcsak pénzügyi szempontból, hanem azért is, mert az

Buda szabad királyi város The Free Royal Town of Buda

A pesti vásár Market in Pest

reflected historic processes. The selection of the accents of symbolic importance upon which the exhibition was built up may be regarded as extraordinary. The object material, the reconstructions, and the possibilities of the modern exhibition technique are twined around or accentuate seven symbols.

The differences between the original ideas and the realised exhibition, the concessions, were caused by two factors: firstly, the shortage of money, secondly, the difficulties of construction.

The construction of the exhibition had to be divided into two parts: between the museum team and an external firm. The dominant view elements were planned by an external expert, a theatre stage-designer, while the traditional presentation sites by the architect-planner of the museum. The harmonisation of the two styles was not without problems.

The opening may only mean the closing of a phase in the life of the exhibition - especially if it is prepared for a longer period of time. The period which may be called the weekdays of the exhibition is at least as important as the earlier ones.

The finished exhibition has to "work", that is it has to pass on the most possible of its sides and hidden information to the public. The mediums of the exhibition - colourful, captivating, entertaining, and tempting a return - all only serve the aim of education, the transmission of knowledge, and increase the effectivity of this.

In our hopes, the relative permanence of the exhibition shall not mean an immobility, as we believe that, with its new character, it is apt to renew continuously and to satisfy the changing demands of the public.

előkészítő dokumentáció összeállítása rendkívül nehéz feladat. (Pl. számos esetben hiányoztak a hiteles tervek.) Terveinkben fontos szerepet szántunk a különböző korszakokat és helyszíneket megidézõ hangeffektusoknak. Több kivitelezõvel is tárgyaltunk, de ötleteiket nem tudtuk beépíteni az építészeti tervekbe, így ezekről is le kellett mondanunk.

Részben hasonló sors várt a mozgókép, a film kiállításon belüli felhasználására. A koncepció lényeges eleme volt az az elképzelés, hogy az elsõ világháború utáni korszak bemutatását a mozgókép segítségével oldjuk meg. Úgy véltük, a korábbi korszakoktól eltérõ módszerekkel, a film segítségével megjeleníthetjük a 20. századi nagyvárost. A film nemcsak kiegészítõ produkcióként kapcsolódott volna a kiállításhoz, mint jelenleg, hanem egyes enterieur-ökbe is kivételként szeretnénk volna elhelyezni. Sajnos kivitelezési és anyagi nehézségek miatt csak a filmanyag kiválógatására került sor, valamint a kiállítótérhez kapcsolódóan kialakítottunk egy 20 személyes vetítõtermet, ahol a filmösszeállítások megtekinthetõk.

A problémák felsorolásánál rendre megemlítettük a kivitelezés nehézségeit. Ez fõként abból adódott, hogy a múzeum kiállítástervezõ- és építõ csapata számára túl nagy feladat volt a kiállítás igényeink szerinti megtervezése és kivitelezése. Kénytelenek voltunk a kiállítás kivitelezését két részre bontani és megosztani a múzeumi gárda és egy külsõ cég között. Itt nemcsak a kiállítás építésérõl volt szó, hanem a tervezési munkák megbontásáról is. A domináns látványelemeket külsõ szakember, színházi díszlettervezõ - Vayer Tamás - tervezte, míg a hagyományos bemutatási helyszíneket a múzeum építész-tervezõje, Novák Miklós. A két stílus összhangba hozása nem volt problémamentes, s a merõben különbözõ elképzelések koordinálása igen sok idõt vett igénybe, és növelte a költségeket.

A kiállítási koncepció igényei és a látványtervezés lehetőségei között meglévõ nehézségeket példázza az elképzeléseinkben kulcsszerepet játszó Lánchíd bemutatása. A reformkori újjászületés szimbóluma, mely fizikai értelemben is lehetőséget nyújtott a városok egyesítéséhez, kiemelt látványt követelt. A tervezés során sokáig ragaszkodtunk egy valóságos híd látványához, ám nyilvánvalóvá

vált, az adott térben ez nem lehetséges. A kiállításban ma látható lánchídi oroszlán képzetársítással pótolja az eredeti ötletet, és nagyságával felhívja magára a figyelmet. A kiállítás zárófala külön említést érdemel.

A városegysítéstõl az 1990-es évekig idézi fel az ittlakó polgárok arcvonásait. Láthatunk itt tudóst és politikust, sportolót és táncdalénekest, színészt és írókat egyaránt. Eredeti terveinkben ezt a fotómontázst kronológiai rendben a mindennapok viseletének bemutatása is kiegészítette volna, a századfordulás napernyõtõl a forrónadrágon át a farmerig. Az anyag összeállítása megtörtént, de sajnos tervezési problémák miatt a megvalósítás elmaradt.

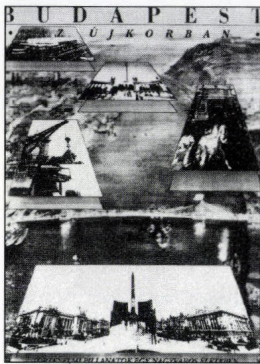
3. Egy kiállítás hétköznapijai

Egy kiállítás életében - különösen ha hosszabb idõre készül - a megnyitás csak egy szakasz lezárását jelentheti. A kiállítás hétköznapijainak nevezhetõ idõszak legalább olyan fontos, mint a korábbiak.

Az elkészült kiállításnak "mûködni" kell, vagyis lehetõleg minél több oldalát és rejtett információját át kell adnia a közönségnek. A kiállítás színes, lebilincselõ, szórakoztató és visszatérésre csábító eszközei mind csak az oktatás, az ismeretátadás célját szolgálják és ennek hatékonyságát fokozzák. Reméljük, hogy az újszerû és a közönség felé forduló kiállításhoz rendszeresen sokféle tárlatvezetés (korosztályok és résztémák szerint is specializálva), diákfoglalkozások és történelmi játékok csatlakoznak majd.

A kiállítást záró hatalmas tablófal történelmi portréi és eseményábrázolásai alkalmasak várostörténelmi vetélkedõk megtartására. A kiállítás témáihoz a múzeum falain kívül szervezett séták is kapcsolódhatnak.

Természetesen szükség lenne igen sok nyomtatott anyagra: feladatlapokra, kérdõívekre, vezetõkre és katalógusokra magyaroknak és külföldieknek, felnõtteknek és gyerekeknek egyaránt, mûtárgymásolatokra papírdokumentumokról, továbbá levelezõlapokra, szuvenírtárgyakra. Már az eddigi tapasztalatok is igazolják, hogy a közönség szívesen vásárolna a kiállításban látottakról videofilmeket vagy egyéb egyedi összeállítású történelmi kazettákat. Mindez szinte elõteremthetetlenül sok pénzt igényel - de addig is sok elképzelés megvalósítható odafigyeléssel, tárgyszeretettel és ötletességgel.

Budapest az újkorban

Kiállításkritika

Hajdú Éva

A kiállítás katalógusa The catalogue of the exhibition

A Budapesti Történeti Múzeum új állandó kiállítása a tavalyi év decemberében nyílt meg. E folyóirat előző hasábjain a kiállítás rendezői szóltak a tárlat koncepciójáról, a tervezés, építés közben felmerült kérdésekről. Az én feladatom az, hogy a látható végeredményről beszámoljak. Úgy jártam végig a kiállítást, mint bármely más látogató, s bár tudomásom van bizonyos kulisszatitkokról, anyagi nehézségekről, időbeni csúszásokról, utolsó percben született felkérésekről, ezeket mind igyekeztem elfelejteni. A látogatónak ugyanis ezekhez nincsen köze, őrá csakis a látvány és a hozzáfűzött információ tartozik, azaz a megvalósult mű. Feltételezve azonban azt, hogy a *Magyar Múzeumok* olvasóinak többsége múzeumi szakember, mielőtt a kiállításról magáról szólnék, egy dolgot előre kell bocsátanom. A *Budapest az újkorban* címet viselő kiállítást a BTM főigazgatójaként és a kiállítás koncepciójának egyik kidolgozójaként is Buzinkay Géza jegyezte. E kiállítás-kritika megírása bizonyos etikai problémák elé állított, hiszen a BTM-nek ma már más a főigazgatója. Úgy éreztem, szakmai körökben visszatetszést kelthet egy ilyen bíráló időzítése. Szerencsémre azonban maga Buzinkay Géza oszlatta el fenntartásaimat - írásával, nyilatkozatával. A *Népszabadságban* és az UNESCO lapjában, a *Museum International-ban* oly egyértelműen állt ki a közönség érdekei mellett, oly világosan magyarázta el, hogy a látogatónak nincsen köze a rendezők, a múzeumok belügyeihez, hogy aggályaim alól felmentve érzem magam.

Egy kiállítás befogadásának több szintje van. Ha csupán keresztülsétálok a BTM emeleti termein, elbáméskodom kicsit a kellemes kis enteriőrökön, az ismerős örömevel üdvözlöm a lánchídi oroszánt, majd a rövidfilmek vetítése közben elmajszolok egy csokoládét, elmondhatom, egészen jól éreztem magam.

Ha nagy vonalakban ismerem Budapest történelmét, s most bővíteni, pontosítani szeretném tudásomat, egyik szemem sír, a

másik meg nevet, hiszen felületes ismereteimet megerősíti ugyan a látvány, de információim térben és időben való helyes elrendezéséhez segítséget nem ad.

Ha pedig azért térek be a kiállításra, mert szeretnék egy hozzávetőlegesen rendezett áttekintést nyerni a magyar főváros utolsó háromszáz éves történetéről, dühöngve távozom. S ez még akkor is így van, ha figyelembe veszem a kiállítás alcímét: *Történelmi pillanatok egy nagyváros életében*.

Alaposabban szemügyre véve a dolgokat, az a mély meggyőződésem támadt, hogy a múzeum a gyűjteményéhez - a látottakból arra kell következtetnem, hogy meglehetősen egyenetlen gyűjteményéhez - igazította a város történelmét. Felkészült kiállítási vezetők nélkül sztereotípiáknál többet csaknem lehetetlen megtanulni itt. Még a város növekedését, formálódását sem tudjuk érzékelni, hiszen a térképek a termekben elszórva találhatóak, s csak ide-oda rohangálva lehetne összehasonlítani őket. Egy egyszerű, komputer vezérelte grafikai program pedig, úgy látszik, senkinek nem jutott az eszébe, amelyen az egymásba áttűnő ábrák bemutatnának e fejlődést. A modern kiállítás-rendezés technikai eszközei egyébként is teljesen hiányoznak a tárlatról.

A kiállítás egésze olyan, mint a bevezető portréfestmények táblasora: a polgármesteri képmások esetlegesek, sehonnan nem derül ki, miért éppen ezek az urak köszöntik a látogatókat, soruk időrendet nem követ, s az első névaláírásból még azt sem tudjuk meg, kik ők. Ez csak a második felirattól tűnik ki, ami így arra a következtetésre késztet, hogy bizonyára az első úr is polgármester lehetett. Hogy hivatali idejük alatt a városfejlődés mily szakaszát élte, jótékony homály fedi. Megtekintésük után a látogató természetzerűen bekukkant egy üres, elfalazott sarokba, majd tétován végigolvas egy rendezői, közreműködői névsort, végre eljut a főcímez. s néhány másodperc téblábolás után felfedezi a kiállítás bejárata felé mutató nyilat. Ekkor a tanácstalanság kellemetlen érzetétől megszabadulva könnyedén besétál a Varsói kertek című ideiglenes kiállításra. Pedig nagyon attraktív a Budapest-tárlat bejárata, csak épp semmi nem jelzi, hogy ez az.

Sebaj, végre bent vagyunk, gyakorlott kiállításlátogatóként katalógussal (akkor még azt hisszük, hogy amit 490 forintért vettünk, az az) a kézben megpróbálunk akklimatizálódni. Gyorsan kiderül, hogy a nagy méretű, hosszabb szövegek mintegy fejezetcímekül szolgálnak, ezek angol nyelven is olvashatók. A kisebb, a tárgyakhoz, eseményekhez kapcsolódó feliratok csak magyar nyelvűek. A kiállításához az első teremben szegényes külsejű, sokszorosított idegen nyelvű vezetőket helyeztek el, minőségük következtében legfeljebb gesztusértékűk van.

A kiállításához kapcsolódó, annak címével megegyező múzeumi kiadvány célja számomra kifürkészhetetlen. Katalógus nem lehet, hiszen illusztrációinak számozását a kiállításon nem leljük. A teremben egyetlen egy térkép, festmény sem visel számot, így a kiadvány magyarázó szövegei csak hosszas keresgélés után azonosíthatók a látvánnyal. Bosszantó, durva hiba, amely sok látogatónak hosszú időre elveszi a kedvét mindenfajta múzeumi kiadvány megvásárlásától.

A Lánchíd alapköveté- tele és a híd oroszlánja Laying of the founda- tional stone and the Lion of Lánchíd

A kiállítás összbenyomása első pillanatra kedvező. Impresszív az ostromlott budai várfal látványa, vonzó a templomszerű belső imitáló baloldali teremrész felső megvilágítása, érdekességet ígér a tér végén feltűnő piaci sátor. Csak alaposabban nem szabad szemügyre venni a részleteket. A feliratok felerősítése a sarki kiskocsma "Hitel nincs" hirdetésével azonos színvonalú, ott szokták ugyanis a kartonlapot négy szöggel a falhoz erősíteni, persze jó alaposan, hogy a kalapács ütésnyomai, ahogyan itt is, egytől-egyet megszámolhatók. Sok helyütt a szöveg sem különb. Mit lehet kezdeni egy ilyen információval: "Vastuskó az 1840-es évekből, mely Budán az Iskola utca 22. sz. ház Vám utcai sarkán áll. Fűszerüzlet volt." Micsoda? A vastuskó? És mi áll? Bizonyára a ház, de kikérem magamnak, hogy "kicsi töri az mágyár"-féle feliratokkal szórakoztassanak ott, ahol minden szempontból példát kellene mutatni. Mert nem csak ilyen durva hiba lehető fel ezen a tárlaton. Hogyan kell érteni azt a mondatot, amely a II. világháborút követő újjáépítés megindulásáról és Nagy Budapest megalkotásáról szóló sorok közt olvasható az utolsó előtti teremben: "A szovjet megszálló hadsereg által támogatott Magyar Kommunista Párt hatalomösszpontosító törekvéseket végítette a főváros önállóságának visszaszorításával." Ebben a szövegekörnyezetben, alaposabb történelmi ismeretek nélkül a mondat egyszerűen értelmezhetetlen. Ezzel csak azt kívántam jelezni, hogy nem a feliratokat készítő múzeumi segédmunkát végzőkkel van baj. Vannak információk, amelyek elhelyezésük miatt egyszerűen nem olvashatók; bizonyos dioptriaszám után ugyanis a fej felett másfél méterre lévő apróbetű olyan, mintha ott sem lenne. Vannak tárgyak, amelyekhez egyáltalán nem készült felirat. A magunk közt csak "az első magyar hermafroditá"-nak elkeresztelt, meglehetősen nőies vonalat és egyértelmű elsőleges férfi nemi jegyet viselő bronz (?) szobor eredete is teljes titokban marad a látogató előtt. Csak a végtelenül készsleges és a kiállítást meglepően jól ismerő teremőr hölgytől tudjuk meg: nem csak mi voltunk kíváncsiak rá.

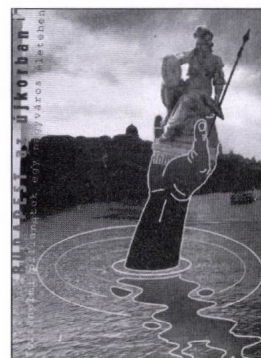
A kiállításon előre haladva, egyre reménytelenebb az eligazodás. A zsúfolt termekben ötletszerű fejezetekre bukkanunk, tér és idő, nevek és események keverednek össze, hogy a büfé előtti utolsó

terem jobb sarkában végleg a káosz uralkodjék el. Itt mintegy 6 négyzetméteren egy részvényjegyző iroda, Sztálin ledöntött szobrának csizmamaradványa, valami Rákosi-relikvia mellett egy közepén kivágott, 1956-ra utaló magyar zászló látható. Itt valami óriási szerepzavar keríthette hatalmába a rendezőket, s elfelejtették, hogy a magyar főváros utolsó 300 évének fejlődését, történetét reprezentáló kiállítás készítése a feladatuk, s nem a bölcsészkar olvasójában vannak, ahol "mi félszavakból is értjük egymást". Olyan jelzéseket használnak, amelyek csak a látogatók igen kicsiny százaléka számára hordoznak jelentést.

Az 1956-ot követő negyven esztendőről pedig a rendezőknek nincs mondanivalójuk, hiszen azt a két lakótelepi házmakettet és a taláalomra falrahányt fényképhalmot a büfében nem tekinthetjük a kiállítás részének. Mert ha netalántán mégis idetartozna, amit elképzelni sem tudok, csak valami obszcén tréfának tekinthetnénk e tablót Rákosival a kiemelt helyen, s gyermekököl nagyságú számokkal a fényképek sarkában, amelyekhez nincsen semmiféle magyarító szöveg, lista.

Gergely István írja egy helyen *A kiállítás művészete* című könyvében: "A látogató fáradtságának arányában egyre türelmetlenebb lesz. Egyes részeket átsiet, megállásainak helyét és tartamát pedig nemcsak a téma iránti érdeklődése, hanem a pihenésvágy is befolyásolja. Különösen nagyobb kiállításokon tapasztalható ez a jelenség." Gergely a látogatókról beszél. Roppant kínos, de a BTM kiállításán e jelenség szemmel láthatóan a rendezőket kerítette hatalmába.

Tapasztalataim szerint a Budapest az újkorban című kiállítás megnyitása óta itt-ott egy kicsit változik. Megjelenik egy hiányzó kandeláber, új feliratok születnek, védőborítást kap a milleneumi kiállítás vendégkönyvének dísztokja, így nincsen kizárva, hogy mire e sorok megjelennek, néhány kritikai megjegyzés már érvénytelen. Jó lenne, ha a magyarországi állandó kiállítások eddigi gyakorlatával szemben e tárlat javítható bakijait nem kellene évekig szemlélni, ha korrigálni, cserélni lehetne őket. Mindannyiunk kedélyének jót tenne.

A kiállítás plakátja
The poster of the exhibition

A második világháborúban felrobbantott Lánchíd oroszlánja
The Lion of Lánchíd blown up in W.W. II.

100 éves a mozi*

Lencső László

One hundred Years of Movie

On the 28th December 1995, the exhibition with the most diverse display of Hungarian movie and film history both in terms of size and content, has opened in the Ludwig Museum (Budapest, Budavár Palace).

The exhibition is basically set up in chronological order, focusing on the films. It doesn't strive for perfection, therefore it is not a comprehensive and systematic history of the Hungarian film. It is much rather intended to display aspirations and achievements of the genre through authentic documents and highlighting certain turning points.

1993 novemberében a francia Oktatási és Kulturális Minisztérium kétnapos nemzetközi konferenciát szervezett Párizsban, melyre neves filmtörténészek és a különböző országok filmarchívumainak vezetői kaptak meghívást. A téma a film első évszázadának megünneplésével kapcsolatos előkészületek, rendezvények megbeszélése, koordinálása volt. A 100-ik születésnap számos nemzetközi filmes rendezvényre teremtett alkalmat, melyek túlnyomó részén a Magyar Filmintézet is jelen volt. Mindezekből számunkra a legfontosabbak mégis az itthoni, hazai megmozdulások: a *365 nap - 365 film* vetítéssorozat az Örökmozgó-ban; *grafikai emlékalbum* megszervezése és kiadása; *magyar filmtörténeti kiállítás* létrehozása - voltak. Tisztességes, a nemzetközi ünnepléshez méltó megvalósításukra az is sarkallt bennünket, hogy vállalkozásaink szerepeljenek a FIAF (Filmarchívumok Nemzetközi Szövetsége) hivatalos, centenáriumi programjában, más nemzetek saját filmtörténeti kiállításai és rendezvényei mellett.

Az intézet vezetőségétől én kaptam a megbízást a kiállítás megrendezésére. A feladat egyszerre volt csodálatos kihívás és lehetőség, de ugyanakkor a lehetetlen megkísérté-

se is. Mozgóképet *kiállítani* s mindjárt (gyakorlatilag előzmények nélkül, tudományosan megalapozott magyar filmtörténet hiányában) a teljes hazai film és mozitörténetet... Hááát...

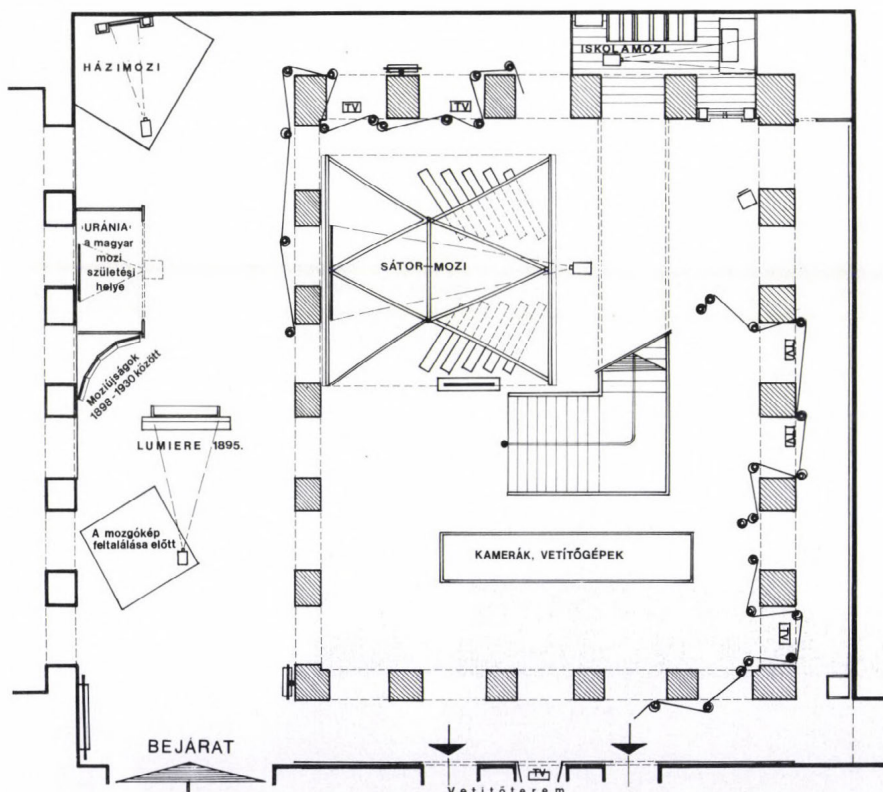
Azt tudtam: ez csapatmunka, sok ember és több intézmény olajozott együttműködését igényli. Belevágtunk.

Legelőször minden intézeti kollégámat - filmtörténészeket, archivum- és gyűjteménykezelőket, a filmfelújítással foglalkozókat, a technikai területen tevékenykedőket - megkértem, hogy vegyenek részt a munkában. Felkérésükkel egydőben felkértem *Vayer Tamást*, legyen a társam. Dolgoztunk már együtt, ennek ellenére az első szóra beszélt! A következő lépésben - igazgatómmal, *Gyüre Verával* - megkerestük a témában érintett társintézményeket (Országos Műszaki Múzeum, Kaposvári Mozitörténeti Gyűjtemény), vázoltuk a feladatot, az együttműködés lehetőségeit. Hirdetéseket adtunk fel régi film- és mozitörténeti emlékek beszerzésére, régiségkereskedőknél vásároltunk. Elindultunk.

Ekkor még nem volt helyszín, nem volt pénz, nem volt kivitelező és nem volt igazából koncepció sem.

Lázasan bújtam a filmtörténetet, az archívum anyagait, a kollégáktól szóban és írásban megkaptam ötleteket és elképzeléseket - és törtem a fejem. Először csak abban voltam biztos, hogy ezen a kiállításon mindenképpen sok filmet kell vetíteni. Emiatt fordítva próbáltam elindulni: a kiállítási helyszín vetítési lehetőségei a döntőek, ezért ez határozza meg a kiállítás tartalmát és formáját. A következő ködös vízió forgott az agyamban: kor- és művelődéstörténeti miliőben mindenhol a korszaknak megfelelő mozi, azaz utcakep emberekkel, tárgyakkal, kávéházi mozi, kis füstös csengettyús, stb. Az utcakep a kiállítás oldalfalain: korabeli Budapest és vidéki városok utcái mozibejáratokkal. A kiállítás közepe táján egy imitált filmforgatás, annak minden kellékével, filmdíszletek, jelmez kiállítás, nagy egyéniségek tárgyai, stb., stb...

Lehetséges helyszíneként hosszú ideig a Petőfi Irodalmi Múzeum volt a favorit. Elyben megegyeztünk, aláírtunk valamiféle együttműködési megállapodást, de a kiállításnak otthont adó terem sor összetétele furcsa módon időről-időre változott. Hiába ismertem a termet, hiába töltöttünk - sokszor Vayerrel együtt - órákat, félnapokat az éppen ígért helyszínen, egyre bizonytalanabb lettem. Minden változás esetén újra kellett gondolni az elképzelt látványtervek elhelyezését, illetve a közönség mozgásirányát. Tipródtam magamban eredmény nélkül. Egyszer csak, valamikor 95 eleje táján - ekkor éppen a díszterem utáni terem sor volt terítéken - jött a hír, hogy a Magyar Rádió 70 éves kiállítása ugyanabban az időben szintén a Petőfi Múzeumban lesz. Ez adhatta az ötletet rendezőjének, *Horn Emilnek*, hogy a két kiállítást összekapcsolva, egymást erősítve csináljuk meg. Leültünk s beszélgettünk: pl. arról, hogy kialakíthatnánk egy olyan stúdiót, amely egyszerre működhet rádiós és szinkronműhelyként. Voltak már közösen megoldható elképzeléseink is. Aztán kiderült, hogy a rádió kiállítása valahol máshol lesz. (Máig sajnálom a lehetőség elszalasztását, közösen valami egészen jót tudtunk volna produkálni.) Nemsokkal ezután végleges-

A kiállítás alaprajza
Ground plan of the exhibition

* Hangsúlyozottan szubjektív és néhol parttalan visszaemlékezés egy kiállítás megszületéséről. Tények, tervek, tanulságok.

sen megállapodtunk a főhomlokzati terem sorban. Február végén munkahelyem jóvoltából hosszú hétvégét tölthettem Párizsban. A fő cél a Pathé kiállítás megtekintése volt. Találkozhattam Jacques Gerber úrral, a kiállítás rendezőjével, aki végigkalauzolt a Pompidou Centerben látható kiállításon, s utána jó másfél órát még beszélgettünk is. Sokat láttam és tanultam, de már ekkor szomorúan állapítottam meg, hogy ehhez hasonlót nemigen tudunk létrehozni. Csak jelzéseként: két szinten 2000 négyzetméter, 300 vetített film, négyféle nyomtatott kisértőanyag, melyek közül a legnagyobb egy 480 oldalas, 650 (ebből 230 színes) fotóval illusztrált album, fél tucat távvezérelt nagyteljesítményű videokivetítő, a költségkeret 700.000 francia frank. A legmeglepőbb azonban a kiállítás "híradóegysége" volt. Egy sötét teremben, tucatnyi képernyőn párhuzamosan és egész nap peregetek a *Pathé Journal*-ok. Egy-egy készülékhez 5-6 hosszúsínóros fejhallgató csatlakozott, és a látogatók tetszés szerinti ideig üldögéltek a képernyők előtt. Teremőr nem volt, s a fél évig nyitvatartó kiállításon az utolsó napokban is megvolt az összes fejhallgató! Azt már csak félve merem megemlíteni, hogy ebben az időben Párizsban további három időszakos filmes kiállítás volt, majdnem hasonló paraméterekkel. Hazatértem után az x-edik forgatókönyvi elképzelés alapján egyre gyakrabban görnyedtünk Tamással az alaprajz fölött. Vitakoztunk, készültek a vázlatok, lassan kezdett a dolog összeállni. És ekkor... ekkor megérkezett a levél, hogy a megbeszéltek ellenére ingyen nem, ellenben 2,6 milliós bérleti díj ellenében miénk lehet fél évre az ígért terem sor. Ezt az összeget nem tudtuk vállalni. Ekkortájt '95 augusztusát irtuk, a december 28-ra kitűzött nyitással itt álltunk kiállítási helyszín nélkül. A nehezen megszületett elképzelés legalább 800 négyzetmétert igényelt. Ezzel a határidővel, ezzel az igénnyel, hol találunk megfelelő lehetőséget? Megtorpantunk. A mentőövet *Néray Katalin*, a Ludwig Múzeum igazgatója nyújtotta felénk. Egyetlen telefon és egy rövid személyes tárgyalás után két hónapra és természetesen ingyen ren-

delkezésünkre bocsátotta a múzeum egész földszintjét. Fellelegeztünk és újraindultunk. Új helyszín, új lehetőségek, új elképzelések, új forgatókönyv. Az idő nagyon szorított. Eleinte nem szerettem ezt a kissé talmi és rideg márványaulát, bár térszervezés szempontjából használhatóbbnak látszott. De itt volt egy kész moziterem (vetítési helyszín!) és mikor Tamás kitálalta, hogy az aula közepén felépítünk egy sátrat, felidézendő a vásári mozizás hangulatát - megbarátkoztam a dologgal.

A látványból ugrott a kávéház és az utcaképek, helyette lett felnagyított Filmszalag és Uránia, máshová került a könyvstand és a hirdetőoszlopok, megmaradt a polgári szalon és az iskola. Lazábban, játékosabban kezeltük a kronológiát, így kevesebb gondot okozott a videotechnika elhelyezése, egy blokkba kerültek a technikai eszközök, kitaláltuk a felvevő és záró egységet. A végső elgondolás a folyamatosság érzékeltetésének szándékával született meg. Az elkészült végleges forgatókönyv gondolati vonalát így lehet összefoglalni: kis magyar mozi és filmtörténet *Lumière-től Lumière-ig*. (Tudniillik a kiállítás első hangsúlyos látványelemét a nagy képernyőre vetített 1896-os Lumière-filmek adták, záróeleme pedig a Szirtes András által 1995-ben forgatott *Lumière tekercsek* című film lett volna.) Ez utóbbihoz a vetítővászon el is készült, de maga a vetítés az általunk elképzelt formában egyeztetési nehézségek miatt nem valósult meg. Emellett természetesen voltak meghatározó technikai problémáink is. Pl. biztosítanunk kellett a befogadó múzeum emeleti kiállításait látogatók útvonalát.

Közben beszálltak a munkába Vayer Tamás tehetséges munkatársai (Asztalos Adrién, Hújber Balázs) akik varázslatos gyorsasággal elkészítették a kiállítás makettjét, alaprajzát és kiviteli rajzait is. Elméletileg készen voltunk, már csak a kivitelezés volt hátra - meg a pénzügyi fedezet biztosítása. Csak az ígéret szintjén volt meg a szükséges videotechnika.

A kiállítás felépítésére a Mafilm Scenikát kértük fel. Fil-

**"Híradó" Louis Blériot
budapesti repülőbe-
mutatójáról (1909.)
Newsreel of the air-
plane demonstration
of Louis Blériot (1909)**

The most spectacular sight of the exhibition is the blown up celluloid winding through the exhibition area, picturing frames from 80 different Hungarian feature films from the silent era to date. Nearly 300 photographs and the same amount of posters account for an overview of artists and pieces of each era. At three different sites, selections can be seen from Hungarian news reels, documentaries, experimental and sport films and cartoons on refurbished old film projectors, furthermore on seven video units and two video projectors.

**Részlet a kiállításból
Interior from the exhi-
bition**

Korai moziplakátok Early movieposters

The development of film technology and technics are demonstrated by a machine fleet consisting of hundred pieces (projectors, cutting desk, etc.). In the tent movie and the motion picture room alike, each day one feature film made before and another produced after 1945 are shown. Captions and legends in the exhibition are bilingual, Hungarian and English.

mes elkötelezettségük mellett javukra szólt a számukra nem szokatlan rövid határidő is. Jelentős árkedvezményt kaptunk, és a kiállításhoz szükséges bútorokat és kellékeket is térítésmentesen használhattuk. A csapat gyakorlatilag három hét alatt felépítette a kiállítást. Varázslatos gyorsasággal készült el minden: a díszletelemek és plakát-falak felállításától a gépek elhelyezésén keresztül a képanyagok felragasztásáig, a nagyméretű filmszalag elkészítése és felállításáig. Újdonság volt számomra a nagyon komolyan betartott munkaidő is: reggel nyolckor a helyszínen beindultak, délután négykor abbahagyták. Semmi túlóra, semmi éjszakai munka varázsos hangulata, ami a múzeumi kiállításrendezések elengedhetetlen velejárója. December 20-a körül már tudtam, hogy készen leszünk. Az utolsó percben megérkeztek a videók és a kivetítők is. *Kende János* bevilágította az egészet, s a stáb 23-ával levonult.

Az utolsó két napra, 27-28-ra már csak a szövegek és feliratok felragasztása, a technikák beüzemelése és az apróbb simítások maradtak.

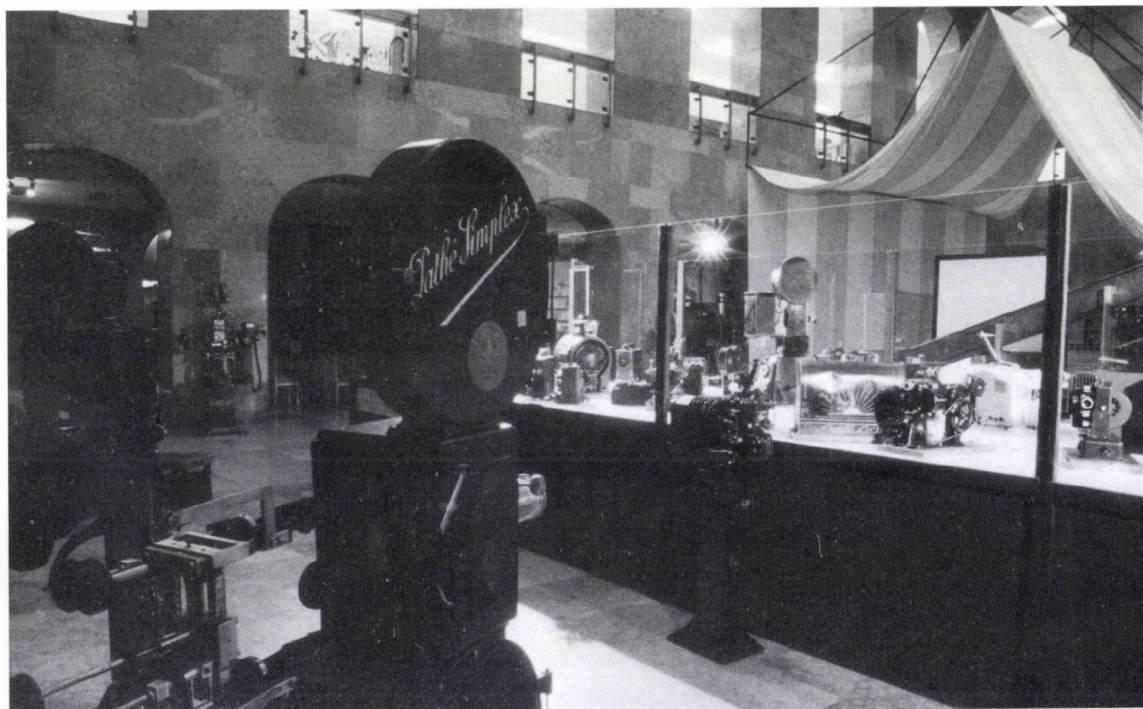
28-án délelőtt főpróbát tartottunk, egyszerre működtek a filmvetítők és a videoberendezések, beszabályoztuk a hangerőket - és készen voltunk. A kiállítás élt, vibrált, villogott, beszélt és zenélt egyszerre - megkezdte saját önálló életét. Mindenki elment ebédelni és átöltözni - egyedül maradtam. Végigsétálva az egészen, ismét átéltem a minden kiállításrendező számára ismerős érzést: mit is kellett volna másképpen csinálni, mire kell jobban ügyelni a következőnél!

Nem szívesen ejtek szót legvégül az anyagiokról. A tervezett költségvetés 25 millió forint volt. Kompromisszumokat kellett kötnünk - végül kihoztuk 11 millió körüli összegből úgy, hogy a technika és a világítás támogatásként szerepelt.

Munkánk és szándékaink, kitűzött célunk elérésének mértéke, befogadhatósága majd kiderül a látogatottságból, a nézők mozgásából, megjegyzéseiből és a kritikákból. Addig csak reméljük,

- hogy a "fogadófal" hatalmas képkerete a rávetített ősfilmmel érzékelteti a kép és mozgókép összetartozását;
- hogy az Uránia-belsőben felidézett első magyar mozgóképről fennmaradt dokumentumok *Lukács Andor* 1995-ben forgatott, a ma magyar filmeseit felvonultató filmjével együtt összekapcsolják a kezdetet és a jelent;
- hogy a szalonban vetített amatőrfilm érzékelteti a filmnek a hétköznapiokba való szerves beépülését, jelenlétének fontosságát;
- hogy a felvonultatott filmplakátok, werk- és sztárfotók a belső képernyőkön felidézik az egykor látott kedves filmeket és emlékeket;
- hogy a vidéki iskolateremben vetített VKM oktatófilm újra ráirányítja az alkotók, forgalmazók, kultúrpolitikusok figyelmét a filmnek az oktatásban, nevelésben betölthető - az utóbbi időben hiányzó rendkívül fontos szerepére;
- hogy a folyamatosan vetített néma és hangos filmhíradókról széles körben is bebizonyosodhat, hogy történelmünk egyedi és egyszeri speciális dokumentumai, melyeket mindenképpen védelemben kell részesíteni;
- hogy a videoprogramok, a sátorban és a moziateremben naponta vetített filmek, a kiállításon végigkísítő filmszalag kinagyított filmkockái együtt bizonyítják, hogy itt értékes alkotások születtek és indítást adnak arra, hogy ezen a téren történjenek valami;
- hogy az egész kiállítás a felvonultatott, bemutatott anyag kényszerű, szándékos és vállalt hiányaival együtt is ünnepe a magyar filmnek és csirája - egy szerintünk szükséges és megvalósítandó - állandó mozi és filmtörténeti kiállításnak, *Magyar Mozgóképmúzeumnak*.

Vetítő- és felvevőgépek Projecting and shooting machines

Tények és gondok egy kiállítás kapcsán*

Horn Emil

"Barna mahagónidoboz, bűvös szekrény, ékszerartó, zenő kalit, kincses kamra, néha lomtára, papírkosara, szemetes ládája, sőt köpöcsészéje mindenféle hangnak, mely a föld és ég között lármáz. Fogom vele az egész világot. Rádióm azonban még hatalmasabb. Az engem fog, aki szintén egy világ vagyok, fog és nem ereszt..."

Ezzel a kis Kosztolányi idézettel indul a Magyar Rádió 70. születésnapja alkalmából rendezett kiállítás - jelőre kifejezve a Rádióknak az irodalomban és fordítva: az irodalomnak a Rádióban, annak műsoraiban betöltött szerepét.

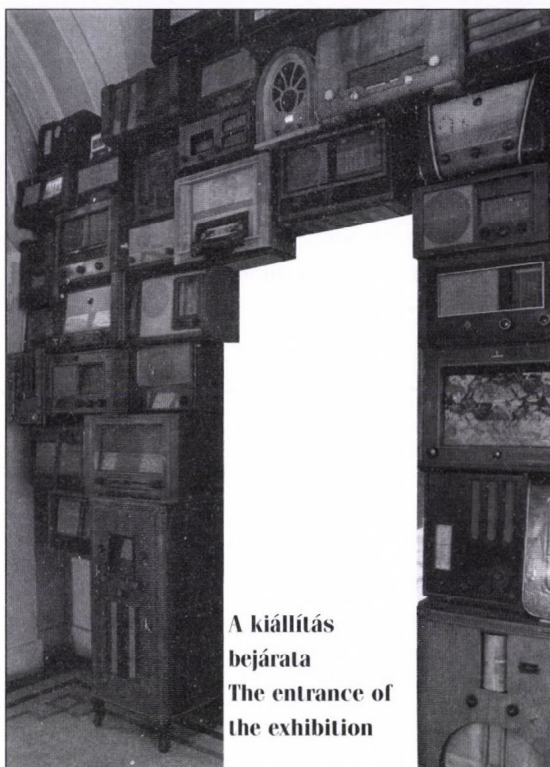
A kiállítás a "Halló, itt Rádió Budapest!" címet kapta: idősebbek még emlékezhetnek arra, hogy régen így jelentkeztek be a bemondók (önkéntelenül is azokra az évekre utalva, amikor erősítő hiányában nekik vagy elődeiknek még kiabálva kellett az adott szöveget beolvasniuk).

Ugyancsak az elmúlt évtizedekre kíván emlékeztetni (és némi nosztalgiát is ébreszteni) az a rádiókészülékekből felépített fal, amely a látogatókat fogadja és ahol az idősebbek szintén elmélázva mutogathatják unokáiknak: íme ilyen készülékünk volt annakidején...

Mielőtt azonban e rádiós falon keresztül menve a kiállítás területére belépnénk, szeretném a figyelmet e tárlat létrejöttének, összeállításának, megrendezésének néhány problémájára felhívni. Nem a bizonyítvány magyarázása okából. Hanem mert szeretnék a látogatóknak-olvasóknak segítségére lenni abban, hogy megkülönböztethesse kritikája megfogalmazásakor az objektív körülmények adta nehézségeket, illetve a rendező felelősségét.

Sajátos feladat, illetőleg bizonyos szempontból lehetetlen megjeleníteni a Rádiót. A hangot ugyanis nem lehet "tárgyasítani" és ebből következően kiállítani, vagyis "megnézni" sem. Csak a hang, vagyis az általa közvetített mondanivaló létrejöttéhez, a hallgatóhoz való eljuttatásához vezető utak, a műszaki, szerkesztői, írói, rendezői, stb. munka eszközei, valamint az elhangzott mondanivaló hatása, következményei foghatók meg a maguk tárgyi, dokumentatív mivoltukban.¹

A látogató a rádióműsor létrejöttének és meghallgatásának minden aspektusát tanulmányozhatja, megtekintheti - csak magát a műsort nem. Ez utóbbit meghallgathatja, de éppen az nem áll rendelkezésére, ami minden tudományosan megalapozott múzeumi kiállítás ismérve: az a - jobb

A kiállítás bejárata
The entrance of the exhibition

szó híján - pikantéria, amely az eredeti tárgykból, dokumentumokból, azok egyedülvalóságából vagy tipikusságából és ráadásul szinte megérinthező közelségéből árad. A kiállítás valamennyi hangdokumentuma természetesen hitelesen tükrözi az "egyszervoltakat" - de mégsem "láthatóak" és mint ilyenek önmagukban a múzeumi kiállítástól egészen eltérő műfajt képviselnek.²

Pedig paradox módon éppen erről szólna a kiállítás: a 70 éves Rádió 70 éve szóló műsorairól.

E kissé talán triviálisnak tűnő kitérővel csak jelezni szerettem volna az egyik gondot, amit a kiállítás megrendezésének feladata jelentett. Volt több is. Mint aki világéletében csak szemben ült a hangszóróval, meg kellett ismernem a mögöttes oldalt is: a Rádió működését (műszaki és intézményi strukturális szempontból) és egész történetét. Az első hetek tehát (1995 március-április) az eléggé szegényes irodalom tanulmányozásával teltek el, miközben el kellett készülnie a tematikai csomópontokat tartalmazó első tématervnek.

Különösen nehéz és részben megoldatlanul maradt feladatot jelentett a kiállítandó anyag összeállítása. Semmiféle leltár, feljegyzés nem állt rendelkezésre. Raktárakat, rendezetlen irattárakat, fotók ezreit kellett (volna) átnézni. Az egyik legfontosabb kiállítási forrásanyag, t.i. az albuma ragasztott egy-egy évi régi újságkivágat nagyrészt szétporladva és csak igen hiányosan került elő: a 70 évből alig 15-16 esztendő anyaga.³

Hasonló volt a helyzet a kiállítás eredeti anyagának jó részét jelentő iratokkal is: miután egyfelől semmiféle használható jelzet, kimutatás nem állt rendelkezésre, másfelől viszont képtelenség volt ezt a hatalmas mennyiséget átnézni, a kiállításon láthatók meglehetősen esetlegesek. Csak a véletlennek köszönhető, hogy azért legtöbbjük így is igen érdekes, jellemző, sőt némelyikük egészen kivételes forrásértékű.

"Hello, This Is Radio Budapest"

(Exhibition in the Museum of Ethnography 15.12.1995-5.5.1996)

The exhibition was organised by the Documentation Directorate of the Hungarian Radio, for the occasion of the 70th anniversary of the beginning of Hungarian radio broadcasting. Before the visitors steps in the exhibition halls, he is confronted with a wall made of old radio sets. Passing this, he gets into a long corridor where, after a brief historic introduction on the telephonograph, he receives a summarizing picture about the radio programs of our days. After this, the exhibition, divided into three halls, tries to show, with the help of photos, newspaper articles, documents, CD recordings, posters, books, objects, where and how the programs are made, broadcast, and listened to. This is how the reconstructed interior decoration of the first studio of the Radio, from 1925, and of the one operating in the Parliament in 1956 got into the first hall. The materials about the role of the Radio played in the political, literary and musical life can also be seen here. In the centre of the second hall stands the maquette of the 314 m high, today already not operating Lakihegy broadcasting tower - as a symbol of the technical side of radio broadcasting. In the third hall internal decorations, object ensembles, installation ideas try to recall the different forms of listening to the radio.

* A "Halló, itt Rádió Budapest!" című kiállítás a Néprajzi Múzeumban 1995. 12. 15.-1996. 5. 5.

Jegyzetek

1. Hasonló a helyzet pl. az irodalmi kiállításokkal. Taxner-Tóth Ernő állapítja meg (MAGYAR MÚZEUMOK, 1995/2. 50. old. "Az ICOM-ról elfogultán") hogy " az irodalom nem állítható ki... A kézirat, a könyv, az illusztráció, az életrajzot és kultuszt szemléltető látvány a művek lényegéhez nem vezet el..." De nincs ez másképpen a zenével sem. Kizárt dolog, hogy egy bármilyen gazdag, sokoldalú Mozart, Brahms vagy akár egy hazai Bartók kiállítás bármit is fel tudna mutatni opusait nagyszerűségéből. Ami persze nem kérdőjelezi meg az irodalmi, illetve zenetörténeti múzeumok létjogosultságát!

2. Rádásul így vagy úgy, de mégiscsak másolatok - az "eredeti" épp úgy "csak" felidézők, mint egy jól sikerült Rembrandt-utánpótlás vagy az Aranybulla-hoz megszólalásig hű xeroxkópia. És akkor még nem is beszéltünk arról, hogy míg az Aranybulla elvileg bármikor, akárhányszor megtekinthető, az eredeti hang egyszeri és megismételhetetlen.

3. Ez a legfőbb oka annak, hogy a kiállításon az utolsó 20-30 évről alig esik szó!

4. A terület egyharmada egy 35 m hosszú, két és fél m széles, 14(!) ajtóval szabdalta, az igen gyakori fogadások alkalmával melegkonyhának is használt(!) folyosó, amelynek csak az oldalfalait lehetett felhasználni. További nehézséget okozott, hogy a kiállítás végén a látogatóknak visszafordulva újra végig kell mennie a tárlaton, majd ebből ki-

A tematika felosztására többféle megoldás kínálkozott. Az egyik egy szorosan vett kronológiai rend: a Rádió története korszakokra osztva. A másik a tematikai egységekre való bontás: irodalom, zene, politika, szünetjelek, adók, szignálók, bemondók, elnökök, stb. bemutatása az egységeken belül kronológikus rendben. Végül a harmadik e kétől valamiféle vegyítését eredményezte volna. A gyakorlatban a második megoldás realizálódott, ha a közbejött nehézségek miatt nem is mindig "vegytisztán".

A kiállítás eredetileg a Petőfi Múzeum erre a célra igen alkalmas 6-7 termébe került volna. Az első tervek már kezdtek kirajzolódni, amikor 1995 májusában pénzügyi problémák miatt a kiállításnak új helyet kellett keresni. Sok időbe került, míg végül sikerült a Néprajzi Múzeummal megállapodni. A rendelkezésünkre bocsátott terület alig 50%-a volt az előbbinek, használhatóságát pedig még csak össze sem lehetett hasonlítani vele.⁴

Ilyenformán fel kellett adnunk minden addigi tervünket és újra gondolnunk a létező világokhoz alkalmazkodó új koncepciót. Az eredmény a megvalósult kiállítás, amely három részre tagolódik.

Az első (gyakorlatilag átjáróháznak tekinthető) folyosó, a másik az ezt követő összesen 180 m² (!) alapterületű három terem, végül az ettől az "alapkiállítástól" elszakított első emeleti "stúdió".

A folyosón elhelyezett anyag (fotók, újságcikk címek, néhány plakát, röplap, eredeti irat, apróbb tárgyak) túlnyomó része a Rádió mai ismert műsorait eleveníti fel, egyetlen fiktív napba sűrítve valamennyit. A nagyon régóta "futók" közül pedig néhányat még külön ki is emeltünk, külön helyet szentelve nekik a falfelületeken (pl. a *Szabó család*, a *Ki nyer ma*, a *Vásárnapi koktéll*, stb.). De szó esik a Rádió elődjéről, a Puskás Tivadar-féle telefonhíromdóról is, azután látni itt 70 év szinte valamennyi bemondójának, - és az intézmény összes eddigi vezetőjének - a portréját. Mindezt kiegészítik a napjainkban az egyes szerkesztőségek munkatársi gárdájáról készült csoportképek.

E folyosón tűnnek fel először kis fekete dobozok: CD-felvételeket illetve lejátszókat rejtenek, amelyeket a látogatók működtethetnek. A kiállításon végigmenve 11 ilyen "hangdobozzal" találkozhatunk. Témáikkal, ha nem is mindig, a közelükben kiállított anyaghoz kapcsolódnak: ilyen pl. a Szabó család első adása; 1956 utolsó napjai; Rádió és a háború, stb. Ezek a CD-felvételek képviselik azt, amiről a kiállítás végső soron szól(na): a "láthatatlan" MŰ-SORT.⁵

A folyosóról annak a három teremnek egyikébe lépünk, amelyekbe - az új koncepció jegyében - a következő három téma anyag került:

- az elsőben a műsorkészítés színhelyeiről, módozatairól;
- a másodikban a műsor közvetítésének (és részben a hangfelvétel) eszközeiről;
- a harmadikban pedig a műsorok fogadtatásáról, a rádiózási szokásokról kaphat képet a látogató.

Az első terem mondanivalóját egy közepén felfüggesztett nagyméretű stilizált mikrofon jelképezi. Ezt veszi körül - igencsak zsúfoltan - az alapjában kétféle osztható kiállítási anyag. Az egyik csoportot (a helyhiány miatt) "kettévá-

gott", korabeli fotók alapján rekonstruált enteriőrök képezik: a Rákóczi úti első stúdió 1925-ből, a karmestert a zenekartól külön fülkébe kényszerítő zenei stúdió a 30-as évek elejéről és az 1956-os parlamenti stúdió.

A mondanivaló másik része itt is fotók, nagyított újságcikk-címek, iratok, kották, röplapok, levelek három alcsoportjából állt össze: a *Rádió és a politika* (a Horthy-, a Rákosi- és a Kádár-rendszer rádiós eseményei néhány, a 90-es évek dokumentumával kiegészítve), a *Rádió és az irodalom*, valamint a *Rádió és a zene*. Mindhárom megfelelő CD-s hanganyag egészíti ki.

Az érdeklődő e témákat tanulmányozva igen érdekes és egy-egy korszakra nagyon jellemző dokumentációra találhat. Ezekből persze nem keveredik ki a Rádió történetének egésze. Főbb korszakainak "légköre", műsorpolitikája viszont talán kiérezhető belőle. A grafikus keze után kiállító, nem túl igényesen elhelyezett anyag szándék szerint azt érzékelteti, hogy Horthyék irredenta, magyar kultúrfőlényt hirdető, majd Rákosiék diktatórikus totalitárius, illetve Kádárék ambivalens pártállami hivatalos politikája a Rádió műsoraiban nem egyszer hangfogóval, lekerékítetten, kevésbé érdesen jelent meg - a mindenkori munkatársaknak és vezetőknek köszönhetően.

A következő terem a műsor közvetítésének szentelődött - de csak az elképzelt koncepció szerint. A valóságban nem sikerült a rádiózás műszaki feltételeinek bemutatását súlyának megfelelően megoldani. Szó esik ugyan pl. a lakihegyi torony történetéről, látni lehet néhány nagyon régi magnetofont, lemezvágót és különböző anyagokból készült hanglemezeket, szó esik a külföldre sugárzott adásokról, a vidéki stúdiókról, stb. - mégis: a teremre ránehező, kissé hatalmasra sikeredett installáció közepén álló, mára múzeumi tárggyá vált lakihegyi leadó makettje akaratlanul is arról tanúskodik, hogy a modern rádiózás hiányzik erről a kiállításról.⁶

A kiállítási folyosó
The corridor of the exhibition

Rádiós plakátok

Posters of radio programs

Ezért sem olyan nagy baj talán, hogy a harmadik terembe tervezett téma - a rádiózási szokások bemutatása - már ebben a helyiségben elkezdődik. Az elképzelés - megfelelően annak a célnak, hogy minél több érdekességgel, installációs ötlettel hozzuk közel a látogatóhoz a mondanivalót, - az volt, hogy kisebb-nagyobb enteriőrökkel, tárgye gyűttesekkel idézzük fel a rádió sajátosan fontos szerepét a különböző szituációkban, eseményekben, életvitelben. Így születtek meg azok a megoldások, amelyek során egy-egy készülékípust igyekeztünk in situ helyezni. Sikerült is néhány mutatós részletet létrehozni (cipésműhely, házhomlokzat ablakba kitett rádióval, légópince). De a jól sikerültek sem feledtetik a sikerületleneket, köztük azt, amely egy előkelő szalonba beállított zenegépet akart bemutatni. Ez a komoly bútordarabnak számító készülék helyhiány miatt bántóan elkülönül a szalont ábrázoló - egyébként rosszul megválasztott - háttérfotótól, egyáltalán nem "Tolytatódik" a látványban, nem olvad össze vele. A sikerületlenek közé tartozik az "amerikai" enteriőr is, amely a legmodernebb HI-FI torony beállításával és a modern környezet kialakításával próbált képet adni napjaink igényes rádiózásáról. Az egyébként mutatós enteriőrből azonban nem sikerült ilyen készüléket szerezni, ráadásul tovább rontotta a látványt (és megértést) az az utólagos elképzelés, hogy egy rövidhullámú készülék beállításával adjunk valami képet a magyar rádiót külföldön hallgatókról vagy rádióamatőrökről.

Ezzel szemben talán sikerült némi - a kiállításainkban annyira hiányzó - humort becsempészniük: a táskarádió-

ókkal teleaggatott kirakati bábuk és a magasban elhelyezett Trabant látványa mindenesetre ezt a célt is szolgálta. (Az alatta álló figura - az elképzelések szerint - a walkman divatját idézi-idéznél fel - ha nem lennének mindig olyan látogatók is, akiknek a kiállítási tárgyakhoz való viszonya eléggé sajátos...)

Nagyméretű üde színtárgyat alkot a kiállítás végén a korabeli, eredeti, többségében nagyméretű plakátok együttese. Közülük a legtöbb most kapott először nyilvánosságot. E színes kavalkád vezet el azután a kiállítás záró látványosságának szánt óriásfotóhoz. Ez páratlan eseményt örökít meg: azt a tömeg-demonstrációt, amely 1994 tavaszán az elbocsátott rádiókkal való szolidaritás jegyében zajlott le a Magyar Rádió épülete előtt. A fotót azonban a tervezettnél szűkebb tér miatt U alakúra kellett meghajlítani, miáltal a rálátás lehetetlenné vált, hatása pedig, amelyet kiválthatott volna, a nullára csökkent.

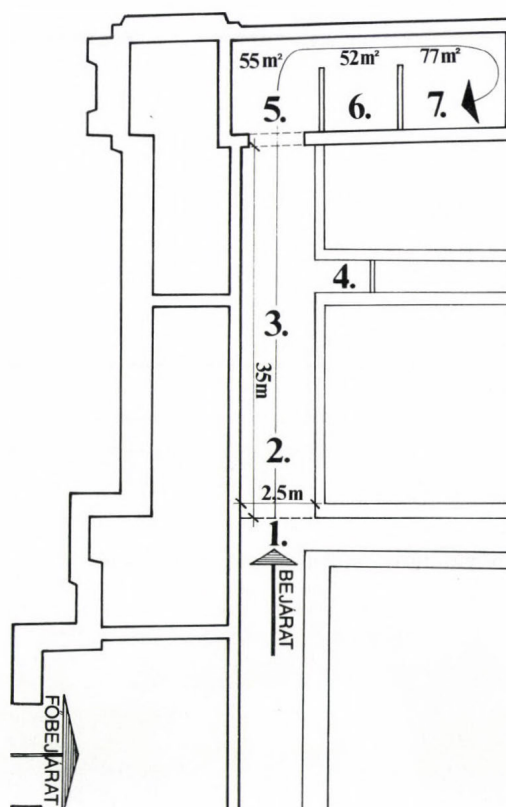
A kiállítás vendégkönyvének (eddig) bejegyzései szerint a látogatók túlnyomó többsége elégedett a látottakkal. Kis számban ugyan, de voltak/vannak kritikus szemmel nézelődők is, akiknek észrevételeivel egyet kell érteni. (Különösen azoknak kell igazat adni, akik észrevették: a kiállítás kivitelezése, "külsínje" - amelynek fontosságáról oly gyakran szokás megfeledkezni - bizony több helyen silány, szegényes, méltatlan a témához és a helyszínhez!)

A vendégkönyv mégsem tükrözi a valós helyzetet. A kiállítás rendezője, e sorok írója tudja, hogy feladatát felemásan oldotta meg. Ezt a fentiekben felsorolt tények minden bizonnyal alátámasztják. A szokottnál több önkritikus elemet tartalmazó tartalmazó sorait azonban nem mazochizmusból, hanem azért vetette papírra, hogy segítsen kiállításrendező kollégáinak.

lépve egy emelettel feljebb folytathatja a nézelődést. Ha azonban nem óhajt visszafordulni, megteheti, hogy a kiállítás végén átmegey a Néprajzi Múzeum új kiállításának utolsó(!) termébe. Kévs tárlat kínál ilyen ragyogó választási lehetőséget a látogatóknak...

5. Hiábavaló lenne itt azzal foglalkozni, hogy a hangzó anyag "hallhatósága" miért hagy annyit - finoman szólva - kívánnivalót maga után. Megoldási ötletekből és műszaki felkészültségből nem, csak pénzből és helyből volt hiány. Ha valahol, nos itt azután igazán jól jött volna az un. INFRASOUND nevű berendezés, amely a fülhallgatóban azt a hangot szólaltatja meg, amely onnan szól, ahová a látogató fordul.

6. Említettem már: a mai modern technikát úgy ahogy képviselő stúdió is az emeletre került és pl. nem esik szó a műholdas adásokról, stb...

A kiállítás alaprajza

- 1 Bejárat - "rádiós fal"
- 2 Telefon Hírmondó
- 3 Mai műsorok
- 4 Bemondók
Ahol és ahogy a műsort
- 5 készítik
- 6 közvetítik
- 7 hallgatják

The ground plan of the exhibition

- 1 Entrance - "Radio wall"
- 2 Telephone Courier
- 3 Recent programs
- 4 Announcers
Where and how the program is
- 5 made
- 6 broadcasted
- 7 listened to

Ethno-phono-photo-kinematographia*

Tari János

Ethno-phono-photo-cinematography

The Development of Sound and Picture Recording.

Exhibition in the Museum of Ethnography.

5.12.1995. - 5.5.1996.

The exhibition opened for the 100th anniversary of the film was preceded by several years of preparatory work. Hungarian ethnological research was among the first in the world in using not only the phonograph, but the film camera was also a useful aid in collecting data, already from the end of the last century. The technical historic and methodological approach is important because the stages of development decisively determined the ethnological, anthropological picture and sound recording, the approach according to which these documents were made and how they were left for posterity. The technical barriers and possibilities brought about schools, styles, and methods, the development of which influenced, from a history of science point of view, the development of both the sciences of ethnology and anthropology.

Vikár Béla népmese-gyűjtés közben, Felsőszentmárton - Somogy megye - 1900

Béla Vikár collecting folk-tales, Felsőszentmárton - Somogy County - 1900

1. Az ötlettől a megvalósulásig

A Néprajzi Múzeum szakemberei akkor nem érzik hivatásukat öncélúnak, hanem hasznos valóságnak, amikor önálló kiállítási tervüket a szakmai előljárók elfogadják és ők megvalósíthatják. Ezért évről-évre megmérettetik magukat, amikor pályázatokat benyújtva, várják a választ.

1993 végén a Néprajzi Múzeum belső kiállítási pályázatára beadtam Ethno-phono-kinematográfia címmel egy öt teremből álló jövőendő kiállítás szinopszist:

I. terem: A százéves film és a rögzített hang.

Kitekintés a világ és Európa filmtörténetére. A Magyar Filmintézet korabeli dokumentumai és külföldi filmarchívumok eszközei és felvételei bemutatása.

II. terem: A magyar néprajzi filmezés és hangrögzítés kezdetei a századfordulótól 1945-ig.

Fonográf felvételek, hangdokumentumok, filmjegyzetek szokásokról és táncokról, híradófelvételek néprajzi témákról. Vikár Béla, Bartók Béla, Kodály Zoltán hangfelvételei, Georges Höllering, Gönyey (Ébner) Sándor, Paulini Béla, Fekete Ferenc, Icsy Rezső filmfelvételei. A Pátria hanglemezsorozat. A gyűjteményről készült fényképfelvételek.

* A néprajzi hang- és képrögzítés fejlődése - kiállítás a Néprajzi Múzeumban 1995 december 5 - 1996 május 5.

Korabeli eszközök, fonográfok, Bolex rugós filmkamera, régi lemezes fényképezőgép.

III. terem: A néprajzi filmezés és hangrögzítés átalakulása 1945 és 1968 között.

Szóts István, Raffay Anna, Keszi-Kovács László és a dokumentumfilm-stúdió alkotóinak munkái, gazdálkodás, szokás, mesterség témakörben, tematikus videóprogramok összeállítása, népzenei lemezkiadványok, népzenei rádióműsorok bemutatása.

Korabeli eszközök, tárgyak: ARRIFLEX ST. filmkamera, ADMIRA kézikamera, faállvánnyal, 16 mm-es vágószerkezet, drótos magnetofon, régi szalagos magnetofonok, korabeli vágóasztalok, korabeli amatőr filmkamerák (N-8), stb.

IV. terem: A néprajzi audiovizuális dokumentálás fejlődése az 1970-80-as években.

Lakatos Vince, Martin György, Kollányi Ágoston, Boglár Lajos, Szabó Árpád, Kiss József, Lakatos Iván, Moldován Domokos, stb.

Technikai eszközök, amelyek szinkron kép és hangrögzítésre alkalmasak: ARRIFLEX-BL kamera állvánnyal, BOLEX akkumulátoros kamera (PILOT), ECLAIR kézikamera, 16 mm-es és 35 mm-es vágóasztalok, amatőr filmfelszerelések (S-8), kezdetleges, szalagos videó-berendezés, és ezekkel a berendezésekkel készült hang- és filmdokumentumok.

V. terem: A néprajzi-antropológiai dokumentálás napjainkban.

Videótechnikával készült dokumentumfilmek, műholdról sugárzott televíziós programok, korszerű hangrögzítő eszközök, számítógépes feldolgozási lehetőségek. Kortárs néprajzi-antropológiai filmesekkel készült interjúk, illetve az általuk készített filmek részleteinek bemutatása, több nonstop videóprogram keretében (Jean Rouch, David McDougall stb.).

A kiállításhoz hetente rendszeres filmvetítést és videóprogramot tervezünk, nemzetközi konferencia és filmfesztivál is megrendezésre kerülhetne.

1994-ben a Néprajzi Múzeum kiállítási bizottsága vezetősége elfogadta megvalósításra az Ethno-phono-kinematográfia című kiállítás fenti tervét. A forgatókönyv részletes kidolgozása, és a kiállítást előkészítő munkacsoport szervezése megkezdődött.

A kiállítás minél igényesebb megvalósítása érdekében igyekeztünk támogatót találni a Nemzeti Kulturális Alap Film- és Video Szakkollégiumához beadott pályázattal, illetve a Mozgóképek Alapítványánál is. A Nemzeti Kulturális Alap egy másik szakkollégiumától 600.000 Ft-ot, a Művelődési Minisztériumtól 400.000 Ft támogatást kaptunk 1995. októberében. Amúgy magunkra maradtunk, mert a körülbelül 10 helyre beadott pályázataink nem jártak sikerrel.

2. A megvalósítás

A kiállítás megrendezését az alábbiak miatt tartottuk fontosnak és időszerűnek 1995-96-ban:

A magyar néprajzi kutatás nemcsak a fonográfot használta az elsők között a világon, hanem a kamera is hasznos segédeszköz volt az adatgyűjtésben már a múlt század végétől kezdve. Elég, ha csak a fényképezésmesterek műtermében készült portrékra vagy családi fotográfiákra utalunk. A hagyományos kultúra és a mai társadalom mindennapi, illetve szájhagyományozódás útján terjedő folklórájának hang- és képdokumentálásában a magyar kutatók élen járnak. Vikár Béla száz esztendeje 1895. decemberében Európában először, a világon pedig másodikként használta az első hangrögzítő eszközt, az Edison-féle fonográfot népzene gyűjtésére.

A Néprajzi Múzeum Népzenei Gyűjteményében 4556 fonográf-henger, közel 600 órányi gramfon- és lemezfelvétel található, nem beszélve az MTA Zenetudományi Intézete Népzenei és Táncoztályának, a Magyar Rádió, valamint a Magyar Művelődési Intézet Módszertani Házának felvételeiről. A Néprajzi Múzeum fényképgyűjteménye rendelkezik az országban a leggazdagabb néprajzi fényképanyaggal, 312.400 felvétellel.

A Néprajzi Filmstúdióban 136 befejezett 16 mm-es film és 110 vágatlan filmjegyzet van BETA SP U-MATIC és VHS másolatban és eredeti film formátumban, valamint 82 darab eredetileg videóra készült felvétel. A magyar néprajzi filmezés történetét feltáró kutatás során eddig közel 800 darab olyan néprajzi film adatait sikerült összegyűjteni a Magyar Filmintézet Filmarchívumából, a Néprajzi Múzeum Filmstúdiójából, a Magyar Tudományos Akadémiától, a Magyar Televíziótól és a MOVI Dokumentum-filmstúdiótól,

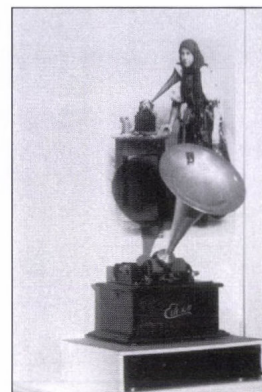
amelyek a 30-as évektől napjainkig készültek. E filmanyag adatai kerültek kiadásra a Néprajzi Filmstúdió munkatársainak jóvoltából a Néprajzi Filmkatalógusban 1995. decemberében, a mozi születésnapján.

Az "Ethno-Phono-Photo-Kinematographia, a néprajzi hang- és képrögzítés fejlődése" című kiállításban mindezek előtt a rendelkezésre álló technikai felszerelés - hang- és képrögzítő, illetve feldolgozó berendezések - és a segítségével rögzített anyag bemutatása volt a célunk. A néprajztudomány audiovizuális technikatörténetének és dokumentumainak népszerűsítése volt a feladat.

A technikatörténeti és módszertani megközelítést azért tartjuk fontosnak, mert a különböző fejlődési fokozatok döntően meghatározták a néprajzi, antropológiai kép és hangrögzítést, azt a szemléletmódot, ahogyan ezek a dokumentumok elkészültek és ahogyan az utókorra maradtak. A technikai korlátok és lehetőségek iskolákat, stílusokat és módszereket hoztak létre, melyek fejlődése tudománytörténetileg befolyásolta mind a néprajztudomány, mindpedig az antropológia tudományának alakulását. Fejlődési fokozatokat ábrázoltunk kiállításunkban, kiragadva egy-egy jellemző eszközt és témát, a laterna magica kézzel festett képeitől a multimédia-programot futtató számítógépig, a fonográfól a DAT magnóig, a dagerrotípiától a fotó CD-ig, valamint a közösségben hallgatott népmesétől a műholdas televíziózásig.

A kiállítás bevezető részében egy filmtörténeti vonatkozását is szeretnénk volna megmutatni ennek az anyagnak. Nagyon kevesen tudják, hogy 100 évvel ezelőtt sok néprajzi filmfelvétel is készült a világ különböző részein. Közülük néhányat Marcus Banks, angol antropológus segítségével hozhattunk ide a Néprajzi Múzeumba Cambridge-ből, Washingtonból, Oxfordból, Ausztriából és Ausztráliából, melyeket eredeti helyszínén, terepen rögzítettek. 1905-ben egy osztrák antropológus terepen egy busmant kért meg arra, hogy az ének- és beszédstílusában mondjon fonográfra egy részletet. Ugyanezt filmre is fölvette. Ez a kiállításunk egyik kuriózuma.

Vikár Béla nyelvész és néprajzkutató 1890-ben még gyors-

Tamás Kata hajdon fonográfba énekel, Bánffy-hunyad - Kolozs megye - 1902

Kata Tamás maiden singing to phonograph, Bánffy-hunyad - Kolozs County - 1902

In our exhibition we represented stages of development, taking a characteristic device and theme, from the hand-painted pictures of the laterna magica to the computer running a multimedia program, from the phonograph to the DAT tape recorder, from the daguerrotypy to the photo CD, and from the folk-tale listened to in a community to satellite TV watching.

AVICOM (the audiovisual section of ICOM) shall hold its world conference between 1-4 May 1996 in the Museum of Ethnography. They shall discuss how it is possible to utilise technique, picture recording, sound recording, photography, multimedia to serve science, art and museums.

**Század eleji műtermi fényképezőgép
Studio camera from the beginning of the century**

Kiállításrészlet: néprajzi filmzés és hangrögzítés, 1950-60

Part of the exhibition: ethnographical film making and sound recording, 1950-60

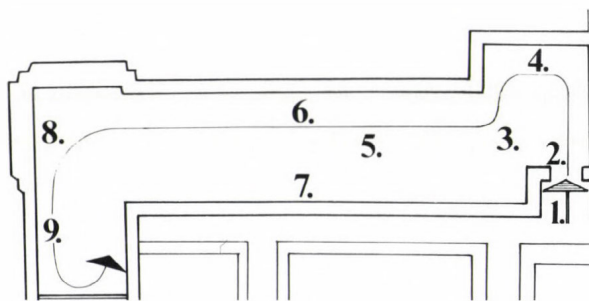
A kiállítás alaprajza

- 1 Előtér - fotóposztterek
- 2 Camera obscura - a fénykép keletkezéséről
- 3 A hang- és mozgókép-rögzítés története
- 4 A hazai néprajzi kép-és hangrögzítés kezdetei 1895-től

írással jegyezte le somogyi gyűjtéseit, de 1895-ben már a fonográfot használta Magyarországon elsőként. 1903-ban így emlékezett vissza a kezdetekre: "Mechanikailag összeszedni és hamisítatlan mivoltában készen idehozni az élő népnyelvi és népzenei anyagot, ez volt szerintem a fonográf útján megoldandó feladat. A fonográf annál nagyobb csodálatot szült, mennél ismeretlenebb volt még a legtöbb helyen, és mennél meglepőbb a nép fiaira nézve az, hogy ismerősük hangját hallották ki belőle. Mindenki bízta a jóhangú énekeseket, hogy daloljanak bele a gépbe, és ez az eleven érdeklődés sokat használt magának a gyűjtés ügyének. Mulattattam a népet, s ő gazdagon jutalmazott meg érte."

A néprajzi téma a professzionális filmgyártásban is megjelent. A 30-as évektől kezdve a Magyar Filmiroda nagyon sok néprajzi híradó- vagy dokumentumfilmet készített. Különlegesség Moholy Nagy László Nagyvárosi cigányok című filmje 1932-ből.

Vannak olyan videóprogramjaink is, amelyeken azok a filmek, azok a táncfelvételek mennek, amelyek Gönyey Sándor és Keszi-Kovács László Molnár Istvánnal együtt a 30-

- 5 Az 1930-as évek néprajzi fényképei, hangfelvételei, filmjei
- 6 Néprajzi tematika az 1930-as évektől 1945-ig
- 7 Néprajzi filmzés és hangrögzítés, 1950-60
- 8 Az audiovizuális néprajzi dokumentálás az 1970-80-as években
- 9 Interaktív multimédia - a tudományszerűsítés lehetőségei

The ground plan of the exhibition

- 1 Vestibule - Posters
- 2 Camera obscura - about the birth of photography
- 3 The history of recording of sounds and motion pictures
- 4 The beginning of Hungarian ethno-

graphical picture and sound recording

- 5 Ethnographical photos, sound records, films of the 1930s
- 6 Ethnographical photos, sound records, films from the '30s to '45
- 7 Making films and recording sounds in ethnography, 1950-60
- 8 Audiovisual ethnographical documentation
- 9 Interactive multimedia - possibilities for the popularisation of science

as, 40-es években rögzített.

A kolozsvári születésű Gönyey Ébner Sándor 1920 és 1944 között dolgozott a budapesti Néprajzi Múzeumban. Több mint 10.000 fényképfelvételt, közel 100 néprajzi filmet, filmjegyzetet készített rugós kamerával.

Az eredetileg festőnek induló, majd néprajzi filmjeivel hírnevet szerző Keszi-Kovács László a 30-as években került kapcsolatba a filmezéssel. 1940-ben a kolozsvári egyetem tanára és az Erdélyi Tudományos Intézet néprajzi osztályának vezetője lett. Tanítványai között volt Jancsó Miklós is. A kiállítás bemutatja a néprajzi filmezés számos hírneves alkotójának munkáját. Találkozhatunk Raffay Anna, Boglár Lajos, Martin György, Tímár Sándor, a Gulyás testvérek, vagy Moldován Domokos nevével és filmjeivel.

Tervezzük - és nagyon sokan kéri is, de egyelőre anyagi akadályai vannak -, hogy készüljön egy olyan vezető, amely a kiállítást bemutatja, elmondja azokat a dolgokat, amelyet nem tudunk a falra kiírni.

Tervezünk egy tanulmánykötetet, amely szintén a kiállítás tartalmi és tudománytörténeti vonatkozásait szeretné bemutatni a Néprajzi Közlemények külön kötetében.

1996. május 1-jétől 4-ig a Néprajzi Múzeumban tartja az AVICOM (az ICOM Audiovizuális Szakosztálya) konferenciáját. A tanácskozás témája: hogyan lehet a kép-, a hangrögzítést, a fotográfiát, a multimédiát ma a tudomány, a művészet, a múzeumok szolgálatában használni.

3. A kivitelezés technikai és anyagi körülményei

A különböző pályázatokhoz részletes költségvetéseket dolgoztunk ki. A legszerényebb is közel 7 millió Ft volt. A múzeum anyagi lehetőségei nem engedték meg, hogy, a fenti összeg alapján tervezzük tovább kiállításunkat. Így aztán karcsúsítani kellett a költségvetésünket, a Néprajzi Múzeum saját forrásból kb. 500.000 Ft-tal járult hozzá saját kiállításához. Ekkor kényszerültünk a Magyar Rádió kiállításához átengedni három termet, barterszerződés keretében. ennek keretében legalább öt CD lejátszót tudtunk működtetni kiállításunkban, és egy hónapon át rádióreklámokban hirdettük kiállításunkat.

A fenti körülményeket figyelembe véve a kiállítási területet 9 térre kellett csökkentenünk változatlan tartalommal. A kiállítást Birinyi József népzeneész, illetve Bolykiné Fogarasi Klára fotótörténész kollégámmal, Dr. Kovács Emese néprajzkutató, Sebestény Krisztina és Mészáros István kiállítás-rendező, Péntek Gábor, technikus, Farkas Károly és Galambos Zoltán számítógépes munkatársaimmal együtt hoztuk létre.

4. Működés és üzemeltetés

A kiállítás kivitelezésénél a legtöbb gondot az okozta, hogy a rendelkezésre álló egy hónap nem volt elegendő a teljes befejezéshez. Még a mai napig sem mondhatjuk, hogy a kiállítást a terveknek megfelelően kivitelezték. Javításra lenne szükség a helyesírási hibák tekintetében, tartalmi információk még mindig hiányoznak a kiállítás falairól.

Az őrzés napi problémák elé állít bennünket, hiszen nem volt pénz pormentesen záró vitrinek felszerelésére. A Néprajzi Múzeum több kiállítást kiszolgált, kidobott installációs anyagából dolgozhattunk. A folyamatos rongálások, lopások is nagy gondot jelentenek.

Számvetés

A magyar múzeumok esélyei és lehetőségei*

Müller Róbert

Előadásomban öt dunántúli megye múzeumainak helyzetét kívánom áttekinteni az utóbbi tíz esztendő adatai alapján. Azokat a megyéket vontam be a vizsgálatba, amelyek részt vesznek az Alpok-Adria Munkaközösség munkájában: Baranya, Győr-Moson-Sopron, Somogy, Vas és Zala. Előtte azonban röviden érintenem kell e régió múzeumainak történetét. Az öt megye első (iskolai) múzeumát a magyar régészet atyja, Rómer Flóris alapította meg 1859-ben Győrött. Szombathelyen 1872-ben, Kaposvárott 1879-ben, Sopronban 1867-ben, Keszthelyen 1898-ban alakult meg a Régészeti és Történelmi vagy a Múzeumi Egyesület. Sümegen 1880-ban kezdte meg gyűjtőtevékenységét Darnay Kálmán. A pécsi múzeumot 1898-ban a város hozta létre.

A múzeumok felügyeletét, és tevékenységük koordinációját az 1889-ben megalakított "Múzeumok és Könyvtárak Főfelügyelősége" látta el, amely a múzeumok törekvéseit központi keretből anyagilag is támogatta. Csak nagyon ritkán fordult elő, hogy egy múzeumot vagy magángyűjteményt államosítottak, mint pl. a sümegi Darnay Múzeumot 1912-ben. Több, egyesületek által létrehozott múzeumot viszont átvettek a városok. Így pl. a szombathelyit 1900-ban, a kaposvárit 1923-ban. A két világháború között Budapesten kívül 27 múzeum működött, ebből 6 a vizsgálandó megyékben, minimális szakembergárdával.

A magyar múzeumok a II. világháborút követően kanyarodtak el az európai fejlődéstől. Az 1949. évi 13. törvényerejű rendelet a múzeumokat gyakorlatilag államosította, és irányításukat a MMOK-ra (Múzeumok és Műemlékek Országos Központja) bízta. A múzeumok az ideológiai harc színterévé váltak. A Balatoni Múzeumban 1949-ben - vidéken elsőként - megnyitott nagyszabású állandó kiállítás mintájára az új kiállítások a darwinizmus és az osztályharc elméletének elterjesztését szolgálták. Egyre-másra alakultak új múzeumok, a központi irányítás egyre

nehézkesebbé vált. Ezért 1955 és 1962 között lépcsőzetesen átadták a vidéki múzeumokat a megyei tanácsoknak. Ezt a folyamatot az 1963. évi 9. számú törvényerejű rendelet zárta le, amely létrehozta a megyei múzeumi igazgatóságokat és a megyék múzeumi szervezeteit. A múzeumi szakembergárda eleinte ellenezte a decentralizálást, hisz így a budapesti központ messzesége miatt élvezett relatív függetlenségüket elveszítették, és kiszolgáltatottá váltak. Az aggodalom megalapozott volt, hisz a helyi párt- és állami vezetés nemcsak a múzeumok mindennapi életébe, programjaiba avatkozott be, de az is előfordult, hogy kegyvesztetté vált elvtársaktól úgy szabadultak meg, hogy áthelyezték őket a múzeumba.

A változásnak azonban előnyei is voltak. Ahol a múzeumvezetés elég ügyesnek bizonyult, vagy ahol a megyei párt- és tanácsvezetés affinitást mutatott a múzeumügy iránt, a múzeumok finanszírozása sokkal nagyvonalúbbá vált. A legtöbb megyei múzeum évkönyvet jelentethetett meg: Pécs 1956-tól, Győr 1959-től, Szombathely 1963-tól, Kaposvár 1973-tól, Zalaegerszeg 1970-től, ill. önállóan 1987-től. Ezek a kiadványok fontos szerepet játszottak a tudományos élet és a kutatás fellendülésében.

A felsorolás egyben azt is mutatja, hogy az egyes megyék között mily nagy különbségek keletkeztek. Megyéken belül is nagyok voltak az eltérések. Ahogyan minden területen a fejlesztések elsősorban a megyeszékhelyekre koncentráltak, ugyanígy főleg a megyei múzeumok erősödtek meg. Két kirívó példa: az egész országban utolsóként Zala megyében szervezték meg a megyei igazgatóságot, 1971-ben. Akkor a Göcseji Múzeumban két tudományos munkatárs dolgozott, a keszthelyi Balatoni Múzeumban - a járást 1979-ben csatolták vissza Zala megyéhez - viszont öt tudományos dolgozó volt. Ma Zalaegerszegen kilenc, míg Keszthelyen már csak négy tudományos munkatárs van. A 60-as évek közepén Kaposváron, a megyei múzeumban két tudományos alkalmazott volt. Somogy megyében Kaposváron kívül gyakorlatilag csak kiállítóhelyeket hoztak létre, de a tudományos dolgozók létszáma 1994-re 17 főre emelkedett.

A szakembergárda összetételében megfigyelhetők bizonyos tendenciák. A 60-as évek közepétől megélelnkül építőtevékenység miatt megnövekedett leletmentő munka a

The Chances and Possibilities of Hungarian Museums

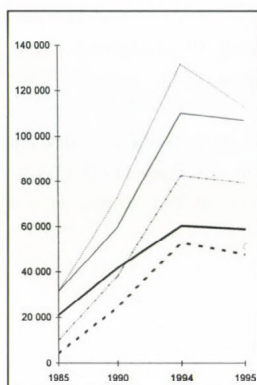
In my lecture I have surveyed the development of the situation of five Transdanubian county museum organisations in the last 10 years. As generally in the whole country, from the mid-late 60s, first of all in the county seat museums, there were strong developments of the staff, the collecting activity received larger support, the regularly published museum year-books ensured a possibility of publication. The museums and their exhibitions received larger attention as a scene of the ideological training.

From the middle of the 80s, with the deepening of the economic crisis, the maintaining of the inflated museums became harder and harder. In 1995, despite the inflation, the support of the museums already decreased in nominal terms as well, while in real terms a decrease can be perceived everywhere already from 1990. The numbers of the staff hardly changed, by today almost 3/4 of the budget of the institutions consists of wage costs.

On the basis of the economic situation of the country, no radical change in the financing can be expected in the near future. The museums already have no exploitable reserves, they can only maintain their operation if they reduce the number of the

* 1995 szeptember 14-én Klagenfurtban a "7. Österreichischer Museumstag" keretében megrendezett "Museen im Alpen-Adria Raum, Chancen und Aufgaben in Gegenwart und Zukunft" c. konferencián elhangzott előadás némileg rövidített fordítása.

staff. The reduction shall be made first of all in the research staff, as the research and publication possibilities narrowed down anyway, while the protection of substance of the great art object holdings accumulated in the museums can hardly be solved even with the present collections maintenance and restorer staff.

múzeumokra hárult. A cél az volt, hogy lehetőleg minden leletet megmentsenek, ezzel magyarázható a régészek számának erőteljes növekedése. Központi elvárás volt, hogy a múzeumok komoly gondot fordítsanak a közelmúlt és a jelen tárgyainak gyűjtésére, a munkásmozgalom helyi történetének feldolgozására, és a szocializmus építésében elért sikerekkel együtt ezt kiállításokon is bemutassák. Így a 70-es évek végére, a 80-as évek elejére majd minden múzeumba került "újkori muzeológus", gyakorlatilag történetész. A nagyobb múzeumokban történelmi osztályt is létrehozta. A közművelődési munka színvonalának emelésére a múzeumok többsége lehetőséget kapott népművelők alkalmazására. Ahol a természettudományi kutatásnak már hagyományai voltak, vagy ahol a megyei vezetés fontosnak tartotta a képzőművészeti alkotások gyűjtését, természettudósokat és művészettörténészeket alkalmaztak, osztályokat vagy külön múzeumokat hoztak létre.

A 80-as évek közepétől a kelet-európai országokban elmélyült az általános válság. Egyre nehezebbé vált a felduz-

	1985	1990	1994	1995
Baranya	31 322	72 910	131 352	112 630
Győr-Sopron	10 017	38 147	82 707	79 243
Somogy	20 968	41 658	60 313	58 902
Vas	31 376	59 787	110 071	106 864
Zala	4 431	24 392	52 991	47 735

1 A költségvetések alakulása*

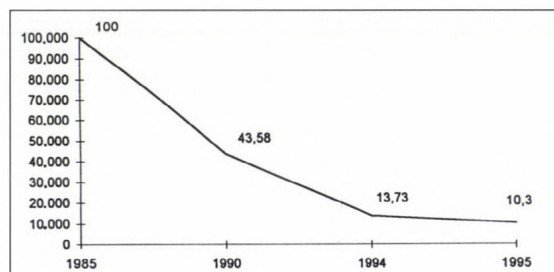
Development of the budgets

szasztott múzeumi hálózat fenntartása. Ahogy az már szokás, a takarékoságot a kultúrán kezdték. Ez a gyakorlat máig tart és félek, hogy ez a folyamat a következő években is folytatódik.

Öt múzeumi igazgatóságtól szereztem be a statisztikai adatokat. A következőkben ezekkel szeretném megismertetni Önöket. Nem véletlenül az 1985-ös, az 1990-es, az 1994-es és az 1995-ös adatokat elemeztem.

Elsőként tekintünk át az intézmények költségvetését (1

2 Az infláció mértéke vásárlóértékben kifejezve Rate of inflation in purchasing value

ábra és keretes táblázat). 1985-ben meglehetősen nagy volt a szóródás. Zala megyében a költségvetés csak 4.4 millió Ft volt, Baranya és Vas megyékben viszont 30 millió feletti. 1994-ig nominálisan tekintve, ha különböző mértékben is, de mind az öt megyében növekedett a költségvetés, méghozzá a kiegyenlítődés irányába. A legalacsonyabb és a legmagasabb költségvetés között a különbség 1985-ben több, mint hétszeres volt, 1994-ben viszont alig két és félszeres. Ennek megfelelően a növekedés mértéke is nagyon különböző, a nem egészen háromszorosától (Somogy) egészen a tízenkétszeresig (Zala). Az idei évben vi-

szont mind az öt megyében nominálisan is csökkent a költségvetés! A legnagyobb mértékben Baranya megyében, csaknem 15 %-kal, de Zala megyében is majd 10 %-kal, legkevésbé Somogy és Vas megyékben.

Sokkal elkeserítőbb a helyzet, ha a vizsgált időszak inflációját is figyelembe vesszük. A 2. ábrán az infláció mértékét jeleztem. Ez azt jelenti, hogy az 1985-ös 100.- Ft 1990-ben 43.60, 1994-ben 13.70 Ft-ot ért, ezévből pedig már a 10 Ft-ot sem éri el.

Így a múzeumok finanszírozása már egészen más képet mutat (3. ábra). A két alulfinanszírozott megyében 1990-ig a költségvetés reálértéken is növekedett (Győr-Moson-Sopron megyében 66 %-kal, Zala megyében egyenesen 140 %-kal). Baranya megyében gyakorlatilag nem történt változás, Vas és Somogy megyékben viszont már ebben az időszakban csökkent a költségvetés reálértéke. A 90-es években aztán általánossá vált valamennyi múzeumi szervezetben a költségvetés értékvesztése.

Tekintsük át a bér- és társadalombiztosítási kiadások arányát a költségvetésen belül. (4. ábra) Az ideális az lenne, ha a bérköltségek a költségvetés 1/3-át tennék ki, és 2/3 jutna a fenntartásra, kutatásra és közművelődésre. 1985-ben Baranya és Somogy megyékben a bérköltségek aránya az ideális közelében volt, de átlagban már akkor is 46.3 % volt az arány, sőt Vas megyében elérte a 63.3 %-ot. Az arány az elmúlt tíz esztendőben mindenütt romlott.

Csak Győr-Moson-Sopron megyében figyelhető meg a tavalyi évhez viszonyítva idén némi javulás. Nincs jogom kételkedni a rendelkezésemre bocsátott adatok helyességében, de míg a bérköltségek 7 millió Ft-tal csökkentek, az alkalmazottak létszáma 6 fővel gyarapodott!

1995-re Győr-Moson-Sopron megyén kívül a bérköltség minden megyei igazgatóságon meghaladta a 70 %-os arányt. (5. ábra) Ha a közvetlen üzemeltetési költségeket (áram, fűtés, víz, csatorna, szemétszállítás stb.) vesszük, ehhez arányítva a gyűjtőtevékenységre, konzerválásra-restaurálásra, raktározásra, tudományos vizsgálatokra és feldolgozásra, kiadói tevékenységre, kiállításokra és egyéb közművelődési munkára a költségvetésekből alig 10-20 % jut. Így nem csodálható, hogy múzeumaink a működőképesség határára jutottak. (Emlékeztetni kívánok a Győr-Moson-Sopron megyei igazgatóság kétségbeesett bejelentésére 1995 elején, hogy a megye kiállításait időszakosan be kívánják zárni.)

Az elmúlt években alig születtek értékes, új állandó kiállítások, azok is többnyire pályázaton nyert pénzek segítségével, vagy a városok hathatós támogatásával. Nagyszabású időszakos kiállításokra is egyre kevesebb a fedezet. A múzeumok a belépőjegyek árának emelésére kényszerültek (ezek összehasonlítva a nyugat-európai árakkal még mindig alacsonyok, de az átlagbérral összevetve már magasnak tűnnek). Részben ezzel magyarázható, hogy a múzeumlátogatók létszáma az egész országban oly erőteljesen csökkent. (6. ábra) Az öt megyében 1985-ben a múzeumokat 2.705.733 fő látogatta meg, tíz évvel később, 1994-ben ez a szám már csak 1.357.467 fő, a csökkenés 50 %-os. A szociológiai vizsgálatok azt mutatják, hogy akárcsak a kormányzat, reálbércsökkenés esetén a család-

* A grafikonok jelzései Indications of the diagrams:

.....	Baranya
.....	Győr-Sopron
————	Somogy
————	Vas
- - - -	Zala

dok is elsőként kulturális kiadásaikon próbálnak meg takarékoskodni.

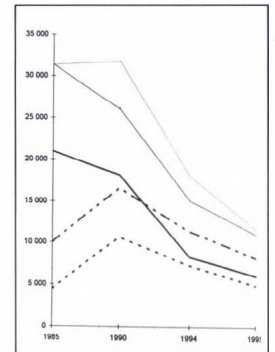
A múzeumi évkönyvek a 60-as, 70-es években még évente jelentek meg. Ma ez már ritka. A *Savaria* évkönyv 1982 és 1989 között és 1992 óta nem jelent meg. Az *Arrabona* 1979-ig jelent meg évente, ezután összevont számokat adtak ki. 1986-ban, 1988-ban, 1991-ben, és 1994-ben. A kaposvári évkönyv 8. kötete 1987-ben, a 9. 1992-ben jelent meg. A 10. kötetet tavaly adták ki. Az öt megyében ma már csak a pécsi évkönyv tekinthető rendszeresen megjelenő kiadványnak.

A látogatószám-csökkenés és az évkönyvek megritkulása csak külső jelei a múzeumok válságának. A nagyvonalú gyűjtőtevékenység következményeként minden múzeum raktározási gondokkal küzd, külső raktárakat kénytelen bérelni, amelyekben az anyag a kedvezőtlen körülmények között a teljes megsemmisülés veszélyének van kitéve. A restaurátorok száma és a műhelyek felszereltsége nem felel meg a kívánalmaknak. Egyre több szerzemény kerül konzervátlanul a raktárakba.

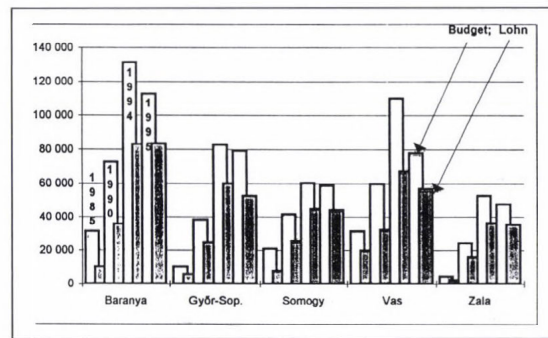
A helyzet jottányival sem jobb azokban a múzeumokban, amelyek az autópálya-építésnek köszönhetően komoly központi támogatásban részesültek. Ezek a múzeumok ugyan lehetőséget kaptak felszereléseik megújítására, nemcsak gépkocsikat, furgonokat vásárolhattak, de még mobil telefonokra is szert tehetek, de a munka nem fejlődik be az ásatás végén a dokumentáció elkészítésével. Az előkerült leletanyagot konzerválni, raktározni kell és erre már nem kaptak elég fedezetet, nem beszélve a leletanyag feldolgozásáról, amire a támogatások nem használhatók fel. A nagy ásatási kampányok befejeztével ezek a múzeumok gyakran még nehezebb helyzetbe jutottak. A magyarországi múzeumok túltelítettek. Pontos számok nem ismeretesek, de becslésünk szerint a múzeumi törzsgyűjtemények 70-80 %-a még közöletlen, és így a tudomány számára gyakorlatilag elérhetetlenek.

Természetesen csak egyetérteni lehet azzal a törekvéssel, hogy lehetőleg minden leletet meg kell menteni; hogy falvainkban az utolsó percben vagyunk, hogy még néprajzi tárgyak gyűjthetők; de tisztában kell lenni a realitásokkal, az ország lehetőségeivel. Alig látok rá módot, hogy a múzeumok pénzügyi támogatása javuljon. Rövid távon, tehát a következő években további szűkítésekkel kell számolni. A támogatás legjobb esetben szinten tartható. Természetesen ezzel nem oldhatók meg az anyagi gondok, de különböző melléktevékenységekkel, jó PR munkával a költségvetés kiegészíthető, a megerősödő vállalkozói réteg egyes tagjai mecénásként támogathatják a múzeumi törekvéseket. Mi tehát a teendő? A múzeumi közvélemény és a szakszervezet bizonyára kiátkoz, mert még ha szomorúan is, de azt kell megállapítanom, hogy a megoldást csak a múzeumi tevékenység beszüntítése és ehhez kapcsolódóan a létszámleépítés jelentheti. (Az üzemeltetési költségekben megtakarítás már alig érhető el. A múzeumok ma a túlélésért küzdenek. Még az elért pozíciók sem tarthatók, igényeinket csökkenteni vagyunk kénytelenek, más céloknak kell elsőséget kapniuk.) Ha a múzeumi alkalmazottak létszámát tekintjük, még a nyugat-európai múzeumokkal öss-

zehasonlítva is, megállapíthatjuk, hogy az túl magas. Az össz alkalmazotti létszám az öt megyében 1985 és 1990 között 721-ről 779-re nőtt, és az elmúlt 4-5 évben mintegy 100 fővel csökkent. (7. ábra) Az elmúlt tíz évben az egyes megyékben a változások különbözőek voltak. (6. ábra) Somogy megyében jelentős, Vas és Zala megyékben szerény létszámleépítés volt. Győr-Moson-Sopron megyében 1990 óta alig figyelhető meg változás, míg Baranya megyében a legnagyobbak az eltérések. A tudományos munkatársak létszámát is be kívántam vonni a vizsgálatba. Ehhez az 1985-ben és 1994-ben megjelent múzeumi alkalmazotti névjegyzéket vettem alapul. Eszerint az öt megyei szervezetben 1985-ben 105, 1994-ben 116 tudományos munkatársat foglalkoztattak. Ez azt jelenti, hogy miközben az összlétszám 1990 és 1995 között 12 %-kal csökkent, 1985 és 1994 között a tudományos dolgozók száma 10 %-kal nőtt. Úgy vélem, nem ez a helyes irány, és a következő években a múzeumok csak úgy tudnak úrrá lenni nehézségeiken, ha éppen a tudományos dolgozók létszámát merik mérsékelni. Végig kell gondolni: szükség van-e ennyi történésszere múzeumainkban? A jelen tárgyi anyagának be-

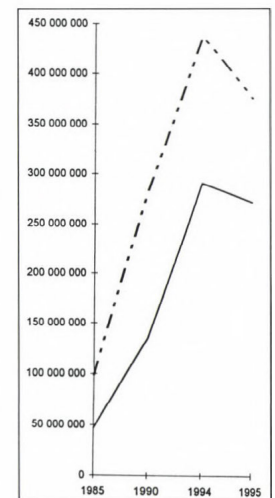

3 A költségvetések reálértéke
The real value of the budgets

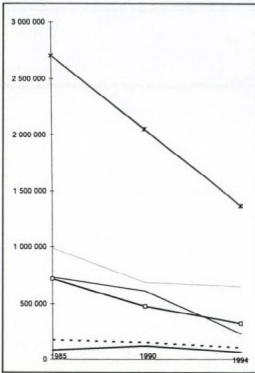

4 A költségvetés és a bérköltség arányának évenkénti változása
Annual changes of the budget/wage-cost rate

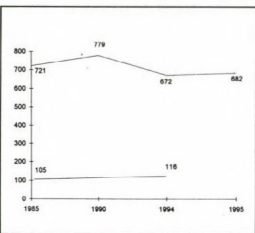
gyűjtéséhez nem kell feltétlenül magasan kvalifikált tudósnak lenni. Távolról sem arra gondolok, hogy a századforduló állapotaihoz térjünk vissza, de szerintem a magyar múzeumok többsége pénzügyi lehetőségeit tekintve személyileg túlfeljesztett. Tapasztalataim szerint a múzeumi népművelőknek is egyre kevesebb a tennivalója. Nemcsak a múzeumok lehetőségei szűkültek be, de egyre kevesebb iskola keresi fel a múzeumokat, ill. veszi igénybe szolgáltatásaikat. Saját szakterületről, a régészetről is szólnom kell. Nos, a jelentéktlenebb leletmentéseket, leletmegfigyeléseket jól képzett ásatási technikusok is el tudják végezni. A fontos tudományos kérdések eldöntéséhez, az előbbrelépéshez tervásatásokra lenne szükség, de ma korlátozottak az anyagi lehetőségek. Több kollégát egzisztenciálisan is érintene, ha státuszukat elveszítenék. De tölünk nyugatra is azt az olcsóbb megoldást alkalmazzák, hogy a nagyobb leletmentő kampányokra, bizonyos projektekre meghatározott időre alkalmaznak szakembereket. Ha a 30-40 évvel ezelőti feltárások anyagait nem tekintenénk még mindig az ásató kizárólagos szellemi tulajdonának, és lehetővé tennék, hogy az egyetemi hallgatók az eddiginél nagyobb mértékben dolgozhatnak fel ezeket diplomamunka keretében, még a közöletlen anyag mennyisége is csökkenne. A létszámleépítés talán azt is lehetővé tenné, hogy a múzeumi szolgálatban maradók meg-szégényítően alacsony bérét emeljék.

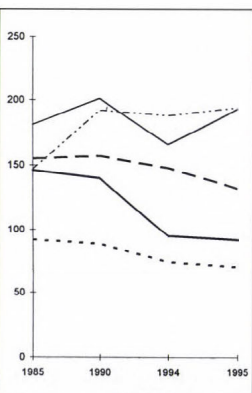
5 Öt megye költségvetése és bérköltsége együttesen
Budget and wage-cost of five counties in total

6 A látogatószám alakulása, '85 - '90 - '94
Number of visitors in '85 - '90 - '94

7 A létszám alakulása az öt megyében (alul a tudományos alkalmazottaké)
Staff number in five counties (see below the scientific workers)

8 Létszámalakulás, megyénként
Staff numbers by counties

Összefoglalóan: a múzeumok esélyeiről és lehetőségeiről az a véleményem, hogy anyagi támogatásuk növekedésére a közeljövőben nem számíthatunk, ezért a múzeumok költségvetésének szerkezetét át kell alakítani, a bérköltségek csökkentésével növelni kell az üzemeltetési, működési költségek arányát. Erőiket a belső gondok (raktározás, műtárgyvédelem stb.) megoldására kell koncentrálniuk. Ha ezen a helyzeten már úrrá lettek, és remélhetőleg az ország gazdasági helyzete is javul végre, akkor gondolhatnak újra fejlesztésekre, működésük kiszélesítésére.

A 7. Osztrák Múzeumi Napról

1995. szept. 14-16-án került megrendezésre Klagenfurtban a 7. Osztrák Múzeumi Nap. Központi témája: *A múzeumok esélyei és feladatai az Alpok-Adria térségben*. A rendező szervek - Karintia Tartomány és a Karintiai Tartományi Múzeum - kértek fel, hogy az öt dunántúli megye múzeumainak helyzetéről tartsak előadást. Magyarországról egyedül érkeztem.

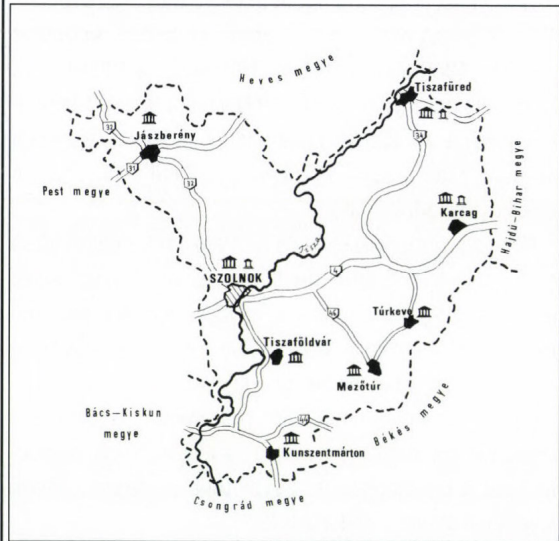
A konferencián Ausztria tartományai közül mintegy száz fő vett részt, amennyire meg tudtam ítélni, összetételük nem reprezentálta a múzeumi szakterületek valódi arányait. Többségben voltak a művészettörténészek, a múzeumpedagógusok, a kis egyesületi vagy városi múzeumok képviselői, sőt magángyűjtők is megjelentek. Az Alsó-Ausztriai Tartományi Múzeumból pl. egyetlen néprajzos jött el, a régészek közül csak a karintiaiakkal találkoztam, akik házigazdaként vettek részt a rendezvényen. Népesebb küldöttség képviselte Szlovéniát és Észak-Olaszországot, de még Horvátországból is három fő érkezett. Az előadások általában lehangoló képet rajzoltak a múzeumok

helyzetéről, az alulfinanszírozásra, a főfoglalkozású szakemberek alacsony számára panaszkodtak. Érthető módon csak a szlovéniai és a helyi múzeumok helyzetéről szóló beszámolók sugároztak optimizmust. (Magánbeszélgetés során a karintiai kollégák is elégedetlenségüknek adtak hangot.)

A szakmai kirándulások közül a Spittal a.d. Draui múzeumlátogatást emelném ki. A renaissance Porcia kastély két szintje ad otthont a magángyűjteményből 1958-ban létrehozott területi néprajzi múzeumnak. Nincs raktárunk, a kiállítás nagyobbik része tanulmányi raktár, a tárgyak döntő többsége kézbe vehető. A múzeumi igazgató állítása szerint a három éve megnyitott kiállításból még egyetlen tárgy sem tűnt el. (Teremőr nincs!) Három részlegben készült el a számítógépes tájékoztató, amit folyamatosan továbbfejlesztenek. A tárgy leltári számát beütve a képernyőn megjelenik a leírókarton, amely minden fontos információt tartalmaz. Mikor jut el idáig egy magyar városi múzeum? Különösen, ha egyetlen szakembere van!

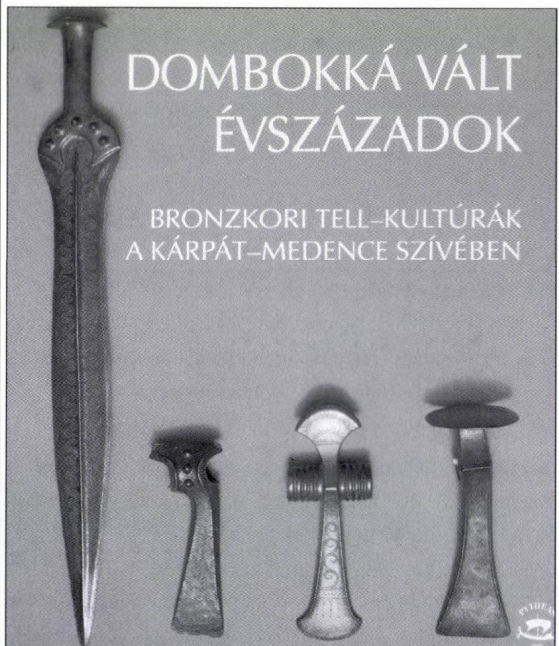
A Jász-Nagykun-Szolnok megyei múzeumi szervezet intézményei

The institutions of the museum organisation in Jász-Nagykun-Szolnok County

A bronzkori kiállítást 1991-ben a Szolnoki Galériában mutatták be. Vándorútját 1992-ben Budapesten a Magyar Nemzeti Múzeumban kezdte. Azóta Németországban, Belgiumban és Franciaországban több múzeum fogadta.

The Bronze age exhibition was on display first in Szolnok Gallery (1991), then in the Hungarian National Museum in Budapest (1992). Since then it has been exhibited in several museums of Germany, Belgium and France.

Öt esztendő Jász-Nagykun-Szolnok megye múzeumainak életében (1990 - 1995)

Tálas László

Az 1960-as évek elején a múzeumok "tanácsosítása" jelentette az első komoly próbatételt a magyar múzeumügynek. A 70-es évektől kezdődően azonban egyre határozottabban rajzolódott ki, hogy a megyei múzeumszervezeti forma számtalan előnyt hordoz magában. Lehetővé vált a múzeumi szakembergárda koncentrációja, ugyanakkor a dekoncentráció is. Az, hogy egy múzeumi szervezetben hat néprajzos dolgozik különböző múzeumoknál, csak látszólag jelentett hátrányt, mert jó összefogottsággal, a szakmai erények koncentrációjával lehetővé vált olyan szellemi produkciók előállítása is, amelyet csak team munkában volt lehetséges megvalósítani. Példaként szeretném megemlíteni szervezetünk életéből a *Megyei Néprajzi Atlaszt* vagy a *"Szolnok megye népművészete"* című kötetet, amely a megyei népművészeti kötetek sorozatának indító tagja volt, vagy a nemzetközi régészeti konferenciákat és kiállításokat.

A rendszerváltással egyidőben felvetődött és komolyan szóba került a megyei múzeumi szervezet, mint elavult struktúra szétszedése.

A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumi Szervezet ekkor egy körlevéllel fordult a megyékhez, a sajtó nyilvánosságához a szervezet fenntartása érdekében. (Szeretném megjegyezni, hogy nem felsőbb utasításra, hanem saját belső kezdeményezésre történt mindez.)

1990. májusában tettük közzé a megyei lapban a közgyűtemények jövőjéről szóló elaborátumot, amely 6 év távlatából egy-két ponton talán vitatható, de összességében ma is helytálló célokat tűzött ki. E felhívásból szeretnék idézni. Címe: *Ván-e a pártoknak kulturális programja?* Nos, akkor a következőket írtuk: "Egyetlen pártnak sincs átgondolt kulturális programja. Csak közoktatással foglalkoznak, s nem gondolnak azzal, hogy mi lesz a sorsa a pártállam által bizonyos rendbe állított, kiépített keretekkel, központi pénzelosztásból élő intézményekkel."

Javaslatunk a következő volt: "Kívánatos fenntartani a jelenlegi megyei múzeumi szervezeti rendszert, annak minden vívmányával együtt (szakember, személyi ellátottság, kiadványok, kiállító helyek, s az eddigi arányú költségvetés), mert ez a szakmai színvonalat, műtárgyvédelmet biztosítja." Felhívásunk 3. pontjaként javasoltuk: "Az országgyűlés hozzon törvényt a nemzeti vagyon (vagy nemzeti kincs) védelméről." Nos, felhívásunk bizonyos mértékig teljesült, hiszen a múzeumi szervezetek egyben maradtak. A múzeumi törvény meghozatalával még van adóssága a Parlamentnek.

1990-et követően több zavaró tényező is közbejött, amelyek ugyan tisztázták, de az erők időleges szétszóródá-

sát eredményezték. Ilyen volt például a múzeumként funkcionáló ingatlanok tulajdonának tisztázása, a muzeális tárgyak tulajdonrendezése.

A sok küzdelem végül is eredménnyel járt. A települési önkormányzatokkal akár az épület, akár a tárgytulajdon rendezésében viszonylag rövid idő alatt sikerült megegyeznünk. Egyetlen vitatott múzeumi hovatartozási ügy volt csupán, Jászberényé, de úgy gondolom, hogy a városi önkormányzat és a megyei múzeumi szervezet között létrejött megállapodás korrekt módon tisztázta ezt a problémát is - a Jász Múzeum a megyei szervezet része maradt. Így tehát a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumi Szervezet egységes maradt, változás csupán az irányítási rendszerben következett be. Létrehoztuk a Múzeumi Tanácsot, amely múzeumot érintő jelentősebb kérdésekben véleményt nyilvánít és állást foglal.

Stratégiánk lényege az volt, hogy a múzeumba került műtárgyak védelmét biztosítsuk. Több évtizede rendkívül komoly gondunk volt a begyűjtött tárgyak raktározása, a múzeumépületek szűkösége miatt. A 60-as években felszámolt tanyai iskolákba kellett elhelyeznünk múzeumi műtárgyak egy jelentős részét. A területi széttagoltság, az őrzés megoldatlansága komoly veszélyeket jelentett, sajnos néhány betörés is volt. Ezért a szovjet csapatok kivonulását követően egy központi raktár kialakítását próbáltuk megvalósítani. A Szolnok megyei jogú várossal történt egyezség alapján egy 2800 m²-es volt orosz laktanya épületet kaptunk múzeumi raktározás céljaira - viszonylag elfogadható állapotban. Tanyai iskolai raktárainkat megszüntethettük, fabarakokban elhelyezett régészeti anyagokat is sikerült elhelyezni központi helyen.

Másik célkitűzésünk az volt, hogy a múzeumi szervezetben dolgozó szakembereket ne csak megtartsuk, hanem az új követelményeknek megfelelően színvonalasabb munkára ösztönözzük őket. Több éven keresztül támogattuk a nyelvtanfolyamokat: 21 kolléga tett középfokú vagy felsőfokú nyelvvizsgát. Ugyancsak a munka minőségének javítása érdekében ösztönöztük és támogattuk a tudományos fokozatok megszerzését. Jelenleg a 24 muzeológus közül 9 kandidátus van. (8-an az utóbbi 5 évben szerezték fokozatukat.)

A szűkülő pénzügyi lehetőségek ellenére megpróbáltuk nemzetközi kapcsolatainkat fenntartani, tovább építeni. 1991-ben nemzetközi régészeti konferenciát szerveztünk *Bronzkori tell-kultúra a Kárpát medencében* címmel. A konferenciával egyidőben megépített kiállításunkat azóta Belgiumban, Németországban és Franciaországban is bemutatottuk. Közös kutatást végzünk Erdélyben román mu-

Five Years in the Life of the Museums of Jász-Nagykun-Szolnok County (1990-1995)

At the same time as the change of the system in 1990, the community of the colleagues of the Jász-Nagykun-Szolnok County museums worked out the strategy which we phrased as the followable path - and the path to be followed. We grouped the strategy around 3 points: the protection of the cultural objects, the holding together of the museum organisation, and the shifting of the accent towards quality professional work.

Concerning the holding together of the organisation, it was clearly phrased that the experts of all the museums of the county are only able to accomplish work of scientific character and level together. Being joined to the local governments, especially in the case of smaller museums, would have born the danger that the museologist becomes detached from the profession. Our opinion about the law arranging the ownership relations, which was meant to make clear partly the situation of real estates and partly that of art object ownership, was that all objects in museums - independently from their ownership - should continue to stay in museums. (In several cases it arose that a given local government shall legally possess a part of the objects in the museum.) We succeeded in achieving this aim completely.

Our third important aim was to lay a strong stress on professional quality work. We maintained, and in certain

aspects even expanded, the domestic and international relations of the Jász-Nagykun-Szolnok County museum organisation. New relations were formed, with common research with Romania, Finland, Germany. The museologist experts, almost without exceptions, passed a state examination in a foreign language, to be able to communicate at any point of Europe, furthermore they took scientific degrees, and they qualified as lecturers at universities, and they teach. The renovation of the museum building in Szolnok city accelerated because, with the moving out of the County Library, the whole reconstruction finishes this year.

**Részlet a bronzkori kiállításról (Szolnok 1991)
Part of the Bronze Age exhibition (Szolnok 1991)**

zeológusokkal a Körösök völgyében: a vegyes lakosság helyzetét vizsgáljuk. A debreceni KITE-vel a Gömör-kutatásban vesznek részt munkatársaink. A megyei múzeumi szervezetnek több rendszeres kiadványa van (Múzeumi levelek, Múzeumi közlemények, Adattár, Évkönyv). Ezek a periodikák több évtizedes múltra tekintenek vissza, ma is rendszeresen megjelennek. Egy-egy nagyobb tanulmányt a Kossuth Lajos Tudományegyetemmel közösen adunk ki. Jó példa erre az Avar Corpus, amelynek már három kötete jelent meg (OTKA támogatással).

A múzeumi szervezet, az önkormányzatok és a támogatók.
A megyei múzeumi szervezet fennmaradt, azonban olyan pénzügyi kondíciók között működik, amely a szakmai mozgásteret nagyon erőteljesen behatárolja. Ebből következik, hogy napjainkban rendkívül fontos kérdés az azon települési önkormányzatokkal való együttműködés, ahol a megyei szervezetnek múzeumi egysége működik. Ebben az erősödő lokálpatriotizmusnak nagy szerepe lehet. Elértük, hogy egyre inkább sajátjuknak is tekintik a múzeumot, s az erkölcsi támogatás mellett anyagi támogatást is biztosítanak. Igaz, ez esetenként jelképes értékű, mégsem elhanyagolható. Gondoskodnak az önkormányzati tulajdonban lévő múzeumépületek állagáról, rekonstrukciójáról. Számítógépet, fénymásológépet vásárolnak a múzeumnak, egy-egy feladat megvalósítására pénzügyi támogatást adnak. Arra is van példa, hogy évenként meghatározott összeggel támogatják múzeumukat.

A fenntartó megyei önkormányzat által biztosított költségvetés csak a legszükségesebb működési feltételeket biztosítja. Növekszik a szerepe azoknak a támogatóknak, akik a múzeumi munka valamely területét támogatják. Vállalatokra, cégekre, alapítványokra gondolunk. A támogatók és támogatni szándékozók köre szűk még, de mégis számolni kell vele. Igaz, a támogatást nyújtó meghatározza, hiszen meg is határozhatja azt a feladatot, amelyet támogat. Két támogatót említenék meg. A Szerencsejáték Rt. több éven keresztül finanszírozott egy bronzkori tellfeltárást Túrkevéen. A MOL Rt. elsősorban képzőművésze-

ti kiállításainkat támogatja katalógusok, meghívók elkészítésével, de jelentős segítséget ad a múzeum technikai felszerelésének javításához. E támogatásoknál tapasztalataink szerint rendkívül nagy szerepe van a közvetlen és emberi kapcsolatoknak.

Tervek és feladatok:

Olyan időszakban, amikor a múzeumok dekonjunkturális helyzete miatt kevés a pénz, terveket szólni még lehet, de problémát jelent megvalósításuk. Hogy ebben a helyzetben mégis terveket készítünk, annak az az oka, hogy látszik annak az alagútnak a vége, amelyet múzeumi rekonstrukciónak nevezünk. A szolnoki, Kossuth téri épületünk 1989-ben több helyen életveszélyessé vált. Aláúcolták, egy-egy kiadós esőnél bizony lavórokkal járkáltunk az emeleteken az esővizet felfogni. 1989. január 5-én kezdtük meg az épület rekonstrukcióját. Első lépésként ki kellett telepíteni két lakót, a Pedagógiai Könyvtárat és a TIT megyei szervezetét. A megkezdett tetőrekonstrukció, majd ésszerűen kínálkozó tetőtér-beépítés 6 éven át, egyre csökkenő megyei önkormányzati támogatással készült. 1994. végén el is fogott a beépített 87 millió forint. A rekonstrukció történetében 1995. volt jelentős dátum, mert májusban az országgyűlés 265 millió forintot szavazott meg címzett támogatásként az épület teljes rekonstrukciójára. Ugyanakkor a Verseggy Ferenc Megyei Könyvtár kiépítésére és megfelelő körülmények között való elhelyezésére 360 millió forint címzett támogatást kaptunk. Közismert a szolnoki múzeum áldatlan helyzete az épület életveszélyes voltán kívül amiatt, hogy a megyei könyvtárral rendkívül szűk körülmények között éltünk együtt. 1996. áprilisában a rekonstrukciót úgy tudjuk folytatni, hogy a könyvtár kiköltözik az épületből, így az épület végre múzeum lesz, a szó teljes értelmében. Az épületfelújítás olyan ütemben folyik, hogy minden esélyünk meg van arra, hogy 1996. decemberéig egy megújult, szép épület áll a múzeum rendelkezésére. Még ezévből szeretnénk a régészeti állandó kiállítást megnyitni, majd 1997 tavaszán egy néprajzi és történelmi kiállítást (ilyen nem is volt a múzeumban). 1997 nyarán a Szolnoki Képtárat is megnyitjuk.

Nos, ezek a terveink, amelyek még ilyen pénzszegény világban is teljesen reálisnak látszanak, megvalósíthatók. A szolnoki múzeum történetében olyan esemény lesz, mint maga az alapítás volt.

Természetesen számtalan kényelmetlenséggel és kellemetlenséggel is járó időszakot élünk most. Folyamatosan költözünk és pakolunk. Közben a múzeumban folyó szakmai munka egy percig sem szünetel, az építkezés is folyamatosan halad. Ez hordja magában a kibontakozást.

A szerkesztő megjegyzése

A szerző nem tért ki arra a körülményre, hogy a rendszerváltás idején írták ki a pályázatot a megyei múzeumigazgatói posztra. Tóth László - nyugdíjkorhatára miatt - nem kívánt pályázni. Mind a Megyei Múzeumi Tanács: a szakemberekből álló bizottsága, mind a Megyei Közgyűlés tagsága egyhangúlag beosztása további meghosszabbítása mellett döntött.

A visegrádi Mátyás Király Múzeum és a királyi palota tíz éve

Buzás Gergely

A visegrádi múzeum sajátos intézmény. Egy faluban működik, de gyűjteményének mérete, kutatógárdájának létszáma, tudományos és közművelődési tevékenysége a városi múzeumokéhoz hasonló. Ez az ellentmondás abból ered, hogy múzeumunk feladata az egyik legjelentősebb és legnagyobb kiterjedésű hazai középkori műemlékegyüttes kutatása és bemutatása.

Magyarország XIV. századi királyi székhelyéből csak a váregyüttes monumentális romjai álltak az ásások megkezdése előtt. A többi: a királyi palotát, a ferences kolostort, a Szt. András monostort, a város két templomát és számos középkori lakóházának maradványait a régészek ásója hozta napvilágra. Éppúgy mint a település korábbi emlékeit: az Árpád-kori ispáni központot, a római limes erődítményeinek, településeinek és temetőinek sorát, valamint jelentős ős- és népvándorlás kori lelőhelyeket. Mindez alapvetően meghatározza múzeumunk arculatát: amely alapvetően régészeti múzeum - bár foglalkozik a település néprajzi, történeti, képzőművészeti, irodalmi emlékeinek gyűjtésével, ápolásával is.

Régészeti feladataink között kiemelt szerep illeti meg a középkori műemlékek kutatását. A múzeum létrehozását az 1950-es években e feladat indokolta. Azt is, hogy a visegrádi Mátyás Király Múzeum eleve a Magyar Nemzeti Múzeum kebelén belül jött létre, és ma is annak filiája. Már az alapítók is tisztában voltak azzal, hogy az ország legnagyobb múzeumának tudományos és anyagi háttere biztosíthatja leginkább egy országos jelentőségű műemlék-együttes méltó gondozását.

A Mátyás Király Múzeum előzménye egy társadalmi szervezet: a Visegrádi Várbizottság volt. Két személy nevéhez fűződik az alapítás: Zsitvay Tibor - egykori pénzügyminiszter - és Schulek János építész - a Salamon-tornyot helyreállító Schulek Frigyes építész fia - hozta létre 1925-ben. A Várbizottság a Műemlékek Országos Bizottsága jelentős támogatásával tartotta karban - 1949-es feloszlásáig - a vármokot, régészeti kutatásokat folytattak, sőt ők kezdték meg a palota és a középkori város ásását is. Ezeknek az ásásoknak a leletanyaga képezte a Mátyás Király Múzeum gyűjteményének alapját. A két világháború között szinte folyamatos ásási és helyreállítási munkák csak 1944-ben szakadtak meg. Schulek János 1948-ban bekövetkezett halála után az újra induló munkálatok irányítását új kutatók vették át. Dercsényi Dezső 1949-52 között, Héj Miklós 1949-től egészen 1983-as nyugdíjba vonulásáig vezette a visegrádi ásásokat és a múzeumot. A kutatásokban már ekkor számos külső kutató vett részt. Az 1960-as évektől folyamatosan növekedett

a múzeumban dolgozó régészek száma is. Ma a múzeum 22 dolgozója között a régész múzeumigazgató mellett még 5 régész, 4 restaurátor és 1 múzeumpedagógus van. Az utóbbi évtizedben a falu területén végzett leletmentések és a várkerti Árpád-kori település Kovalovszki Júlia által vezetett ásásai mellett két nagy feladat hárult múzeumunkra. Az egyik a nagymarosi vizierőmű építésével, majd az építkezés leállítását követően a terület-helyreállítással kapcsolatos leletmentések (Gróf Péter és Groh Dániel munkái), a másik pedig a visegrádi középkori emlékegyüttes műemléki helyreállításához kapcsolódó kutatások. Az alábbiakban ezekről - főleg a palotában folyó munkálatokról - kívánok részletesebben beszámolni.

Szöke Mátyás - aki 1984-től vette át a múzeum irányítását - rövid idő alatt népes munkacsoportot hozott létre Visegrád középkori emlékeinek kutatására. Ebben a múzeum munkatársain (Szöke Mátyás, Buzás Gergely, Kocsis Edit, Iván László) kívül a Magyar Nemzeti Múzeum (Gerelyes Ibolya, Kovalovszki Júlia, Tóth Csaba), az Országos Műemlékvédelmi Hivatal (Bozóki Lajos, Lóvei Pál, Réti Mária, Szeke György), a Budapesti Történeti Múzeum (Nyékhelyi Dóra, Pölös Andrea), a Magyar Mezőgazdasági Múzeum (Molnár Erzsébet, Pálóczi Horváth András, Somhegyi Tamás, Torma Andrea) és az ELTE Bölcsészettudományi Kar, Középkori és Koraiújkori Régészeti Tanszékének oktatói (Grynaeus András, Laszlovszky József, Romhányi Beatrix) és hallgatói (Fülöp András, Kovács Annamária, Mester Edit, Papp Szilárd) is részt vettek.

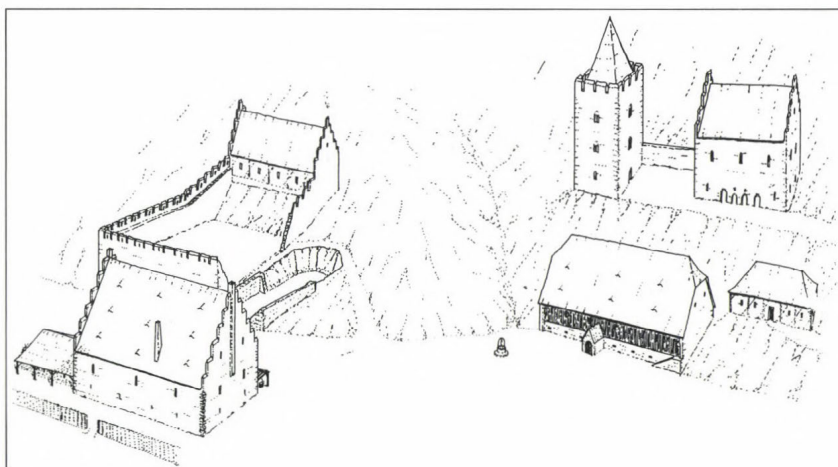
A munkát a királyi palota 1934 óta folyó ásata leletanyagának és dokumentációjának feldolgozásával indítottuk meg. Első nagyobb eredményünk az északkeleti palotaépület és a palotakápolna kőfaragványainak a *Lapidarium Hungaricum* (LAHU) sorozatban 1990-ben megjelent katalógusa volt. Ezt követte 1994 végén ugyanezen az

The 10 Years of the Visegrád King Matthias Museum and the Royal Palace

The task of the Visegrád museum is research and the presentation of one of the most important and largest domestic medieval complex of monuments. The settlement was the royal seat of Hungary in the 14th century, but it also possesses important early medieval and Roman remains as well. The King Matthias Museum, founded in the 1950s, is an affiliate of the Hungarian National Museum, basically an archaeological museum. Its predecessor was a social organisation established in 1925: the Visegrád Fortress Committee. In the last decade, the rescues related to the Nagymaros water power plant and the research concerning the monument reconstruction of the Visegrád medieval complex of monuments were our most important tasks. In the follow-

A visegrádi palota rekonstrukciója, 1350-es évek második fele

The reconstruction of the palace in Visegrád, the second half of 1350s

ing I review this latter activity of ours. Since 1984, a populous work group formed for the research of Visegrád's medieval monuments. We started the work with the processing of the royal palace. From 1985, the excavations of the palace restarted as well. At the same time, the excavation and the reconstruction of the citadel were in progress. From 1990, we carry out, in co-operation with the Budapest university, the research of the Visegrád Franciscan cloister. We publish the results of these works continuously. The costs of the excavations were covered by the monument office and different competition moneys. The scientific processing work was almost completely covered by competition money. From 1995, the monument reconstruction of the royal palace could start again. Earlier there was only a possibility for work in averting life-danger and in ruin conservation, and even that lagging. The new concept not only ensures the protection of the original wall-remains, but also creates spaces utilisable for the museum as well. The first phase of the work shall be completely finished by autumn 1996.

A visegrádi palota rekonstrukciója, XV. század eleje

The reconstruction of the palace in Visegrád, the beginning of the 15th century

épületek részletes régészeti monográfiája, a hozzájuk kapcsolódó egyéb leletanyag feldolgozásával együtt. E két összefoglaló mű mellett számos tanulmány, jelentés és cikk jelent meg, amelyek naprakészen számoltak be a kutatás állásáról. Az északkeleti palota és kápolna feldolgozása és publikálása régi adóssága volt múzeumunknak. A királyi palota ezen részeit lényegében már az 1970-es évek-re feltárták, így a feldolgozómunka során már csak kisebb hitelesítő ásatásokra volt szükség. 1985-től ugyanakkor megindultak a palota déli és nyugati részeinek feltárásai is. A fellegvári ásatás vezetését 1991-ben Iván László vette át Szőke Mátyástól. A teljes vár (alsó- és fellegvár) kőfaragvány-anyagának feldolgozását Bozóki Lajos művészettörténész végzi.

1990-től indult meg az ELTE Középkori Régészeti Tanszékével együttműködve a visegrádi ferences kolostor feltárása is. Ehhez a munkához csatlakozott 1992-től egy francia csoport Patrice Beck vezetésével. E francia-magyar együttműködés keretében résztveszünk Franciaországban a burgundiai Mont-Beuvray-i ferences kolostor feltárásában. Múzeumunk csekély költségvetése természetesen alkalmatlan ezeknek a nagyléptékű kutatásoknak a finanszírozására. Mivel az ásatások nagyrészt a műemléki helyreállításokhoz kapcsolódtak, így azok költségeit a királyi palotában mindeddig az OMVH fedezte. A fellegvári munkákhoz jelentősen hozzájárul a rom kezelője, a Pilsai Parkerdő Rt. Más feltárásoknál pályázati pénzeket is igénybe vettünk: így a ferences kolostor feltárását a Művelődési és Közoktatási Minisztérium (MKM) támogatása tette lehetővé. A palota ásatásainak egyrészt és az ott folyó tudományos feldolgozó munkát teljes egészében az OTKA finanszírozta. Az elmúlt évtizedben négy OTKA pályázat segítette, illetve segíti közvetlenül a palota és a visegrádi középkori emlékek kutatását. Az első pályázatunk témája a királyi palota címerdiszes zárt erkélyének feltárása volt. A kutatásokat elvégeztük és 1992 elejére kéziratban el is készült az ásatások előzetes feldolgozása, az erkély elméleti rekonstrukciójával és művészettörténeti elemzésével együtt (Lővei Pállal közösen). Ebből azóta a fontosabb részeket több helyen is publikáltuk. Sajnos azóta nem sikerült további anyagiakat szereznünk a restaurátori mun-

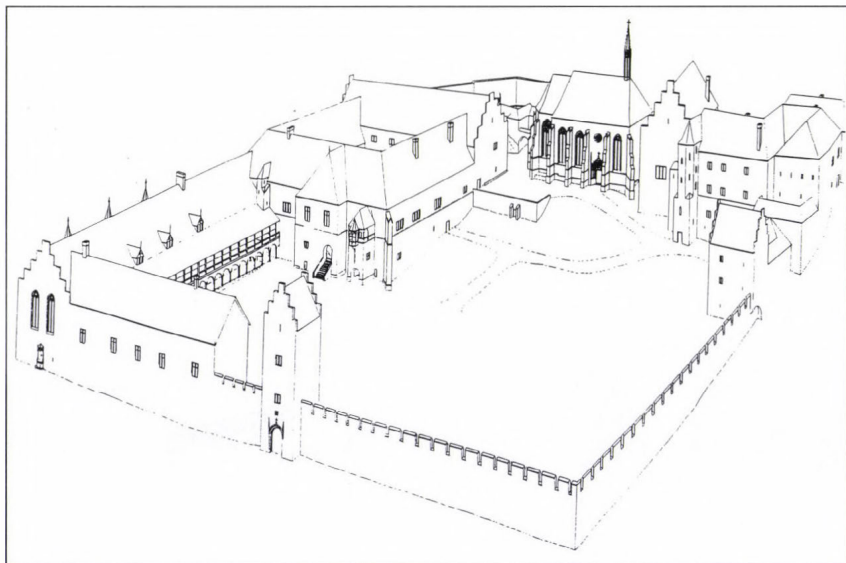
kákra. A második OTKA pályázatunk tárgya: az északkeleti palota és a kápolna régészeti-építéstörténeti monográfiája 1994 végére jelent meg. E munka során, a benne részt vevő kutatók számos olyan feladatot tudtak elvégezni, amelyek már túlmutattak e kötet lehetőségein. Ezért indítottunk útnak 1995-ben egy újabb OTKA pályázatot. Ennek keretében 1996 elejére elkészült Visegrád középkori üvegleleteinek monográfiája (Mester Edit munkája). Az idei évre tervezzük még Visegrád középkori emlékeiteinek (Tóth Csaba) és kályhacsempeleleteinek (Kocsis Edit) monografikus feldolgozásait, majd 1998-ra a palota délkeleti részének régészeti-építéstörténeti feldolgozását. 1993-1996 között a Magyar Mezőgazdasági Múzeum Pálóczi Horváth András által vezetett munkacsoportjával közösen, egy másik OTKA pályázat keretében, a visegrádi palotakert feltárását végezzük.

E sokrétű tudományos kutatómunka tette lehetővé, hogy 1995-től újra megindulhatott a királyi palota műemléki helyreállítása. A palota területén 1970 után nem végeztek jelentősebb műemléki munkákat. Mivel addig az építészeti restaurálás alapelve itt a romkonzerválás volt - függetlenül attól, hogy a mi időjárási viszonyaink között a gyenge andezittufából készült fedetlen, vakolatlan falmaradványok védelme megoldhatatlan -, szinte megszokott jelenséggé vált, hogy telente több méternyi fal dőlt ki.

A palota délkeleti részén, ahol az 1950-1951-es ásatás után csak minimális falkonzerválásokat végeztek, a helyzet már régóta tarthatatlan volt. 1985-ben az Állami Tervbizottság támogatásával egy életveszély-elhárító, romkonzerváló munka indult meg. E program 1990-re lejárta. 1991 elején levonultak a félbehagyott épületről.

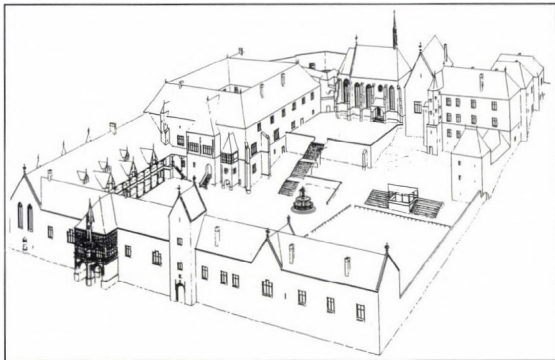
Ezután hosszú, kínos vajúadás következett. Sedlmayr János építész hiába készítette sorozatban a terveket a délkeleti palota helyreállításának befejezésére, illetve a palota egészének kialakítására, a műemléki tervtanácsot vagy össze sem hívták, vagy elhalasztották, de ha mégis megtartották, akkor sem született egyértelmű döntés. Miközbenben a műemlékvédelmi hivatal nem mert vállalni a felelősséget a helyreállítás folytatására, a romok rohamos tempóban pusztultak. 1994-re már nem csak a félbehagyott délkeleti épület került végveszélybe, de az 1970-ben helyreállított északkeleti palota is olyan állapotba jutott, hogy életveszélyes voltára való tekintettel komolyan fontolóra kellett vennünk bezárását. Szerencsére erre már nem került sor. Ebben az évben az MKM anyagi támogatása lehetővé tette a konzerválási munkák megindítását és az életveszélyes állapotok megszüntetését. 1995-ben az MKM-on kívül a Környezetvédelmi Minisztérium is jelentős összeget biztosított a műemléki munkálatokhoz. Ennek révén lényegében befejezhetjük a romok és a múzeumi épületek állagmegóvását, megindulhatott az északkeleti épület déli szárnyának helyreállítása.

E munka tervező építész, Deák Zoltán, végre szakított a katasztrofális eredményekre vezető romkonzerválás-konceptióval, és olyan átfogó tervet dolgozott ki - a múzeum kutatóival közösen - a palota jövőjéről, amely lehetőleg minden veszélyeztetett eredeti falmaradványt lefed, a rekonstruált helyiségek, vagy védőépületek falai között pe-

dig kiállítási és egyéb múzeumi célú helyiségeket rendez be. A munka első üteme 1996 őszére teljesen elkészül. Az 1991-ben megnyitott Mátyás-kori kőtárhoz kapcsolódva egy másik pinchelyiségben az utóbbi évek legszenzáció-sabb visegrádi leletét: egy Károly Róbert kori templom hi-hetetlenül gazdag kőfaragvány-anyagát mutatjuk be. A földszint két rekonstruált termében a palota történetét ismertető kiállítás kap majd helyet. Egyébként a milicent-tenárium országos rendezvényeihez nem csak ezzel csat-lakozik múzeumunk: idén befejeződik a Salamon-torony kiállításainak felújítása is. Itt főleg a Visegrád történetét bemutató régészeti kiállítás bővül ki, az eddigi egy szint helyett most két szintet foglal majd el, és számos friss le-let is helyet kap benne.

Az utóbbi évtized jelentős kutatási eredményei, a Mátyás Király Múzeum fellendülő konferenciaszervező és publiká-ló tevékenysége, más kutatási intézetekkel kialakított kap-csolatai és végül a manapság némi reménnyel kecsegtető műemléki munkálatok arra ösztönöztek, hogy megkísérel-jük újrafogalmazni szerepünket a Magyar Nemzeti Múze-um struktúráján belül. Eddigi eredményeink és helyi adottságaink arra predesztinálnak bennünket, hogy ko-moly szerepet vállaljunk a magyar középkor - különösen a tatárjárás és a török hódítás közé eső három évszázad - kutatásában. Olyan kutatási és majdan kiállítási bázist szeretnénk létrehozni múzeumunkban, amely feladatának tekintené a magyar középkori régészet különböző intéz-ményeknél dolgozó kutatóinak egyes kutatási programo-kon való közös munkálkodását. Ilyen programok gazdasá-gi és fizikai hátteréül szolgálna e bázis: szervezői, publi-kációs, konferencia- és kiállításrendezői, adatbázis-keze-lői funkciókat látna el. Sajnos ma még hiányoznak a szük-séges anyagi, technikai feltételek. Reméljük, hogy a Viseg-rádon az utóbbi évtizedben beindult, és egyre inkább fel-gyorsuló fejlődési folyamat ezután sem akad meg.

A visegrádi palota rekonstrukciója, XV. század vége
The reconstruction of the palace in Visegrád, the end of the 15th century

A szerkesztő megjegyzése

Lapunk következő, - műemléki témákkal is foglalkozó - számában a tervező-építész Deák Zoltán mutatja be a palota és környezete megóvására és rendezésére született tervekét és a legújabb hely-reállítási koncepciót.

A Blaskovich Múzeum öt éve - 1990-1995

Gócsáné Móró Csilla

A tápiószelei Blaskovich Múzeum az ország egyetlen, a második világháborút berendezésében is sértetlenül átvé-szelő kúriamúzeuma. Hét szobájában nemzedékeken át gyűjtött, a haladó köznemesség kultúráját és lárgyi emlé-keit bemutató enteriőr kiállítás látható.

A tápiószelei múzeum történetében talán legeredménye-sebb öt esztendő, az 1990-1995 közötti évek számvetését kívánom ezennel közreadni. Azzal a céllal, hogy a minden-napok gondját félretéve nyilvánosságot kapjanak az ered-mények is.

Az említett időszakban valósult meg a múzeum épületé-nek külső és belső felújítása, a Pest megyei önkormányzat céltámogatásával. 1991-ben a tetőszerkezet újult meg és korszerű riasztó berendezést kaptunk. 1992-ben megtör-tént az épület teljes külső tatarozása. 1993-ban központi fűtés váltotta fel a korábbi fa- és olajtüzelésű berendezé-seket, ezután a belső felújítás: tapétázás, nyílászárók festése következett. E munkák közben intézményünk tovább végezte szakmai munkáját. (Csak 1993-ban voltunk 5 hó-napig a látogatók előtt zárva.)

1990-ben került kiadásra a TKM sorozat Blaskovich Múze-umról szóló füzet. Más nagyobb intézményeknél egy ilyen kiadvány megjelenítése munkaterv és gazdasági terve-zés kérdése, de a tápiószelei múzeumnak nem volt kiad-vány megjelenítésre kerete, így a teljes összeget külső hozzájárulásból kellett előteremteni. A könyvecskét a Blaskovich Múzeum Baráti Körének szervezésében adtuk ki. 1991-ben kezdődött meg a Blaskovich család és múze-um történetét, a gyűjtemény anyagát bemutató emlékkönyv előkészítése. Ez év júniusában sikeres műso-ros rendezvényt szerveztünk a múzeumkertben, ahol a múzeumalapító Blaskovich fivérek emléktáblája javára gyűjtöttünk. A mintegy 400 résztvevő adománya és a mú-zeumbaráti kör pályázata lehetővé tette, hogy 1992-ben a

Five Years of the Blasko- vich Museum 1990-1995

The building of the Tápiószelei Museum was completely reno-vated in the past five years. The Blaskovich memorial vol-ume was published, as the first scientific summary of the history of the family, mem-bers of the middle nobility, and the development of their collection.

Popularising publications were prepared about the mu-seum and the monuments of the region of Tápió. Periodic exhibitions were organised for the villagers 19 times. The Museum Circle of Friends dedicated a memorial tablet, in 1992, on the 40th anniver-sary of the establishment of the museum, in the course of a series of celebrations, for the honour of the Blaskovich brothers, who - as the last members of the family - donated their collection and their small castle to the public.

PEST MEGYEI MÚZEUMI FÜZETEK

Blaskovich emlékkönyv

múzeum megalakulásának 40 éves évfordulóján Blaskovich Györgyöt és Blaskovich Jánost ábrázoló bronz plakettekkel ellátott márvány emléktáblát leplezhettünk le.

1992-ben sokszínű és sokrétű programokkal ünnepeltük a 40 éves évfordulót. Ez a rendezvénysorozat június 14-én a Blaskovich család és a múzeum történetét bemutató kiállítás megnyitásával, emléktábla-avató ünnepséggel indult. A Nemzeti Múzeum segítségével 1952-ben létrejött tápiószelai múzeum egykori vezetőit is jól ismerő dr. Gedai István főigazgató mondott emlékező beszédet a táblaavatás alkalmából.

A Blaskovich család történetét és a múzeum anyagát ismertető előadások mellett 21-én a helybeli katolikus templomban Lehotka Gábor orgonaművész hangversenyét szerveztük meg. Ősszel Blaskovich pályázatot és emlékversenyt hirdettünk Dél-Pest megye 20 általános iskolájában. A kiírt témákban pályázó 16 csapat számára a múzeum anyagából vetélkedőt állítottunk össze. Szeptemberben a tápiószecsói Hagyományörző Néptáncegyüttes műsora, majd ifj. Bartók Bélával történő találkozó színesítette a múzeum és egyben Tápiószele közművelődési életét. 1992 őszén szerveztük meg a Tápió-vidék baráti köreinek első találkozóját azzal a céllal, hogy összefogjuk, szakmailag segítsük a honismereti munkát is folytató civil szervezetek tevékenységét. A rendszeres kapcsolatot tartó egyesületek összefogásának eredménye lett egy közösen megjelentetett TKM füzet. A Tápió mente műemlékeit és látnivalóit bemutató könyvecske kiadásának anyagi alapját hét tápiómenti egyesület és két önkormányzat hozzájárulása teremtette meg.

1993-ban megtörtént a képzőművészeti anyag revíziója és a belső felújítás után az állandó kiállítás anyagának viszszerendezése. Ez év végén megjelent a Pest Megyei Múzeumi Füzetek első számaként a tápiószelai múzeum kiadványa: a *Blaskovich emlékkönyv*. A múzeumigazgató által szerkesztett kötet 230 oldalon 13 tanulmányt, valamint 33 színes és 75 fekete/fehér fotót tartalmaz. László Gyula professzor előszava után az első rész írásai a szerteágazó érdeklődésű és széleskörű műveltségű Blaskovich testvérpárt mutatják be. Ezt követően a család történetét, a gyűjtemény anyagát bemutató tanulmányok sora tárja elénk egy köznemesi életforma tárgyi emlékananyagát.

1993 legjelentősebb kiállítása a múzeum raktárban őrzött ipar- és képzőművészeti gyűjteményéből szervezett "Rejtett kincseink" című tárlat. Az 1994-es év fontos eseménye volt a Blaskovich fivérek régészeti tevékenységét bemutató időszaki kiállítás megrendezése, amit a MNM és a Blaskovich Múzeum anyagából állított össze Dinnyés István. Ősszel megszerveztük a Blaskovich emlékkönyv szakmai bemutatóját.

Az 1995-ös esztendő legfontosabb feladata volt a tápiószelai művésztelep 50 éves évfordulójára megrendezett jubileumi tárlat megvalósítása, az 1945 nyarán Tápiószelén alkotó képzőművészeti főkiskolások felkutatása és a 13 művész egykori és mai alkotásaiból kiállítás rendezése. A megnyitáshoz kapcsolt meghitt ünnepségen és baráti találkozón elevenítették fel a művészek egymás és a nagyszámú tápiószelai érdeklődő előtt az egykori eseményeket.

Empire szalon

Fotók - Photos: Goesa M.

Empire szalon

A tápiószelai múzeum legfontosabb múzeumpedagógiai munkája 1995-ben a helybeli általános iskolásoknak tavasszal meghirdetett helytörténeti adatgyűjtő pályázat és az őszi helytörténeti vetélkedő sorozat volt. Pedagógiai programunk alapján rendszeresen tartunk órákat az alsó tagozat magyar és környezet, valamint a felső tagozat történelem és rajz tantárgyaihoz. Napközis csoportoknak tematikus sorozatokat indítunk: Mindennapi hagyományaink c. néprajzi, Múltunk emlékei c. műemléki és Korok, stílusok c. művészettörténeti témájú foglalkozásokat. Az ismeretközlő, diákkal szemléltetett előadás mellé minden esetben manuális tevékenység is kapcsolódik.

Közművelődési munkánkban elsődleges helyet foglal el az időszaki kiállítások szervezése. Az eltelt öt esztendőben 19 tárlatot rendeztünk képző- és iparművészeti témában, de volt néprajzi, régészeti és történeti tárgyakat bemutató kiállítás is. A régészeti kivéve mindent saját erőből és saját rendezésben valósítottuk meg. Intézményünk tevékenységében fontos szerepet tölt be a Blaskovich Múzeum Baráti Köre. Az 1985-ben alapított egyesület működését a múzeum irányítja, évente 5-6 előadást és összejövetelt és egy kirándulást szervez a kör titkára, aki egyben a múzeum igazgatója. Az egyesület pénzügyileg is támogatja a múzeum kulturális rendezvényeit. A 110 tag évi 200 forintos tagdíja természetesen mindezt fedezni nem tudja, így pályázatok útján szerzünk egy-egy feladat megvalósításához pénzügyi támogatást.

A fentebb leírtak csak az egyik, de látványosabb részét teszi ki az intézmény tevékenységének. A Blaskovich Múzeum öt esztendei számvetésének megítéléséhez szükséges tudni, hogy mindez egy ún. "egyszemélyes" intézményben valósult meg, ahol egy szakalkalmazotton, a múzeumigazgatón kívül egy főállású hivatalsegéd-teremőr, 3 részfoglalkozású teremőr-takarító és 1 parkgondozó dolgozik. Ismertetőnkől természetesen kimaradtak azok a kisebb feladatok, amelyek egy kismúzeum működésével, népszerűsítésével kapcsolatosan a mindennapok során megvalósításra várnak. Ezek a kis intézmények is fontos részei az ország múzeumi hálózatának, lelkesedés, a szükség teremtette sokoldalúság, a településen megteremtett társadalmi bázis segítő közreműködése hozzájárul - hátrányos szervezeti helyzetük ellenére - a szakmai és közművelődési feladatok megoldásához, valamint a múzeum és közönsége közötti kapcsolat elmélyüléséhez.

Kiállítási részletek a "Szelei életképek" c. saját rendezésű néprajzi tárlatból

Interiors from the self designed ethnographical exhibition entitled "Scenes of Szele"

Külföldi kapcsolatok

Beszámoló az ICCROM 19. közgyűléséről

(Róma, 1995 november 29 - december 1)

Fejérdy Tamás

Résztevők: Magyarország részéről a hivatalos delegátus: dr. Fejérdy Tamás (elnök OMVH); megfigyelő státusban: Tímárné dr. Balázsy Ágnes (Magyar Nemzeti Múzeum), aki az előző 2 éves periódusban a Tanács tagjaként vett részt az ICCROM (Nemzetközi Restaurálási és Restaurátorképző Központ) munkájában. 1995 májusában a 91. tagország (Kamerun) is csatlakozott az ICCROM-hoz. Talán a várható magas részvételi létszám miatt történt, hogy a közgyűlés helyszíne a FAO székház ún. Zöld termében volt. A kétlévénként sorra kerülő közgyűlések rendjének megfelelően megszervezett 19. közgyűlés lebonyolítása a szokásos "menetrend" szerint történt.

Az ülést az előző közgyűlés leköszönő elnöke, J-M. Losada nyitotta meg. Ezt követték a napirendnek megfelelő köszöntések, üdvözlések (főitkár, Olasz Külügyminisztérium, Olasz Kulturális Minisztérium, valamint a házigazda FAO képviselője). A köszöntések után - a meglehetősen hivatalos körülmények ellenére - bensőséges, megható ünneplésre került sor. Az ICCROM alapító igazgatóját, a 97 éves Harold J. Plenderleith-t köszöntöttük. Ebből az alkalmából leplezték le az ünnepelt bronz mellszobrát, majd az igazgatói székben Őt követő Paul Philippot mondott köszöntőt, visszaemlékezve a kezdetekre (amelyben munkatársként ő is részt vett). Ezután került sor az ICCROM díjak átadására. A két díjazott - Mme Ballestrem és Sir Bernard Fielden nem tudtak eljönni, ezért a holland, illetve az angol delegátus vette át a díjat nevükben.

A még hivatalosan ugyan el sem fogadott napirenden kívüli témát vezetett elő az ICCROM főigazgatója, Mare Laenen (akit további két évre megerősített posztján a Tanács). Régóta érlelődő problémáról van szó: a tagdíjfizetések elmaradásáról, illetve az ezzel kapcsolatos szankcionálás (amelyről az előző, 18. közgyűlés határozott) érvényesítéséről. Nem kevesebbről tehát, mint a négy éve nem fizető tagországok kizárásáról, illetve a szavazati jog, valamint a tanács tagjelöltállítási jog megvonásáról.

Pillanatok alatt két táborra oszlott a közgyűlés: a német-francia-tunizsi vonal a szankciók bevezetését a következő közgyűlésig (1997) fel kívánta függeszteni "jogi alapon". Az angolszász vonal (USA, Hollandia, Kanada) viszont az alapszabály alkalmazásához ragaszkodott. Abban a kérdésben konszenzus született, hogy kizárni egy tagországot sem zárunk ki (most legalábbis...).

A jelenlévők ezután - végre - megválasztották az új vezető elnököt Nils Marstein (Norvégia) személyében, valamint a 3 alelnököt. Elfogadtuk a javasolt napirendet, majd pedig (eléggé formálisan) a megfigyelők jelenlétét is.

Ezután ismét eltértünk a napirendtől, ezúttal az amerikai delegátus (Busch úr) miatt, aki nem tudott belenyugodni abba, hogy a notórius nemfizetőket egyáltalán nem szankcionáljuk. Ausztria (F. Neuwirth) is csatlakozott hozzá, mondván: a teljes körű szankciókat nem, de valamiféle jelzésértékű szankciót bizony érvényesíteni kellene, különben két év múlva is ugyanott leszünk - ahol két évvel ezelőtt voltunk (a nem-fizetőket tekintve). Más tagországok (pl. Románia) magyarázták fizetési elmaradásuk okait. Szavazásra került, hogy újratárgyalja-e a Közgyűlés a tagdíjmaradások szankcionálását? A javaslatot a többség elvetette.

A program a továbbiakban a napirendnek megfelelően folytatódott: a leköszönő Tanács elnöke, majd a főigazgató tartották meg beszámolójukat. Eközben összeültek a választási bizottságok. A jelöltség érvényességét vizsgáló bizottságban az USA küldött ismét kifejtette egyet nem értését, majd kivonult. Az ICCROM jogászának véleménye szerint a maradék négy tag is elég a munkához, mivel - az alapszabálynak megfelelően 2/3-os jelenlét elég a jogszerűséghez. A kambodzsai delegátussal ketten vezettük tehát a bizottságot (elég bizarr volt, hogy nekem kellett az angol-francia tolmácsolást is végezni, mivel az albán és a kambodzsai kolléga csak franciául, a finn és az amerikai pedig csak angolul értett).

Az első napi ülést lezárva a Közgyűlés programja az Angyalvár szakmai vezetéssel történő megtekintésével zárult. A második munkanap szakmai látogatásokkal kezdődött. A délutáni program a főigazgatói beszámoló befejezésével indult: ez arra volt "kihegyezve", hogy egy év alatt mi-mindent tettek a fizetési morál javítására. Ezután - némiképp előre koreografált módon - ismét napirendre került a szankcionálás ügy. A mi bizottságunk kérdésére: mit tegyünk a nem-fizető országok tanács tagjelölésével? - az elnök megkérdezte a Közgyűlést. A német küldött, hivatkozva a főigazgató által elmondottakra, minimál-szankcióként azt javasolta, hogy a tagdíj fizetésben elmaradt országok ne állíthassanak jelöltet. Ezt a közgyűlés megszavazta.

INTERNATIONAL CENTRE FOR THE
STUDY OF THE PRESERVATION AND
RESTORATION OF CULTURAL PROPERTY.

CENTRE INTERNATIONAL D'ETUDES
POUR LA CONSERVATION ET LA
RESTAURATION DES BIENS CULTURELS.

Reports on the 19th General Assembly of the ICCROM memberstates

Hungary was represented by Dr. Tamás Fejérdy as delegate and Dr. Ágnes Tímár-Balázsy as observer and member of the Council. They report on the activity of the ICCROM in the last two years, the new institutional structure and the celebration of the 97th birthday of Dr. Harold Plenderleith, ICCROM's first director. Ágnes Tímár-Balázsy was elected as a Council member again and became member of the Academy Advisory Committee.

Fotó - Photo: ICCROM

Dr. Harold Plenderleith, az ICCROM első igazgatója az ünnepség alkalmából rekonstruált hatvanas évekbeli dolgozószobája íróasztalánál. Az előtérben felesége, közvetlen közelében áll Tímárné Balázs Ágnes és Segolène Bergeon, az ICCROM Tanácsának leköszönt elnöke.

Dr. Harold Plenderleith, ICCROM's first director at the desk of his office room from the sixties reconstructed for the occasion of the celebration. In the front his wife, next to him Ágnes Timár-Balázs and Segolène Bergeon, the former president of the Council.

Ezután került sor az ICCROM-nak az elmúlt két évben végzett munkájáról szóló beszámolókra: a műemléki, konzerválási, képzési illetve misszió jellegű feladatokról, kutatási programokról számoltak be az egyes feladatok vezetői, összefogói. Vita kerekedett arról, hogy milyen legyen az arány az ICCROM-nak a római központban megrendezett illetve "regionális" programjai között.

A napi ülészek azzal zárult, hogy az elnök Marstein bejelentette: a választás másnap 9.00 órakor kezdődik, bezárják az ajtókat, tehát minden delegátus (60-at fogadtak el szavazóképesnek) legyen pontos.

A pénteki záró nap tehát a választással kezdődött. Nem problémamentesen, mivel a tuniszi delegátus (A. Daoulati) kifogásolta, hogy nem a kiadott napirendnek megfelelően (tehát 9 és 10 óra között bármikor) lehet szavazni. Az elnök megszavaztatta a közgyűlést, és ennek alapján az ajtókat mégis bezárták. Két további szavazót (Ecuador, Kamerun) is elfogadva, a 62 szavazásra jogosult közül 50-en szavaztak. A 28-ból 24 tagot lehetett megválasztani, Tímárné Balázs Ágnes is "csont nélkül" bekerült a 24 közé, ezen az sem tudott változtatni, hogy a későbbiekben egy pótszavazást is kieroszakoltak (az arab országok és az őket támogató frankofon lobby). A hat "későnjövő" szavazatát is hozzátevé, az eredmény változatlan maradt. Az új szabálynak megfelelően viszont 12 főt 4 évre kell választani. Mivel ez most először volt így, a leköszönő Tanács döntése szerint sorsot kellett húzni, hogy melyik 12 tag van 4 évre, és melyik csak 2-re választva. (Tímárné Balázs Ágnes a sorshúzás szerint 4 évre). Ezek után már csak a delegátusok nagyrészt "tiszteletkőr" jellegű hozzászólásai következtek, valamint elfogadtuk a holland, az amerikai és az osztrák határozati javaslatot, sorrendben:

- a katasztrófa megelőzésben való ICCROM részvételtől;
- az olasz államot illető köszönetről (kiemelt támogatások részbeni fenntartója az ICCROM-nak);
- a Madagaszkárt támogató speciális programot.

Az előzőkben összefoglaltakon túl az ICCROM az elmúlt két év alatt nagyot lépett előre. A megelőző vezetés idején

kialakult krízishelyzet megszűnt. Mind a célok meghatározásában, mind az új struktúra kialakításában érezhető az előrelépés. A regionális oktatási programok támogatása 1997-ben magyarországi kihelyezett textilkurzust is lehetővé tesz.

Olyan apróbb-nagyobb külső jelek is mutatják a váltást, mint pl. az új logo; az ICCROM épület belső megújítása, stb. Új gondolat a kétévenként megjelentetni szándékozott "évkönyv": helyzetjelentés a világörökség-együttések konzerválásának állapotáról.

Úgy vélem, nagyon fontos, hogy a Tímárné Balázs Ágnes által kivívott jó pozíciókat a jövőben is megőrizzük, amire minden lehetőség adott (a Tudományos és Tanulmányi Tanácsadó testületbe is beválasztották). A megújuló ICCROM kínálta lehetőségekkel élni lehet és kell, mégpedig a restaurálás/konzerválás más szakterületeit illetően is (pl. építészeti restaurálás, városrehabilitációs képzés).

Dr. Harold James Plenderleith ünneplése

Tímárné Balázs Ágnes

Amint arról Fejérdy Tamás beszámolt, 97. születésnapja alkalmából igen meghatóan köszöntöttük Harold James Plenderleith-t. 1924-ben kezdett a *British Múzeum* akkoriban alapított kutatólaboratóriumában dolgozni, mint kutatóévegyész. Szinte azonnal nagyjelentőségű, egyiptomi és mezopotámiai ásatásokból származó leletek kerültek a kezébe. A harmincas évektől rendszeresen publikált, szerepe volt a konzerválás-restaurálás legjelentősebb folyóiratának, a *Studies in Conservation*-nak a felfejlesztésé-

THE CONSERVATION OF ANTIQUITIES AND WORKS OF ART

Treatment, Repair, and Restoration

SECOND EDITION

H. J. PLENDERLEITH
DIRECTOR GENERAL OF THE INTERNATIONAL CENTRE FOR THE STUDY OF THE CONSERVATION AND RESTORATION OF CULTURAL HERITAGE, VIENNA

AND
A. E. A. WERNER
HEAD OF THE RESTORATION LABORATORY, VIENNA

LONDON
OXFORD UNIVERSITY PRESS
NEW YORK TORONTO

1971

ben. British Múzeum-beli munkája mellett a *Royal Academy of Arts* vegyészprofesszoraként foglalkozott több restaurátorgeneráció tanításával.

Az 1939-45 közötti háborús időkben fő feladata a múzeum legféltettebb kincseinek elrejtése és őrzése volt.

Harold Plenderleith volt az alapítója az *International Institute of Conservation*-nak (IIC). 1957-ben annak a *St Andrews University*-nek a díszdoktora lett, ahol eredetileg tanulmányait folytatta. Az 50-es években beutazta a világot és számos kormányt és múzeumi intézményt látott el a konzerválásra vonatkozó tanácsaival. (Magyarországon a '60-as évek elején járt.) E tevékenysége alapján teljesen természetes volt, hogy őt választották az 1959-ben megalapított ICCROM első igazgatójának. 1971-ig töltötte be ezt a posztot. Ez idő alatt rendkívül nagyjelentőségű, missziókat és a világ összes földrészét érintő építészeti és tárgy emlékek konzerválására vonatkozó képzési programot megvalósító intézményt alakított ki.

Harold Plenderleith ma szülővárosában, Dundeeben él feleségével, Margarettel. A restaurátorok a világon mindenütt a szakma "atyjaként" tisztelik, könyvei ma is a műtárgyvédelem "bibliájának" számítanak. Meghatódottan, ugyanakkor a nála megszokott szerénységgel vett részt az ICCROM-ban megrendezett ünneppsorozatán. Outhonosan mozgott az ICCROM egyik szobájában rekonstruált

Plenderleith, H. (állva) és Batten, H. V. a Sutton Hoo-ból származó leleteket szemrevételezik a British Múzeumban

**(1940-es évek vége)
H. Plenderleith (standing) and H. V. Batten investigating the Sutton Hoo finds in the British Museum (end of the 40s)**

Fotó - Photo: British Museum
Courtesy of Andrew W. Oddy

eredeti dolgozószobájának kulisszái között és könnyek szöktek a szemébe, amikor bronz mellszobrát, amelyet az ICCROM bejáratánál helyeznek el, leleplezték. Jómagam életem egyik legbecsesebb emlékeként őrzöm a vele való találkozást.

A Holland Múzeumi Szövetség és a Pulszky Társaság együttműködési megállapodása

Wollák Katalin

A kelet-európai társadalmakban bekövetkezett változások segítése, gyorsítása érdekében hozta létre Hollandia az Eastern European Facility nevű alap keretében a MATRA programot. Ennek fő célja támogatást nyújtani e régió kormányainak, intézményeinek és civil szervezeteinek kapcsolataik alakításában, működésük modernizálásában, nem a gazdaság terén, hanem elsődlegesen társadalmi szférákban. Magyarország több területen érintett a programban, kulturális szempontból azonban egyetlen projekt kapott támogatást: a múzeumi menedzsment program. Az 1995 decemberében itt járt holland delegáció sajtótájékoztató keretében együttműködési nyilatkozatot írt alá (szövegét alább közöljük) melynek alappillére ez a program. A tervezetet a MAMUSZ, és az ICOM Magyarországi Bizottsága is támogatta, csakúgy, mint a kapcsolatokat ed-

dig is ápoló Művelődési és Köznevelési Minisztérium. A megkötött keretszerződés úttörő jelentőségű, mert a két szövetség illetve a két ország egyes múzeumainak együttműködésén túl lehetőséget kínál olyan európai programokba való bekapcsolódáshoz is, melyekkel egy közel 100 éve működő, 350 múzeumot képviselő múzeumi szövetség kapcsolatrendszere révén itthon is megismerkedhetünk. A konkrét múzeumi együttműködések, kiállításcsere területén eddig is jól működtek, a két ország szabadterei múzeumai, a két főváros történelmi múzeumai már kapcsolatban állnak egymással. A holland múzeumi szövetség igazgatója elmondta, hogy az angol múzeumi szövetséggel nemrég kötöttek hasonló szerződést: minden évben munkakonferenciát szerveznek egy-egy aktuális témakör megvitatására.

The Agreement on Cooperation between the Netherlands Museum Association and the Hungarian Museum Association

The Dutch-Hungarian museum management program as the only cultural project - has got support from the Dutch MATRA program and from the Hungarian Cultural Ministry.

This project was the basis of the co-operation between the Dutch and Hungarian Museum Associations. To confirm the mutual intention a Manifesto was signed in December 1995 in Budapest.

Fotó - Photo: Közlekedési Múzeum

**A nyilatkozat aláírása:
Manus Brinkman balról,
Szentlélek Tihamér
jobbról**
Signing of the Manifesto
Manus Brinkman on the
left, Tihamér Szentlélek
on the right

NYILATKOZAT

A Pulszky Társaság - Magyar Múzeumi Egyesület és a Holland Múzeumi Szövetség ezennel kifejezi határozott együttműködési szándékát minden lehetséges módon annak érdekében, hogy a MATRA program (1995-1997) céljai megvalósuljanak.

Ezek a célok az alábbiak:

- a holland és a magyar múzeumi menedzserek közötti tapasztalatátadás olyan struktúrájának kialakítása, amely segíti a magyar múzeumokat abban, hogy megtalálják helyüket az új társadalmi-gazdasági környezetben;
- a múzeumok már létező együttműködésének megerősítése annak érdekében, hogy a múzeumi terület olyan kezdeményező közösséggé váljék, amely elfoglalhatja méltó helyét a társadalomban.

Bízunk abban, hogy a program végére erős szakmai szálak és kollegiális kapcsolatok alakulnak ki szervezeteink és múzeumaink között, amelyek mindkét társadalom számára előnyösek.

Budapest 1995 december 15.

Drs. Manus Brinkman
igazgató
Holland Múzeumi
Szövetség

Dr Szentlélek Tihamér
elnök
Pulszky Társaság -
Magyar Múzeumi Egyesület

MANIFESTO

Herewith the Netherlands Museums Association and the Pulszky Society - Hungarian Museums Association lay down their firm intention to a collaborate in every possible way to fulfil the goals of the MATRA project 1995-1997.

These goals are

- to establish a structure for transference of knowledge between Dutch and Hungarian museum managers to contribute to the transformation of the Hungarian Museums to find their place in the new social and economical environment;
 - to strenghten the existing network between the museums towards an innovate Hungarian-style community of interest for the museum profession which takes its interest responsible place in society.
- We trust that at the end of the project firm professional and collegial bond will be established between our associations and museums which will be beneficial to both our societies.

Budapest 15. December 1995

Drs. Manus Brinkman
Director
Netherlands Museums
Association

Dr Tihamér Szentlélek
President
Pulszky Society - Hungarian
Museum Association

Tájékoztató a zágrábi Múzeumi Dokumentációs Központ (Muzejski Dokumentacijski Centar) munkájáról

Horvátországban 219 múzeum, galéria, múzeumi gyűjtemény, valamint 60 egyházi és számos magángyűjtemény található. Ezek 650 muzeológusa, restaurátora és preparátora 1100 gyűjtemény, mintegy öt millió tárgyat kezel. A Múzeumi Dokumentációs Központot 1955-ben létesítették. Alapítója és hosszú időn keresztül igazgatója Dr. Anton Bauer professzor, muzeológus és műgyűjtő volt. (Az ország első nyilvános gyűjteménye 1750-ben nyílt meg.) A Múzeumi Dokumentációs Központ a horvátországi múzeumok információs dokumentációs és kommunikációs hálózatának központja. Alapvető célja a múzeumok dokumentálása, népszerűsítése, valamint együttműködés hazai és külföldi múzeumokkal.

Az MDK minden adatot gyűjt a múzeumok és galériák tevékenységéről: beszámolók, programok, felmérések, tanulmányok, kiállítások és publikációk. Poszterekből, fotókból, újságkivágatokból, kéziratokból, mikrofilmekből, videofelvételekből és archív anyagokból gyűjteményeket létesít. Egyedülálló muzeológiai könyvtára, mintegy 18 000 kötetes. Az MDK adja ki 1970 óta az *Informatica museologica* című horvátországi muzeológiai folyóiratot.

Muzeológia címen almanachot jelentet meg 1983 óta. A számítástechnika bevezetésével, a horvát múzeumokról szóló adatbázis és a múzeumi információs rendszer megteremtésével, a horvát múzeumok és galériák közös információs hálózatba való integrálásával az MDK a múzeumok gyűjteményeiben lévő tárgyak adatrendszerző központjává, a muzeológusok számára pedig oktatási központtá vált. 1990 óta a szemináriumok és előadások szervezése mellett az MDK időszakos kiadványként kiadja a *Múzeumi Információs és Számítógépesítési Közlönyt*.

A Központ fontos feladata, hogy megismertesse a nagyközönséget a múzeummal. Több mint tíz éve rendszeresen megrendezi a horvátországi múzeumok és galériák publikációinak kiállítását az évenkénti Zágrábi Interliber Könyvvásáron. Évente plakátot jelentet meg a Nemzetközi Múzeumi Napra.

Az MDK több programot is kifejlesztett a gyűjtemények biztonsága és megelőző védelme érdekében, múzeumok, illetve egyházak részére. Minden évben a Skót Múzeumi Tanáccsal együttműködve három vagy négy tanfolyamot szervez muzeológusoknak a gyűjteményvédelemről.

MDK

MUSEUM DOCUMENTATION CENTRE
Mesnička 5, P.O.B. 539
41001 Zagreb, Croatia
Phones: +385-1-426-534
+385-1-430-851
Director: +385-1-429-737
Library: +385-1-424-077
Fax: +385-1-430-851

Könyv- és folyóiratszemle

Die Nation und ihre Museen

(A nemzet és múzeumai)

A tanulmánykötet a Deutsches Historisches Museum által 1991-ben Berlinben rendezett nemzetközi szimpózium anyagát adja közre. A tanácskozáson a 25 legjelentősebb európai nemzeti múzeum és galéria illetve a kanadai Museum of Civilization képviselői mutatták be gyűjteményeiket. A legrégebbi, 1753-as alapítású British Museum-tól a legújabbakig, az 1980-as években létrehozott berlini és kanadai múzeumokig rendkívül széles spektrumot, igencsak eltérő profilú gyűjteményeket fogott át a konferencia; s az összkép - a német szerkesztők minden rendszerezési kísérlete ellenére - zavarbaejtően sokszínű. A tanácskozás anyagát áttekintve, alapvető élményünk a "nemzeti" jelző - az eltérő nemzeti fejlődésben gyökerező - rendkívül heterogén értelmezése. A résztvevők a különböző történeti és képzőművészeti gyűjtemények fő típusainak, irányainak és keletkezéstörténetének elemzését igyekeztek az egykori politikai valóságba ágyazni. Néhányan közülük kísérletet tettek a nemzeti múzeumi gondolat XX. századi értelmezésére is, azt a kérdést körüljárva, hogy az udvari gyűjtemé-

nyekből kialakult, vagy a XIX. századi nemzeti mozgalmaknak elkötelezett történeti múzeumok és képtárak ma is érvényes viszonyt tükröznek-e a nemzethez? Az európai integrációs törekvések korszakában a nemzeti állam kereteiben való gondolkodás némileg túlhaladottnak tűnhet. Ám elsősorban a kelet-középeurópai térség virulens nemzetiségi konfliktusainak tükrében - újjáéledni látszik. Ebben a helyzetben mindenképp végiggondolásra érdemes a nemzeti múzeumok mai szerepe.

Az előadásokat a kötet szerkesztője az alábbi négy blokkba csoportosította:

- az udvari gyűjteményekből kinőtt múzeumok;

- a nemzetállamokban alapított nemzeti múzeumok;

- a fegyvermúzeumok;

- és a közelmúltban alapított gyűjtemények.

Ezen a némiképpen a kronológia által meghatározott rendszeren belül nem érdektelen az egyes múzeumok önmeghatározását szemügyre venni.

Egyes, udvari gyűjteményekből kinőtt nemzeti múzeumokban az udvari dinasztikus emléktárgyak gyűjtése, az uralkodóház dicsőségének bemutatása

egyfajta nemzeti pantheonnal, híres személyiségek galériájával párosul (Versailles, Frederiksborg, Stockholm, Varsó, München); mások univerzális jellegüket hangsúlyozzák, az egyetemes civilizáció hordozójaként, az európai örökség "Gesamtkunstwerk-jeként" határozzák meg magukat (Louvre, a bécsi Kunsthistorisches Museum). Ide sorolható, bár nem udvari gyűjteményből nőtt ki, a British Museum, mely az egész világ kulturális örökségének tárházaként egyben Anglia nemzeti múzeuma is. Nemzeti gyűjteményként határozzák meg magukat különböző képtárak, melyekben a anyag egyben a nemzeti történelem megismertetését is szolgálja (Prado, Magyar Nemzeti Galéria); de akad olyan is köztük, mely ezen a fejlődési fokon túllépve, hazafias múzeumból vezető nemzetközi gyűjteménnyé fejlődött története során (a berlini Nationalgalerie). Nemzeti és egyetemes történelem nem egymást kizárva, hanem egymást feltételezve van jelen a koppenhágai nemzeti múzeumban, mely a dán történelmet az egyetemes történelem részeként kívánja bemutatni; nemzeti intézményként, de

apolitikus, a szomszédos kultúrkörökből is merítő gyűjteményként definiálja magát a nürnbergi Germanisches Nationalmuseum.

A nemzetállami alapítású múzeumoknál szembeűnő a legitimációs igény. Különösen áll ez a XIX. század második felében - ekkor a legintenzívebb nemzet és múzeum kapcsolata - az ún. "risorgimento"-típusú múzeumokra (pl. Svájcban, ahol az erősen nemzeti szellemű Schweizerisches Landesmuseum (Zürich) a köztársaság középkori gyökereit hangsúlyozta); de ez a törekvés tapasztalható már a francia forradalom idején is, amikor a Louvre a fiatal köztársaság presztízsét volt hivatva emelni. Különleges eset a lengyel nemzeti múzeumé, amelyet - lengyel állam, sőt nemzet híján - emigrációban, a Zürich melletti Rapperswil kastélyában 1868-ban létesítettek, s ott is működött egészen 1928-ig. Hasonlóan paradox az első német nemzeti múzeum, az 1852-ben alapított nürnbergi Germanisches Nationalmuseum, mely nem sokkal a német egység 1848-as kudarca után - szükségéből erényt kovácsolva - politikai határoktól független "germán" kultúrtörté-

neti gyűjteményként határozta meg magát. Az idevágó olaszországi risorgimento-múzeumok (Torino, Róma) elsősorban az olasz egyesítés és a dinasztia emléktárgyainak tárházai.

A hiányzó nemzeti múzeumok pótlékeként definiálják magukat a fegyvermúzeumok (London, Párizs, Bécs), külön kategóriát jelent a posztmodern kor nemzetek feletti, multikulturális kísérlete, a kanadai Museum of Civilization.

A referátumok zöme megelégedett a gyűjtemények keletkezéstörténetének, anyagának és kiállításainak bemutatásával, így a tanulmánykötet inkább afféle - hol szárazabb, hol élvezetesebb - európai múzeumi kalauznak tűnik. Kimondottan érdekes olvasmány például - bár a tanácskozás témájához csak érintőlegesen kapcsolódik - a század eleji orosz műgyűjtő-családokkal foglalkozó referátum vagy a berlini Nationalgalerie rögös útja a jelentős nemzetközi gyűjteménnyé válásig.

A kötetet két elméleti jellegű tanulmány vezeti be.

Krzysztof Pomian: Múzeum, nemzet, nemzeti múzeum c. bevezetője megpróbál valamiféle rendet teremteni a "nemzetiként" definiált múzeumok zavarbaejtő sokszínűségében (nem mindegyik hordja nevében a "nemzeti" jelzőt, vagy nem feltétlenül fővárosi, nagy intézmény, jelentős, gazdag gyűjteménnyel, jogállásuk is eltérő lehet stb.). Van közöttük olyan is, ami nem nemzeti a szó bevett értelmében.

Így csak annyi biztos, hogy a "nemzeti múzeum" rangra igényt tartó sokféle intézmény lényegében két alaptípusba sorolható. Az első csoportba tartozó múzeumok a nemzetet az egyetemes emberi kultúra részeként felfogva azt emelik ki, ami összeköt, gyűjteményük

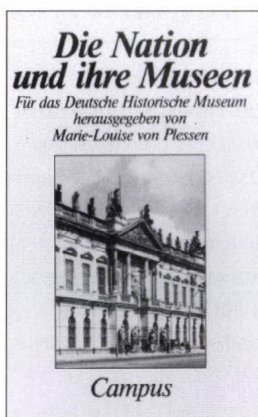
elsősorban természettudományos és képzőművészeti jellegű. A másik csoport a nemzet különleges, specifikus voltát hangsúlyozva, az egyedi, különleges vonatkozásokra, a nemzeti történelemre helyezi a hangsúlyt. A fejlődés négy lépcsőfoka: a magán- ill. királyi gyűjteményből kifejlődött nemzeti múzeum, a francia forradalmat követő időszakban létrejött nemzeti történelmi múzeumokon, a múlt század végén alapított néprajzi, népművészeti gyűjteményeken keresztül vezet az utóbbi években alakult, az ipari városi népesség életét bemutató számtalan múzeumig. A kategóriák természetesen nem merevek, és kronológiailag sem behatároltak. (Pl. az 1987-ben alakult berlini Deutsches Historisches Museum risorgimento-típusú múzeumként definiálja magát).

Christoph Stözl, a tanácskozásnak otthont adó múzeum igazgatója rendkívül gondolatgazdag bevezetőjében arra a következtetésre jut, hogy az intézmények sokfélesége szoros kölcsönhatást feltételez egy közösség politikai öntudata és nemzeti múzeumának célkitűzése között. Pl. a British Museum enciklopédikus, világot átfogó horizontjában könnyed természetességgel kapcsolódott össze az imperialista igény a klasszikus művelődési eszmékre való hivatkozással. A XVIII. században nem érezték szükségét annak, hogy a brit nemzeti történelemnek vagy kultúrának saját múzeumot szenteljenek. A Louvre az egyetemes művészet kincsestára volt, s mint ilyen, Franciaország misszióját tükrözte. Az 1830-50-es évek múzeumlapításainak háttérben két ellentétes eszmekör érhető tetten: a tradicionális hatalom legitimitásának krízis vagy hi-

ányérzete (Versailles, Svájc), illetve, ezzel ellentétben a - múzeumokkal megteremtendő, vagy ápolandó - nemzeti tudat. Ez utóbbi a meghatározó az ún. "befejezetlen" nemzetek múzeumlapításainál.

Ilyen "risorgimento" típusú a magyar vagy a cseh nemzeti múzeum (alapításakor Bécs-ellenes élel, 1848 után a nemzeti ellenállás központjaként), melyekben a nemzeti sajátosságok, a nemzeti történelem túlértékelése dominál. A nemzeti múlt iránti fokozott érdeklődés oka az a meggyőződés, hogy a nemzet politikai jövője arányban áll majd múltja dicsőségével. Ezeknek a nemzeti múzeumoknak óriási, csak a nemzeti zászlóhoz vagy a himnuszhoz fogható a szimbolikus jelentősége. (Gondoljunk csak a Magyar Nemzeti Múzeum és 1848 március 15-e kapcsolatára.) Stözl elméletét némileg leegyszerűsítve tehát így foglalhatnánk össze: az erőteljes nemzeti tudat egyetemes múzeumok, a nemzettudat zavarai, vagy megteremtésének szükségessége nemzeti történelmi múzeumok alapításához vezet.

Wellmann Nóra

Magyarország műemlékeinek megismerését számos könyv és kiadvány segíti. Az ITINERARIUM HUNGARICUM vállalkozása is e nemes hagyomány megbecsülését kívánja szolgálni azzal, hogy vezérfonalat nyújt a múlt emlékeit az átlagosnál mélyebben megismerni vágyó érdeklődőknek. Az ICOMOS Nemzeti Bizottsága keretében működő Régészeti Emlékhelyek Szakbizottsága kezdeményezésére született meg a tervezett sorozat első kötete a PANNONIA HUNGARICA ANTIQUA, a hazai római kori épületelemek, múzeumi kiállítások és kőtárak útikalauza.

Elsőként az Itáliából érkező és az Alpok-alján végighúzó Borostyánkő út menti műemlékekhez kalauzol, majd a vándorlás a Dunát kísérő határörvidéken, azaz a limes-úton folytatódik, hogy végezetül a Dunántúl belső területein elhelyezkedő lelőhelyeket ismertesse. Minden meglátogatható hely és műemlék leírása kiegészül a feltárással és a helyreállításra vonatkozó legfontosabb tudnivalókkal, melyek tüzetesebb megismerését a szakirodalmi tájékoztató szolgálja. A leírásokat helyismereti és történelmi vázlat előzi meg, és szakki-fejezések gyűjteménye egészíti ki. A gazdag illusztrációs anyagot alaprajzok, re-

konstrukciós rajzok, valamint színes fényképek alkotják. A PANNONIA HUNGARICA ANTIQUA útikalauz magyar, angol, német és olasz nyelven jelenik meg.

Ivo Maroević: Uvod u muzeologiju

Bevezetés a muzeológiába

Ivo Maroević a zágrábi Bölcsészettudományi kar muzeológiai szakának tanszékvezető tanára, muzeológiát és műemlékvédelmet tanít. Zágrábban több mint 30 éve működik posztgraduális muzeológiai szak. Jó tíz éve, hogy a muzeológiát tudományként ismerik el a zágrábi egyetemen. Maroević az utóbbi évtizedben nagyban hozzájárult a muzeológia fejlődéséhez. Írásaival, előadásaival segítette a szakterminológia kialakulását. A "Bevezetés a muzeológiába" c. egyetemi tankönyv 1993-ban jelent meg Zágrábban. B5-ös formátumú, terjedelme 286 oldal. Négy fejezetből áll: bevezető (9-16 p.); muzeológia története (17-69 p.); muzeográfia és múzeum (70-90 p.); a muzeológia elmélete (91-266 p.)

A kötetet irodalomjegyzék és tárgymutató egészíti ki. Maroević a múzeumi tárgyat az információ hordozójának tekinti. Szerencsésen összeköti a kulturális örökség védelmét a múzeumi problematikával, olyannyira, hogy az teszi ki muzeológiai elméletének jelentős részét. A muzeológia múltjával kapcsolatban főleg Peter van Mensch írásaira támaszkodik,

az elmélet területén Zbynek Stránský gondolatai állnak hozzá közel. A szerző nagy tapasztalatainak és korszerű, rugalmas gondolkodásának köszönhetően igazán értékes könyvet adott a horvát muzeológusok kezébe.

Baranyi Anna

Nordisk Museologi

Az 1993 óta félévenként megjelenő folyóirat nemzetközi együttműködésben készül. A szerkesztésben résztvesz a dán Múzeumi Főiskola (Vig a székhelye), a Svéd Múzeumi Intézet (Umea-i Egyetem), a finn Jyväskylä Egyetem, az oslói Norsk Museum és az izlandi Reykjavík Museum. A tényleges szerkesztőségi munka Svédországban Per-Uno Ågren főszerkesztő egyetemi tanszékén folyik. A nemzetköziségre jellemző a már említett svédországi szerkesztés, norvég nyomda és dán terjesztés.

Az oldalszámra (208) is tekintélyes folyóiratot a skandináv országok közös történelmi, nyelv- és kultúráiból adódó muzeológiai problémák együttes megvitatásának igénye hozta létre. A Magyarországra eddig - véletlenszerűen - eljutott két szám (1993/2, 1995/2) tág

kitekintésű, figyelemreméltó szakmai fórumról ad hírt. Az 1993/2. szám az ugyanazon évben Svédországban rendezett "A múzeumok genealógiája" című kétnapos konferencia előadásait közli. A főszerepeket ezen a konferencián a Leicester-i Egyetem muzeológia professzorai, tanárai: Arthur McGregor, Gaynor Kavanagh és Susan Pierce játszották, történeti, filozófiai megközelítésű előadásaikkal.

Figyelemreméltó az angol muzeológia "nagy öregének" Kenneth Hudsonnak az összefoglalása a nagy európai múzeumból, mely a múzeumi gondolat megvalósulásának helyét egyértelműen Európába helyezi.

A helyi svéd, dán, norvég előadók mellett a Németországban élő, orosz Boris Groys és a lengyel származású, párizsi Krisztof Pomian járultak hozzá a konferencia sikeréhez.

Az 1995/2. szám a stavangeri ICOM közgyűlésre készült a skandináv muzeológiai munka megismertetésére. Ez a szám hangsúlyozottan a muzeológiáról és annak egyetemi diszciplína jellegéről szól.

John Aage Gjestrum: "Muzeológia és kutatás - a jelenlegi helyzet a norvég perspektívák tükrében" címmel az európai muzeológia történetébe vezet be, s ezen keresztül vázolja fel a norvég muzeológia jövőjét. Írásának összefoglalója hazai viszonylatban is vitára készíthet. Szerinte "... a múzeum és a muzeológia lehet offenzív és defenzív. Az offenzív múzeum részt vesz a jövő megformálásában, a kulturális örökség meghatározásában, szoros együttműködésben közönségével és felhasználóival. A defenzív múzeum megőrzi a kulturális emlékeket.

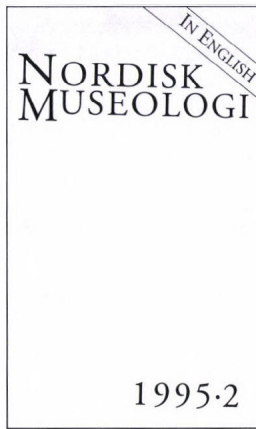
Az offenzív muzeológia egyfajta kritikai szemléletet ad

a múzeumi munkához, míg a defenzív muzeológia támogatja a tudományos érveket a szűklátókörű makacs szakmai érdekekkel szemben." A skandináv országokban dolgozó muzeológusok gyakran használják a "Nordic" muzeológia kifejezést, értve ezalatt országaik közös kulturális történetét, az eszmék, ideák határok nélküli szabad áramlását és mindazt, ami a különböző országokban a múzeumi embereket összeköti. A kapcsolódás a folyóirat több cikkében felismerhető. Hangsúlyozottan foglalkozik a kérdéssel Helgi Sigurdsson: "Múzeumok Izlandban" címmel.

Mette Skougard Bernhard Olsenre, a dán szabadtéri múzeum alapítójára emlékezve, a 19. század végének nemzeti törekvéseiről ír az "Ostenfeld farm a szabadtéri múzeumban, - a néprajzi múzeumok szerepe a nemzeti örökségek konfliktusában" c. cikkében. Ehhez a témához kapcsolódik az észti Tönis Lukas érdekes összefoglalása: "Az észti múzeumok a változó időkben" ismertetése, mely az észti múzeumok 20. századi történetével ismert meg. Helytörténeti kérdésekkel foglalkozik dolgozatában a svéd Maria Björkroth, a finn Hannu Lahtonen és a dán Ole Strandgaard.

Muzeológiai problémákat vet fel Hans Pedersen: "A múzeumok szerepe: Szépség - Igazság - Jóság", Marc Maure: "A kiállítás mint színház" és Jan Garnert: "Nils Keyland fotográfusról" írt dolgozatában.

Figyelemreméltó, hiszen a világnak erről a részéről keveset tudhatunk, a kínai Sun Donghai írása "Múzeumok és muzeumfilozófia Kínában" címmel, valamint Elisabet Olofson beszámolója a svéd és számos afrikai ország múzeumainak együttműködéséről.

A szerkesztőség norvég tagja átnézte az UNESCO által 1948-tól megjelentetett *Museum* c. folyóirat 47 évfolyamát 1994-ig, abból a célból, hogy megállapítsa: hány írás jelent meg benne az öt északi országról? Százat talált. - Vajon Magyarországról mennyi jelent meg ezidő alatt?

Néma György

Museums Journal

Az angliai Museums Association (Múzeumi Szövetség) havi folyóirata. A lap állandó rovatokkal dolgozik, kb. 60-40 %-ban hazai és külföldi témamegosztással. A múzeumok, a fenntartók, a múzeumokhoz, műemlékekhez kapcsolható szervezetek, intézmények aktuális hírei alkotják e egyszerű információs forrás vázát. A hosszabb cikkek is informatív jellegűek.

Az 1995. márciusi számból megtudhatjuk: a költségvetések leszorítása, a takarékoság fokozása, múzeumi elbocsátások, mindez nemcsak közép-európai jelenség. A legtöbb - főleg vidéki - múzeum napi harcot vív a főhatósággal a fennmaradásért. Sheffieldben a látogatók tüntetnek a helyi önkormányzat ellen, mert be akarják zárni a Graves Galé-

riát. Manchesterben, Liverpoolban és másutt minimálisra redukálták a kiállítási programot. Somerset megyében csökkentett nyitvatartással működnek a múzeumok, itt is tervezik két galéria bezárását.

Nagy felháborodást keltett még az alsóház mindkét oldalán is az új törvényjavaslat, mely szerint forgalmi adó kötelesek lettek a muzeális és műemléki járművek. A rendelet bevezetéséről az érintett intézmények megkérdezése nélkül döntöttek. Feltehetően a forgalmi adó jelen esetben a luxusadót helyettesíti, ugyanígy a közforgalmú járművek nulla adókulesok.

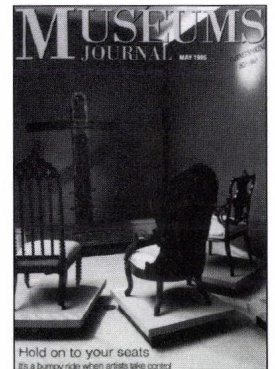
Nem kisebb skandalum követte Lord Gowrie, az ARTS COUNCIL igazgatójának intézkedését. Gowrie (korábban a Sotheby főnöke, s e minőségében nem éppen hazánk barátja) az Arts Council szervezte ART UNLIMITED c. kiállításból kivonta az *Óvszeres Madonna* c. szobrot. Tette mindezt anélkül, hogy a szobrot látta volna. Mint kiderült, az előzetes sajtóanyag és a megnyitás előtt megjelent katalógus kissé zajos közönségvisszhangot váltott ki, és Gowrie az Arts Councilt támogató katolikus politikusokra tekintettel hagyta ki *Tania Kovats* (!) szobrát a kiállításból.

A folyóirat negyedévenként közli az igényelhető kiállítások jegyzékét. A Manchesteri Zsidó Múzeumtól a németországi Vitra Design Múzeumig hihetetlen bőségét közli a különböző feltételekkel kölcsönözhető kiállításoknak. Megfontolandó lenne magyar kiállítási ajánlattal jelentkezni, ugyanis a hirdetés díjtalan. A kölcsönzési díjak 50 fonttól 20.000-ig terjednek, ehhez jön a szállítás, biztosítás díja is. Litvánia rendszeresen hirdeti.

A Jegyzetforum c. rovat első oldala múzeumok számára hasznos gyártmányokkal, szolgáltatásokkal foglalkozik, de található a rovatban hír szakemberek kinevezéséről, haláláról, rövid előzetes jövő eseményekről, konferenciákról.

Kb. 10 évvel ezelőtt hozták létre a volt MRMK-hoz hasonló feladatokat ellátó *The Museums and Galleries Commission*-t (GMC). Ebben a számban röviden közlik: a *Department of National Heritage* (DNIH), mely a nemzeti lottóbevételek kezelője, 9 millió font támogatást adott 1995-96-ra a GMC-nek.

Néma György

A *Museums Journal* (Múzeumi Újság) havonta ötven oldalon megjelenő, 95. évfolyamába lépett, nagy múltú folyóirat jelenlegi szerkesztője Maurice Davies. A szűkített A/4-es formátumú lap igen gazdagon illusztrált. A következő könyvtárakban található meg: MNM Műtárgyvédelmi Könyvtár, Magyar Mezőgazdasági Múzeum, Szépművészeti Múzeum, Hadtörténeti Múzeum, Közlekedési Múzeum, Jósza András Múzeum, Laczkó Dezső Múzeum.

Sárközy Gabriella

Museum News

MUSEUM NEWS az Amerikai Múzeumi Egyesület kéthavonta megjelenő folyóirata. Állandó rovatokkal dolgozik, de domináns helyet kapnak a lapban a szervezettel kapcsolatos beszámolók, felhívások stb. Az 1995. I. számban közlik a május 21-én megnyíló azévi közgyűlésre szóló tájékoztatást és a '94 évi beszámolót az AAM (American Association of Museums) munkájáról.

Az 1995. március-áprilisi számból megtudható: a kulturális támogatások drasztikus csökkentése nem speciális közép-európai jelenség. New York város 1991-es pénzügyi válsága óta képtelen kielégítően finanszírozni a 249. támogatásból működő kulturális intézményét. Ennek következtében pl. a Metropolitan Museum, a Brooklyn Museum évek óta részleges nyitvatartással üzemelt, a látogatók nem elhanyagolható észrevételei mellett. New York város és New York állam 1995-ben egy alapot létesített 5-5 millió dollárral és megpályáztatta az intézményeket. Az említett két múzeum egyenként 421 ezer dollárt kapott. Összes kiállításuk 1995 nyarán azonban azért volt látogatható mert a Metropolitan hasonló nagyságrendű támogatást kapott egy new yorki bróker cégtől, míg a Brooklyn 1 millió dollárt névtelen adakozótól.

Egy másik hír: a Southdakota-i múzeumok anyagi helyzete siralmas. Megoldást jelentett volna a videolottó bevezetése, mely évente 65 millió dollárt eredményezhet. Működését az állami bíróság alkotmányellenesnek minősítette.

A Napló rovat a nagyobb kiállításokról ad előzetes beszámolót.

Forró téma - hideg fogadtatása, a restaurátorokat érdekelheti:

A Smithsonian Institution Maryland-i kutató intézetében 1993 óta foglalkoznak a relatív páratartalom és a hőmérséklet változásának műtárgyakra gyakorolt hatásával. Munkájuk eredményét a közelmúltban hozták nyilvánosságra. Megállapították, hogy a 21°C hőmérséklettől és az 50%-os relatív páratartalomtól plusz mínusz 15%-os eltérés sem károsítja a műtárgyakat.

A rendkívül nagy tudományos és technikai apparátussal folytatott vizsgálat nemcsak a megfelelő környezeti feltételek megteremtését segíti, hanem komoly összegek megtakarítását eredményezheti a közgyűjteményekben. Főleg a téli hónapokban nem kis gondot jelent a látogatók és a műtárgyak számára egyaránt elfogadható hő- és páratartalom megteremtése. A kísérlet eredménye hosszú távon jelentősen befolyásolhatja a beruházásokat és a meglévő berendezések működtetését. A szakemberek megállapították, hogy egyes múzeumépületek fűtés-szellőzés-légkondicionálás szempontjából túlépítettek.

A gyors reagálások sem maradtak el. Különösen a berendezéseket gyártó, forgalmazó cégek vitatják a Smithsonian kutatóinak eredményeit.

A *CyberMuse* című állandó rovat a kommunikáló múzeum lehetőségeit tárgyalja. Az Internet használata nemcsak a múzeum és a közönség kapcsolatának új útját jelöli ki, hanem forradalmi új kommunikációt teremt a múzeumok között is.

A folyóirat legérdekesebb, számunkra is elgondolkoz-

tató problémafelvető cikke "A múzeum a bizonytalanság korában". Lonnie G. Bunch a National Museum of American History (Washington) helyettes igazgatója, Tom Crouchnak ajánlja cikket, mely a Hirosimát porig bombázó *Enola Gay* illetve az ugyanezt a címet viselő, nagy botrányt okozó kiállítás következményeivel foglalkozik.

Tom Crouch a társrendezője volt a hirosimai bombázás 50. évfordulójára a washingtoni National Air and Space Múzeumban megnyílt majd a közönség tiltakozására és politikai nyomásra bezárt kiállításnak. Az évforduló persze nem maradt kiállítás nélkül, mert utóbb egy redukált és támadhatatlan változatot mutattak be. Ez, a szerző szerint, "az arrogancia", az elitizmus és a politikai illendőség, a "tűnjünk el a főirányból" amerikai múzeumi magatartást tükrözte.

A National Air and Space Museum kiállítása tudományos kutatásokra alapozta az első atombomba ledobásának történetét. A kiállítás hangvétele, objektivitásra törekvése, az a tény, hogy a rendezők vállalták a visszaemlékezések bemutatását, nem egyezett a közvélemény és a politikusok megítélésével.

Az amerikai kulturális élet két hivatalos forrásból táplálkozik (számos egyéb forrás mellett): a *National Endowments for the Arts* és a *National Endowments for Humanities*. E két szerv az adófizetők pénzéből gazdálkodik. Az elmúlt években sorozatos botrányok robbantak ki a két szerv által támogatott kulturális, művészeti események miatt. Pl. elbocsátották állásából azt a múzeumigazgatót, aki bemutatta Robert Mapplethorpe homoszexuális fotóművész kiállítását, de bot-

ránykőnek számított a Williamsburg-i élő történelem program rekonstruált rab-szolgáására, a Whitney Biennálé vagy a Museum of American History gyűjteménygyarapítása is.

Mindezek ismeretében a szerző szerint számos kérdés vár megválaszolásra. Hogyan lehet megfelelően felhasználni a közpénzeket a kulturális intézményekben? Ki jogosult a történelem, a zene, a tudományok közreadására és hol van a jog határa? A múzeum egyszerűen nem más mint a szentesítés és a tradíciók helye? Vajon meddig terjed a tudomány szabadsága, ha múzeumból van szó? Hogyan tud egyensúlyhelyzetet teremteni a kulturális intézmény a közösségi elvárások és a tudományos igény között? Mi a közvélemény szerepe a köztörténet alakításában? Kinek van joga beleszólni, kialakítani a múzeum mondanivalóját, a megjelenítés milyenségét? Az egyetemi tudósoknak, az anyagi támogatást nyújtóknak, a múzeumi tanácsnak, a politikusoknak vagy mindenkinek? Egyáltalán, mi a szerepük a non-profit intézmények a XXI. században?

A folyóiratszám nemzetközi riportja "Lisszabon 94: a kultúra hasznosítása" címmel, Donald Garfield tollából, ismerteti az Európa kulturális fővárosa címet elnyert Lisszabon 1994-es kulturális programját. Mint ismeretes, az EC országok évente más európai várost tüntetnek ki az említett címmel. Az első volt Athén 1985-ben, majd Firenze, Amsterdam, Berlin, Párizs, Glasgow, Dublin, Madrid és Antwerpen következett. Az ilyen szerencsés városok egész éves kulturális programmal készülnek. Lisszabon esetében a gazdasági prosperitás a kulturális szféra fejlődésével találko-

zott. A portugál banki tőke jelentős aktivitása segítette az országot az EC-be. Ugyanez a bankár közösség rendkívül nagy szerepet játszott a főváros kulturális infrastruktúrájának fejlesztésében. Ebből a múzeumok sem maradtak ki: múzeumok felújítása, fontos időszaki kiállítások bemutatása, múzeumi kávéházak, ajándékboltok létesítése, általában a modern ember társadalmi színtereinek megteremtése tette teljessé a múzeumi listát. Az eredmény nem lebecsülendő. A fővárosban 75%, vidéken 10%-os volt a látogatottság növekedése.

A Forum rovatban Franklin W. Robinson a Cornell Egyetem művészeti múzeumának igazgatója a világ talán minden múzeumára érvényesen foglalja össze "Az amerikai művészeti múzeumok morális problémája" c. cikkében a múzeumi világot egyre jobban érintő gondokat. Egyfelől határtalan művelődési lehetőségeket biztosítanak, komoly pénzügyi támogatásokat kapnak az államtól, saját kormányuktól, különböző alapítványokból, stb. Ugyanakkor az alapvető feladatok ellátása szinte lehetetlen. Nem beszélve a múzeumi fizetésekről. A szerző szerint egy utcai árus fizetése magasabb mint a múzeum magasán kvalifikált szakembereié. Éppen ezért egyetlen amerikai múzeum sem tud lemondani az önkéntes (társadalmi munkás) dolgozók értékes munkájáról.

A tárgyakat meg kell vásárolni, állagát meg kell őrizni, fel kell dolgozni, közreadni, mindez nagyon sok pénzt emészt fel, miközben óriási társadalmi különbségekkel kell szembenézni. Sok a hajléktalan, a beteg, a veszélyeztetett ember. Komoly gond az iskolai oktatás. Vajon miért kötelessége a tár-

sadalomnak a múzeumokat támogatni a felsoroltak ellenében?

Néma György

A Museum News (Múzeumi Hírek) 75. évfolyamában járó folyóirat számonként 70-80 oldalnyi terjedelemben A/4-es formátumban színes fotókkal illusztrált cikkekben számol be az USA és a világ múzeumi életéről.

Az alábbi könyvtárakban található meg: MNM Műtárgyvédelmi Könyvtár, Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár.

Sárközy Gabriella

VMS/AMS

Az egyszerű-szerű nevet viselő INFO VMS/AMS, (Mitteilungsblatt des Verbandes der Museen der Schweiz - Bulletin d'information de l'Association des Musées Suisses)* a svájci múzeumszövetség háromnyelvű (valójában inkább csak német és francia) bulletinje. A cikkek zöme német, mintegy egyharmada francia nyelvű, olasz elvétve akad - inkább csak rezümék formájában. A félevenként, viszonylag alacsony (650-1200 között ingadozó) pél-

dányszámban évenként kétszer megjelenő A/5-ös formátumú, küllemében is meglehetősen szerény, alig-illusztrált füzetecske láthatólag elsősorban a múzeumok mindennapi gyakorlatát, kapcsolattartását kívánja szolgálni 1968 óta.

Erre utal a sok aktuális rovat, hirdetés mellett az is, hogy jóval kevesebb benne az elméleti cikk, mint a német nyelvterület más szakmai lapjaiban, s azok is jóval kevésbé terjedelmesek. Az általam áttekintett utóbbi 3-4 évfolyam valamennyi száma tematikus jellegű, mintegy 7-10 rövidebb terjedelmű cikk mellett állandó rovatként szerepelnek a múzeumi-kiállítási hírek, konferenciákkal, továbbképzéssel kapcsolatos információk, személyi hírek, a svájci múzeumokkal és gyűjteményekkel foglalkozó irodalom válogatott bibliográfiája, valamint (az utolsó két számban) egy igen hasznosnak tűnő kiállítási börze - a bekapcsolódást a lapban közreadott formanyomtatvány is segíti.

Érdemes figyelmet szentelni a hirdetéseknek is, melyek a lap középső oldalait foglalják el - megtalálható itt restaurátoroknak ajánlott anyagoktól műtárgyszállításig és raktározásig, installációtervezéstől kiállítás-kivitelezésig, kész kiállítások reklámozásáig minden - de itt hirdet például az a svájci község is, mely egy előre meg nem kötött témájú, polgárai épülését szolgáló kiállításhoz keres ötletet és kivitelezőt.

Rendszeres fóruma van a múzeumpedagógiának, a múzeumi munkát segítő számítógépes újdonságoknak. Így pl. részletes beszámolót olvashatunk arról a kezdeményezésről, hogy a mintegy 700 svájci múzeumban és közgyűjteményben őrzött kulturális javakat

egy, a Windows-ra épített adatbankban dolgozzák fel (48. szám), illetve a fotógyűjtemények digitalizálásának, elektronikus képi feldolgozásának megindulásáról (49. szám). Újabbban a svájci ICOM-bizottság híreinek is helyet adnak.

A lap sokszínűségét némileg érzékelteti néhány kiragadott téma: a 47. szám középpontjában 11 különböző múzeumi szakma - az igazgatótól a múzeumpedagógusig - "munkaköri leírása" áll. A megvitatásra, véleményezésre közreadott, inkább csak vázlatnak tekintett megfogalmazásokat az ICOM svájci nemzeti bizottságának megbízásából egy munkacsoport dolgozta ki. Az anyag tartalmazza a szakma rövid leírását, a különböző feladatköröket, a szükséges alap- és speciális képzést, illetve továbbképzést.

A 48. szám két témának van szentelve: a közeljövőben megindítandó svájci posztgraduális muzeológusképzés részletes tervezete mellett összehasonlításként egy-egy beszámoló foglalkozik a hasonló angliai és ausztriai továbbképzési lehetőségekkel.

Érdekes és aktuális téma: múzeum és biztosítás - áll az 53. szám középpontjában. Egy 1994 novemberében Bernben, megrendezett szemináriumon múzeumi és biztosítási szakemberek vitatották meg a múkincsek biztosításával kapcsolatos kérdéseket.

Kedvesinálóként néhány - talán a hazai szakemberek számára is érdekes - téma: hogyan pótolható az elvesztett-ellopott műtárgy? Hogyan lehet az értékét megállapítani, ha nincs hasonló jellegű tárgy a múkincspiacon? Milyen veszélyek ellen kell a tárgyakat biztosítani, milyen biztonsági berendezésekre van szükség?

A svájci történeti múzeum-

oknak a közelmúltban két teljes számot szentelt az INFO szerkesztősége. A 49. szám a svájci nemzeti múzeumként számotartott Schweizerisches Landesmuseum (Zürich) és a berni Történeti Múzeum mellett egy kisebb kiállítóhely, a bieli múzeum tervezett átépítését, kibővítését ismerteti részletesen, míg az 54. számot (1995 június) teljes egészében a svájci történeti múzeumok 1994 decemberi baseli tanácskozásának szentelték. Fennállásuk során ez volt a második alkalom, hogy a nagyobb svájci múzeumok képviselői összegyűltek (ezt megelőzően csak 1956-ban, a Svájcban tartott ICOM-konferencia alkalmával tanácskoztak). A mostani konferencia aktualitását egyszerre két jelentős gyűjtemény, a baseli és a berni múzeum 100 éves jubileuma adta. A tanácskozáson elhangzott referátumokban a svájci történeti múzeumok jelenlegi helyzetének felmérése, feladataik és problémáik - elsősorban is múzeum és közönség megváltozott kapcsolatának - megvitatása kapta a legnagyobb hangsúlyt.

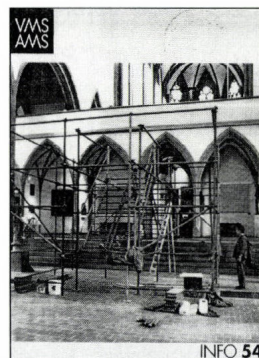
Az előadások tanúsága szerint a svájci múzeumi szakembereket a tradicionális múzeumkép és a látogatók megváltozott igényei és befogadási szokásai között feszülő ellentmondás foglalkoztatja leginkább, legnagyobb problémájuk a mai kor rákfenéjének tekintett amerikanizálódás, a Disneylandben megtestesülő, igénytelen tömegkultúra kihívása. Legtöbbjük ugyanakkor megelégedett az általánosságokkal, a jelenlegi helyzet kommentálásával, - a gyakran hevenyészettnek tűnő referátumok legnagyobb része került az elméleti kérdéseket.

Kivételnek számított a tanácskozásnak otthont adó

baseli múzeum igazgatója, széles történelmi-ideológiai háttérrel is felrajzoló vitaindító előadásával, valamint a "Learning from Disneyland" találó címmel megtartott előadás, melynek szerzője szerint protestálás, elutasítás helyett meg kellene próbálni eltanulni azt, ami Disneyland fő vonzereje - nevezetesen, hogy a kiállítás, egy bejárható, fiktív világot teremtvén, élvezetet, gyönyörűséget nyújtson a látogatóknak. Érdekes volt egy, a néző szemszögéből érvelő hozzászólás is, mely nagyon sarkítva fogalmazta meg a történeti múzeummal szemben támasztott mai látogatói igényt (lehetőleg egyetlen témának legyen szentelve, tegye a néző aktív részvételét lehetővé).

A fenti referátumoknál jóval innovatívabbnak tűnik az az anyag, mely a baseli múzeum fiatal muzeológusainak kerekasztal-beszélgetése után, közös dokumentumként fogalmazódott meg. A fiatalok frissebb és egyben elméletibb megközelítése sok jó ötlettel szolgálna múzeum és közönség kapcsolatának megújulását, kezdve a látogató "megszólításától", dialógusba vonásától a témájukban egymást kiegészítő állandó és időszakos kiállításokig, kronológikus állandó kiállítások helyett tematikusan elrendezett anyagig, ahol a látogató saját választása szerint járhatna végig egyre újabb témák útvonalain a kiállítás teremt.

Wellmann Nóra

* A svájci múzeumok szövetsége közleményei

Magyar múzeumi sorozatok 1989-1995

Jakab Mária

Folytatjuk az 1989-1995 közötti időszak múzeumi kiadványait feltáró bibliográfiai sorozatunkat. Összeállításunk ezúttal a sorozati kiadványokat dolgozza fel, sajnos, csak rövidített címleírásokban. A címfelvételekben csak a sorozatcímeket, a szerkesztőt, a megjelenésre utaló sorszámot és a megjelenési adatokat adjuk meg. Helyhiány miatt nem közölhetjük az egyes kötetek tanulmányainak szerzőjét és címét.

Összesen 53 sorozatról adunk hírt. A sorozatok sorsát nem könnyű nyomon követni. Az adott időszakban sok sorozat indult, sok szűnt meg, és jó néhányat átmenetileg szüneteltetnek. Megfigyelhetjük, hogy míg az évkönyvek általában rendszeresen megjelennek, a sorozatokat inkább szüneteltetik - nyilván anyagi okokból.

Összeállításunk válogatott bibliográfia. Nem vettük fel az újonnan indult sorozatokat és azokat sem, amelyek kisnyomatványokat, kiállítási katalógusokat tartalmaznak. Igyekeztünk inkább a már "beindult", múlttal rendelkező, - és főként - a tudományos publikációkat tartalmazó sorozatokat bemutatni.

Miután intézményünk nem rendelkezik kötelestpéldány joggal, csak a cserekapcsolatok révén beérkezett kötetekből dolgozhattunk. Nem minden intézmény küldi el rendszeresen a kiadványait, ezért a megjelent kötetek jó részét nem állt módunkban kézbevenni. Sok esetben csak telefonon szerzett információk alapján dolgozhattunk. Ezúton mondunk köszönetet mindazoknak, akik kiadványokkal vagy adatszolgáltatással segítettek munkánkat, és kérünk mindenkit a további együttműködésre is.

1. Az Arany János Múzeum kiállítási monográfiái. Szerk. Novák László. Kiad. az Arany János Múzeum, Nagykőrös. 2. 1991. 435 p. 1. 1993. 2. bőv. kiad. 158 p. Nincs újabb kötet.

2. Az Arany János Múzeum kismonográfiái. Szerk. Novák László. Kiad. az Arany János Múzeum, Nagykőrös. 8. 1989. 784 p. 9. 1992. 263 p. ill. Nincs újabb kötet.

3. Bajai dolgozatok. Szerk. Kőhegyi Mihály. Kiad. a Türr István Múzeum, Baja. 6. 1989. 124 p. ill. 7. 1991. 613 p. ill.

8. 1993 p. 73 p. ill.

9. 1995. 163 p.

4. A Báthori István Múzeum kiadványai. Szerk. Dám László. Kiad. a Báthori István Múzeum Baráti Köre, Nyírbátor. 28. 1992. 150 p. ill. 29. 1994. 110 p. ill. 30. 1994. 465 p.

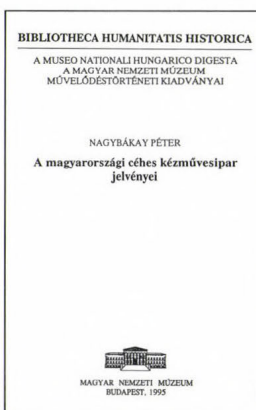
5. Bibliographia Historiae Rerum Rusticarum Internationalis. Szerk. Hajdú Péter et al. Kiad. a Magyar Mezőgazdasági Múzeum, Bp. 1987-1988. 1992. 333 p. 1989-1990. 1994. 308 p.

1987-1988. 1992. 333 p.

1989-1990. 1994. 308 p.

Hungarian Museum Series 1989-1995

Our compilation processes the museum series which were published between 1989 and 1995. Our work is a selected bibliography. We did not include the newly started series and those which involve small publications and exhibition catalogues. We tried, rather, to present the series which are already well launched, having a past, and - especially - which contain scientific publications.

6. Bibliotheca Humanitatis Historica a Museo Nationali Hungarico Digesta.- A Magyar Nemzeti Múzeum Művelődéstudományi kiadványai. Szerk. Németh Gábor. Kiad. a Magyar Nemzeti Múzeum, Bp. I. 1990. 176 p. II. 1991. 161 p. III. 1993. 135 p. ill. IV. 1995. 212 p. ill. V. 1995. 171 p.

7. Borsodi kismonográfiák. Szerk. Szabadfalvi József, Veres László. Kiad. A Herman Ottó Múzeum, Miskolc. 28. 1989. 164 p. 29. 1989. 224 p. 30. 1989. 184 p.

31. 1988. 184 p.

32. 1989. 75 p.

33. 1989. 77 p.

34. 1989. 279 p.

35. 1990. 186 p.

36. 1992. 197 p.

37. 1992. 180 p.

Nincs újabb kötet.

8. B(udapesti) T(örténeti) M(úzeum) Műhely. Szerk. Havassy Péter, Selmeczi László. Kiad. a Budapesti Történeti Múzeum.

2. 1991. 90 p.

3. 1991. 151 p. ill.

Nincs újabb kötet.

9. Catalogi Musei Nationalis Hungarici. Series Archeologica. Főszerk. Kovács Tibor. Szerk. Nagy Mihály. Kiad. a Magyar Nemzeti Múzeum, Bp. I. 1993. 229 p. ill. II. 1995. 228 p. ill.

10. Ceglédi füzetek. Szerk. Kocsis Gyula. Kiad. a Kossuth Múzeum, Cegléd.

25. 1989. 115 p. ill.

26. 1992. 43 p. ill.

27. 1992. 143 p. ill.

28. 1993. 150 p. ill.

29. 1994. 102 p. ill.

30. 1995. 154 p.

11. Discussiones Neogradenses. Szerk. Kovács Anna. Kiad. a Nógrád Megyei Múzeumok Igazgatósága, Salgótarján.

6. 1989. 80 p.

Megszűnt.

12. Dunántúli dolgozatok. A. Természettudományi sorozat. Szerk. Uherkovich Ákos. Kiad. a Janus Pannonius Múzeum, Pécs.

6. 1992. 272 p. ill.

7. 1992. 375 p. ill.

8. 1995. 210 p. ill.

13. Dunántúli dolgozatok. C. Történettudományi sorozat. Szerk. Uherkovich Ákos. Kiad. a Janus Pannonius Múzeum, Pécs.

3. 1991. 227 p. ill.

Nincs újabb kötet.

14. Folia Comloensis. Komlói Közlemények. Szerk. Fazekas Imre. Kiad. Komló Város Polgármesteri Hivatala, Komló

Természettudományi Gyűjtemény, Komló.

4. 1991. 98 p. ill.

5. 1993. 66 p. ill.

15. Források a vízügy múltjából. Szerk. Marczell Ferenc. Kiad. a Magyar Vízügy Múzeum. Bp.

7. 1990. 142 p. ill.

8. 1991. 118 p.

Nincs újabb kötet.

16. Galga menti műhely.

Szerk. Asztalos István. Kiad.

a Petőfi Múzeum, Aszód.

3. 1990. 200 p. ill.

4. 1991. 136 p. ill.

5. 1991. 41 p. ill.

Nincs újabb kötet.

17. A gyulai Erkel Ferenc Múzeum kiadványai. Szerk. Czeglédi Imre. Kiad. az Erkel Ferenc Múzeum, Gyula.

78. 1989. 265 p.

79. 1993. 78 p. ill.

Nincs újabb kötet.

18. A Hajdú-Bihar megyei múzeumok közleményei. Szerk. Gazda László. Kiad. a Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága, Debrecen.

49. 1989. 114 p.

50. 1990. 64 p.

51. 1992. 181 p.

52. 1993. 225 p.

53. 1994. 143 p. ill.

19. Hajdúsági közlemények. Szerk. Varjasi Imre. Kiad. a Hajdúsági Múzeum, Hajdúböszörmény.

16. 1991. 121 p. ill.

17. 1992. 106 p. ill.

Nincs újabb kötet.

20. A Hatvany Lajos Múzeum füzetei. Szerk. Németi Gábor. Kiad. a Hatvany Lajos Múzeum, Hatvan.

11. 1992. 139 p.
12. 1995. 55 p.

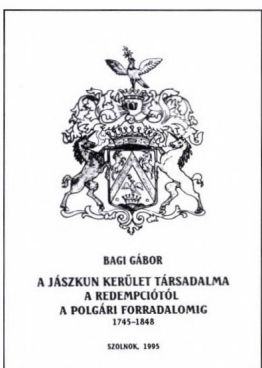
21. Inventaria Praehistorica Hungariae. Szerk. Kovács Tibor. Kiad. a Magyar Nemzeti Múzeum, Bp.

III. 1989. 136 p. ill.
IV. 1990. 164 p. ill.
V. 1992. 259 p. ill.

Nincs újabb forrás.

Az István Király Múzeum Közleményei Id.

A Szent István Király Múzeum Közleményei

22. Jász - Nagykun - Szolnok megyei múzeumok közleményei. Szerk. Szabó László, Tállas László. Kiad. a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szolnok.

44-45. 1989. 233 p.
46. 1989. 301 p.
47. 1991. 264 p.
48. 1994. 231 p.
49. 1994. 332 p. ill.
50/I. 1995. 285 p.
51. 1995. 285 p. ill.
52. 1995. 286 p. ill.

23. Jászszági füzetek. Szerk. Hortiné Bathó Edit, Muhoray György, Faragó László. Kiad. a Jász Múzeum, Jászberény.

18. 1989. 85 p.
19. 1989. 36 p.
20. 1994. 42 p. ill.
21. 1995. 99 p. ill.
22. 1995. 120 p. ill.
23. 1995. 101 p. ill.
24. 1995. 79 p. ill.

24. A Jósa András Múzeum kiadványai Szerk. Németh Péter. Kiad. a Jósa András Múzeum, Nyíregyháza.

28. 1989. 170 p. ill.
29. 1989. 163 p. ill.
30. 1993. 159 p. ill.

31. 1991. 152 p. ill.
32. 1991. 113 p. ill.
33. 1991. 214 p. ill.
34. 1992. 132 p. ill.
35. 1993. 127 p. ill.
36-37. Nem jelent meg.
38. 1994. 204 p. ill.
39. 1994. 95 p. ill.
40. 1994. 76 p.

25. A kecskeméti Katona József Múzeum közleményei. Szerk. Bárhth János. Kiad. a Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Igazgatósága, Kecskemét.

4. 1990. 79 p. ill.
5. 1992. 168 p. ill.
6. 1993. 263 p.
7. 1995. 195 p. ill.

26. A Kner Nyomdaipari Múzeum füzetek. Szerk.: A szerk. biz. Kiad. a Kner Nyomdaipari Múzeum, Gyoma.

17. 1989. 60 p. ill.
18. 1990. 69 p. ill.
19. 1991. 68 p. ill.
20. 1991. 31 p. ill.
21. 1991. 80 p. ill.

22. 1991. 27 p. ill.
23. 1992. 72 p. ill.
24. 1992. 140 p. ill.
25. 1994. 86 p. ill.
26. 1994. 31 p. ill.
27. 1995. 48 p. ill.

27. Magyar Népművészet. Szerk. Selmeczi Kovács Attila. Kiad. a Néprajzi Múzeum, Bp.
XXII. 1994. 94 p. ill.
XXIII. 1995. 96 p. ill.

28. A Makói Múzeum füzetek. Szerk. Halmágyi Pál. Kiad. a József Attila Múzeum, Makó.

63. 1989. 97 p.
64. 1989. 47 p.
65. 1989. 102 p. ill.
66. 1990. 31 p. ill.
67. 1990. 22 p. ill.
68. 1991. 144 p.
69. 1991. 34 p. ill.
70. 1992. 317-346. p. ill.
71. 1992. 36 p. ill.
72. 1992. 62 p.
73. 1992. 99 p. ill.
74. 1992. 77 p. ill.
75. 1993. 205 p. ill.
76. 1993. 15 p.
77. 1993. 39 p.
78. 1993. 19 p. ill.
79. 1994. 11 p. ill.
80. 1995. 45 p. ill.

81. 1995. 79 p. ill.

29. Malakológiai tájékoztató. Szerk. Füköh Levente. Kiad. a Mátra Múzeum, Gyöngyös.

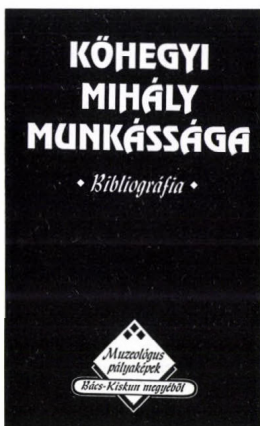
9. 1990. 41 p. ill.
10. 1991. 35 p.
11. 1992. 103 p. ill.
12. 1993. 103 p. ill.
13. 1994. 90 p. ill.

30. Monumenta Historica Budapestiensia. Szerk. Havassy Péter, Selmeczi László. Kiad. a Budapesti Történelmi Múzeum, Bp.

6. 1989. 48 p.
7. 1991. 158 p. ill.
8. 1993. 82 p. ill.
Nincs újabb kötet.

31. Museumi Értekező. Szerk. Szvircek Ferenc. Kiad. a Nógrád Megyei Múzeumok Igazgatósága, Salgótarján.

5. 1989. 240 p. ill.
6. 1989. 80 p. ill.
7. 1989. 155 p.
8. 1990. 93 p. ill.
9. 1995. 48 p. ill.

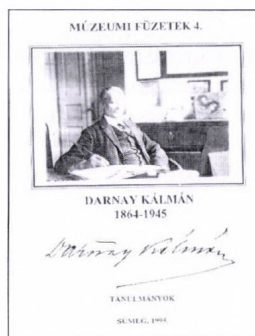

32. Muzeológus pályaképek Bács-Kiskun megyéből. Szerk. Bárhth János. Kiad. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete, Kecskemét.

1. 1994. 105 p.
2. 1994. 185 p.

33. Múzeumi füzetek. Szerk. Asztalos István. Kiad. a Petőfi Irodalmi Múzeum, Aszód.

39. 1989. 163 p.
40. 1989. 69 p.
41. 1989. 311 p.
42. 1991. 412 p.
43. 1994. 184 p.
44. 1995. 89 p.

34. Múzeumi füzetek. Szerk. Miklósi Sikes Csaba. Kiad. a Sümegi Városi Múzeum, Sümeg.

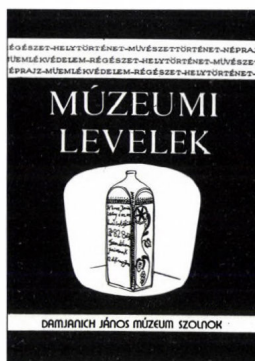
1. 1994. 118 p. ill.
2. 1994. 75 p. ill.
3. 1995. 103 p. ill.
4. 1995. 111 p. ill.
5. 1996. 90 p. ill.

35. Múzeumi közlemények. Szerk. Rajnai Miklós. Kiad. a Magyar Olajipari Múzeum, Zalaegerszeg.

4. 1990. 47 p.
5. 1995. 76 p. ill.
6. 1995. 101 p. ill.

36. Múzeumi kutatások Bács-Kiskun megyében. Szerk. Székelyné Kőrösi Ilona. Kiad. a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumainak Igazgatósága, Kecskemét.

1990. 1992. 204 p.
1992. 1994. 134 p.
1994. 1995. 296 p.

37. Múzeumi levelek. Szerk. T. Berecki Ibolya, Gulyás Katalin. Kiad. a Damjanich János Múzeum, Szolnok.

61-62. 1989. 276 p.
63-64. 1990. 178 p.
65-66. 1991. 255 p.
67-68. 1991. 188 p.
69-70. 1992. 217 p.
71-72. 1993. 278 p. ill.
Nincs újabb kötet.

38. Nagykőrös Város Monográfiái. Szerk. Novák László. Kiad. az Arany János Múzeum, Nagykőrös.

I. 1994. 964 p.

39. Nagykunsági füzetek. Szerk. Bellon Tibor, Szabó László. Kiad. a Györffy István Nagykun Múzeum, Karcag.

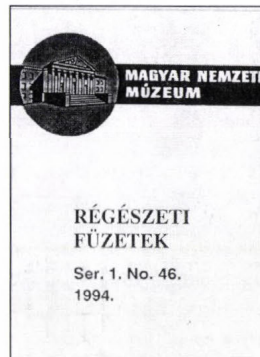
7. 1989. 168 p. ill.
Nincs újabb kötet.

40. Naiv művészeti kismonográfiai. Szerk. Bánszky Pál. Kiad. a Magyar Naiv Művészek Múzeuma, Kecskemét.

2. 1990. 48 p.
3. 1991. 48 p.
4. 1993. 34 p. ill.
5. 1995. 38 p. ill.

41. Pesterzsébeti múzeumi füzetek. Szerk. Bogvirka Emil. Kiad. a Pesterzsébeti Múzeum, Bp.

7. 1989. 127 p. ill.
8. 1990. 102 p.
9. 1991. 57 p. ill.
10. 1992. 47 p. ill.
Nincs újabb kötet.

42. Régészeti füzetek. Ser. I. Szerk. Wollák Katalin. Kiad. a Magyar Nemzeti Múzeum, Bp.

42. 1991. 112 p.
43. 1991. 92 p.
44. 1992. 110 p.
45. 1993. 117 p.
46. 1994. 138 p.

43. Régészeti füzetek. Ser. II. Szerk. Czeglédy Ilona. Kiad. a Magyar Nemzeti Múzeum, Bp.

25. 1989. 143 p.
Nincs újabb kötet.

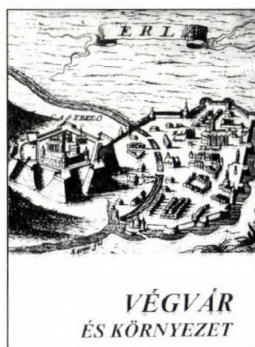
44. A Rétközi Múzeum füzetek. Szerk. Fehérvári Béla. Kiad. a Rétközi Múzeum, Kiszvárd.

9. 1990. 95 p. ill.
Nincs újabb kötet.

45. Series Historica Ethnographiae. - A Néprajzi Múzeum tudománytörténeti kiadványsorozata. Szerk. Selmezi Kovács Attila.

1. 1989. 180 p.
2. 1990. 75 p.
3. 1990. 143 p.
4. 1991. 190 p.
5. 1991. 190 p.
6. 1993. 356 p.
7. 1993. 173 p.
8. 1994. 199 p.

46. Studia Agriensia. Szerk. Petercsák Tivadar. Kiad. a Heves Megyei Múzeumi Szervezet, Eger.

9. 1989. 291 p.
10. 1990. 111 p. ill.
11. 1991. 126 p.
12. 1992. 206 p. ill.
13. 1992. 110 p. ill.
14. 1993. 375 p.
15. 1995. 237 p.

47. Studia Naturalia. Scientific studies from the Hungarian Natural History Museum. Szerk. Zombori L., Lőkös L., Peregovits L. Kiad. a Magyar Természettudományi Múzeum, Bp.

1. 1991. 848 p. ill.
2. 1992. 56 p. ill.
3. 1992. 884 p. ill.
4. 1994. 432 p. ill.
5. 1994. 415 p. ill.
6. 1995. 59 p.

7. 1995. 323 p. ill.
48. A Szent István Király Múzeum közleményei. A. sorozat. Szerk. Fülöp Gyula. Kiad. a --. Székesfehérvár.

29. 1989. 287 p.
 30. 1991. 637 p. ill.
 31. 1990. 172 p.
- Nincs újabb kötet.

49. A Szent István Király Múzeum közleményei. B. sorozat. Szerk. Fülöp Gyula. Kiad. a Fejér Megyei Múzeumegegyesület, Székesfehérvár.

38. 1990. 229 p. ill.
39. 1994. 16 p. ill.
40. 1995. 166 p.
41. 1995. 50 p. ill.

50. Szolnok megyei múzeumi adattár. Szerk. Tóth László, Madaras László. Kiad. a Damjanich János Múzeum, Szolnok.

32. 1991. 384 p.
- Nincs újabb kötet.

Szolnok Megyei Múzeumok közleményei Id. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok közleményei

51. Tanulmányok Budapest múltjából. Szerk. Kaba Melinda, Nagy Emese. Kiad. a Budapesti Történeti Múzeum, Bp.

- XXIII. 1991. 347 p.
 - XXIV. 1991. 357 p.
- Nincs újabb kötet.

52. Tiszai Téka. Szerk. Szabó László. Kiad. a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága.

1. 1989. 160 p. ill.
 2. 1987. 79 p. ill.
 3. 1992. 104 p. ill.
 - 4-5. 1993. 177 p. ill.
- Nincs újabb kötet.

53. Tudományos füzetek. Szerk. Fűrészné Molnár Anikó. Kiad. a Komárom-Esztergom Megyei Múzeumi Szervezet, Tata.

5. 1990. 58 p.
6. 1990. 91 p. ill.
7. 1992. 205 p.
8. 1994. 206 p.
9. 1994. 210 p.
10. 1994. 251 p.

E számunk szerzői

Buzás Gergely
(1965)
régész, művészettörténész

MNM Mátyás király Múzeum, Visegrád

Buzinkay Géza dr.
(1941)
kandidátus, középiskolai tanár, főmuzeológus
Budapesti Történeti Múzeum, Budapest

Csorba László dr.
(1952)
bölcseztanár, egyetemi docens
ELTE, Budapest

Fejérdy Tamás dr.
(1947)
építészmérnök, műemlékvédelmi szakmérnök, elnök
Országos Műemlékvédelmi Hivatal, Budapest

Gócsáné Móró Csilla
(1960)
középiskolai tanár, múzeumigazgató
Blaskovich Múzeum, Tápiószéle

Hajdu Éva
(1954)
bölcseztanár, újságíró
Magyar Nemzet Szerkesztősége, Budapest

Horn Emil
(1928)
középiskolai tanár, ny. muzeológus
Budapest

Jakab Mária
(1957)
középiskolai tanár, könyvtáros
Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest

Józsa László prof.
(1935)
az orvostudományok doktora, patológus
Országos Traumatológiai Intézet, Budapest

Kecskeméti Tibor dr.
(1930)
kandidátus, geológus, főigazgató-helyettes
Magyar Természettudományi Múzeum, Budapest

Lencső László
(1947)
könyvtáros, népművelő, archívum-vezető
Magyar Filmintézet, Budapest

Mahunka Sándor dr.
(1937)
a biológiai tudományok doktora, középiskolai tanár, zoológus, főigazgató-helyettes
Magyar Természettudományi Múzeum, Budapest

Müller Róbert dr.
(1944)
kandidátus, régész, múzeumigazgató
Balatoni Múzeum, Keszthely

Pap Ildikó dr.
(1951)
antropológus, tárigazgató
MTM Embertani Tár, Budapest

Ráduly Emil
(1951)
néprajzos, osztályvezető
Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre

Solymos Ede
(1926)
kandidátus, nyugdíjas múzeumigazgató
Türr István Múzeum, Baja

Susa Éva dr.
(1950)
kandidátus, antropológus
Igáságügyi Orvostani Intézet, Budapest

Szentlélek Tihamér dr.
(1918)
jogász, régész, ny. főigazgató
Állami Műemlékhelyreállítási és Restaurálási Központ, Budapest

Tari János
(1957)
szociológus, rendező, operatőr, filmstúdió vezető
Néprajzi Múzeum, Budapest

Tóth László
(1935)
középiskolai tanár, megyei múzeumigazgató
Damjanich János Múzeum, Szolnok

Tímárné Balázs Ágnes dr.
(1948)
vegyészmérnök, főtanácsadó
Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest

S. Vigh Annamária
(1957)
bölcseztanár, múzeumigazgató
Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeuma, Budapest

Sz. Zomborka Márta
(1959)
néprajzos, múzeumigazgató
Tragor Ignác Múzeum, Vác

Wollák Katalin
(1952)
régész
osztályvezető helyettes
Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest

1

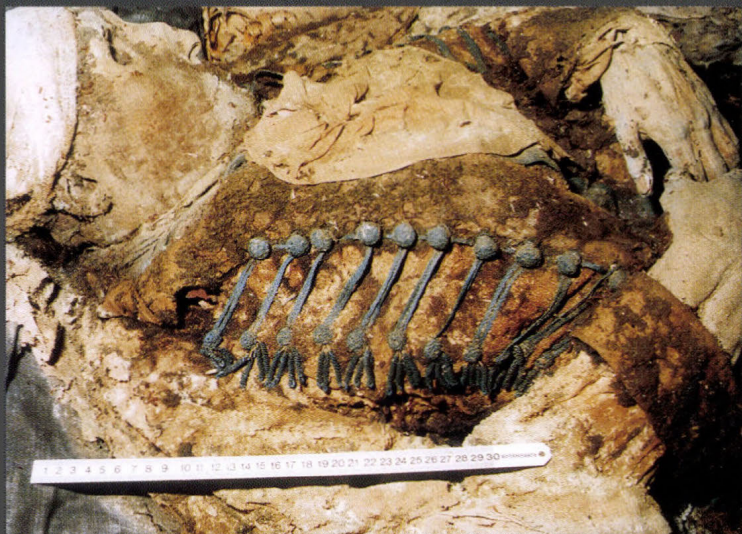
2

3

4

1. Kripta - festett és bevont koporsók eredeti helyzetükben
2. Gyermekravatal rozmaringokkal szalmarózsákkal
3. A felnyitott koporsó
4. Ezüst sujtásos dolmány, kihajtott ingfodor egy idős férfi holttestén
5. Feltárási körülmények a "Lorétum"-ban
6. Festett koporsók restaurálása a múzeum kiállítótermében
7. Festett koporsó felnyitás előtt

1. The crypt - painted and covered coffins in their original position
2. Catafalque of a child with rosemary and straw-roses
3. A reopened coffin
4. Silver-laced dolman, open collar-ruffle on the dead body of an elder man
5. Unearthing circumstances in the "Lorétum" Chapel
6. Restoration of painted coffins in the exhibition hall of the museum
7. Painted coffin before reopening

5

6

7

1996 tavasz

1

1. Kiállítás a restaurátortábor munkáiból (1995 nyara)
2. Gyermekkoporsó
- 3-4. Egész alakos corpusszal díszített koporsó
5. Fekete vászonnal bevont koporsó
6. Zöld alapszínű koporsó

1. Exhibition of the works of the restoration course (Summer 1995)
2. Coffin of a child
- 3-4. Coffins ornamented with a full shape corpus
5. Coffin covered with black linen
6. Green primer colour painted coffin

2

3

4

5

6

